

Herbert Lindmäe

**VÄGISTAMISE
EEL-
UURIMINE**

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Kriminaalõiguse ja -protsessi
kateeder

HERBERT LINDMÄE

VÄGISTAMISE EELUURIMINE

Eesti NSV Kõrg- ja Keskerihariduse Ministeerium
lubab kasutada õppevahendina kõrgkoolis
õigusteaduse erialal.

TARTU 1984

Kinnitatud õigusteaduskonna nõukogus 19. juunil 1984. a.

Kaane kujundanud A. Peegel

Retsenseerinud E. Lang, A. Raam

KUSTUTATUD

Arh.

Tartu Riiklik Ülikool
Reamatukogu

8046

SISSEJUHATUS

Vägistamine on "NSV Liidu ja liiduvabariikide kriminaalseadusandluse aluste" § 7¹ järgi raske kuritegu. See on suunatud naisisiku sugulise puutumatusse ja tema sugulise vabaduse vastu.

Kuigi tegemist on raske kuriteoga, ilmneb vägistamise eeluurimisel olulisi puudusi, mistõttu kriminaalasjas ei selgitata alati vajaliku üksikasjalikkusega välja tõendamiselt tähtsad asjaolud. Sellest tulenevalt võib jääda kuritegu avastamata või siis kriminaalasi saadetakse täiendavaks uurimiseks.

Vajakajäämised eeluurimise igakülguse, täielikkuse ja objektiivsuse kindlustamisel on nüüdisajal lubamatud. Nii rõhutatakse NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 12. jaanuari 1983. a otsuse "NSV Liidu prokuratuuri tegevuse kohta" p-s 3, et NSV Liidu Prokuratuur koos NSV Liidu Siseministeeriumiga peavad rakendama tõhusaid abinõusid saavutamaks otsustav murrang kuritegude avastamisel. Ühtaegu peetakse vajalikuks tösta uurimistöö taset.¹

Vägistamise eeluurimisel ilmnevad puudused on tingitud sageli uurija lohakusest: ta ei vaevu töötama uurimiseversioonidega ega planeeri oma tööd. Mõnigi kord seletuvad need asjaoluga, et uurija ei tunne vägistamise eeluurimise meetodika nõudeid ja soovitusi, kuna Nõukogude kriminaalika erikursuses õpitu on ununenud. Need uurijad aga, kes on lõpetanud TRÜ õigusteaduskonna aastaid tagasi või on õppinud kaugõppes, ei ole eeluurimise meetodika erikursust üldse õppinud.

Vägistamise eeluurimise meetodika nõuete ja soovitude meeldetuletamine või õppimine erialakirjanduse järgi on aga mõneti raskendatud. Erialakirjandus on venekeelne ning selles esitatud meetodikanõuded ja -soovitused ei lähtu

¹ Vt. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi 12. jaanuari 1983. a. otsus "NSV Liidu prokuratuuri tegevuse kohta". - NSVL ÜT 1983, nr. 3, art. 33.

"Eesti NSV kriminaalkodeksi" ega "Eesti NSV kriminaalprotsessi kodeksi"² sätetest. Vägistamise eeluurimise metoodikat käsitlevad monograafilised väljaanded pole uurijatele kättesaadavad. Muudes erialastes väljaannetes on aga vägistamise eeluurimise metoodikat käsitletud pindmiselt või puudutatud vaid selle kuriteo eeluurimise üksikuid küsimusi. Sellepärast on vajalik vägistamise eeluurimise metoodika eestikeelne terviklik käsitlus.

Õppevahend rajaneb erialakirjandusele (G. Gustov - 1970; M. Hilobok - 1981; M. Flõntsov - 1965; J. Jakovlev - 1965; L. Karnejeva - 1970; G. Karnovitš, M. Korsik - 1958; I. Krõlov - 1970; A. Ljakas - 1970; G. Mudjugin - 1967, 1971; J. Rinkjavitšjus, G. Šinkute - 1970; J. Šubin - 1970; S. Stepitšev - 1970, jt.). Samuti on õppevahendi koostamisel arvesse võetud NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrusi, mis puudutavad vägistamise eeluurimist, ning Eesti NSV uurimis-, kohtu- ja ekspertiisipraktikat.

Õppevahendis antakse metoodikasoovitusi ja esitatakse metoodikanõudeid kriminaalasja algatamiseks ja uurimisversioonide püstitamiseks, sündmuskoha vaatluseks, kannatanu, kahtlustatava ja tunnistajate ülekuulamiseks, isiku läbi vaatuseks ja ekspertiiside määramiseks.

Õppevahend on kasutatav TRÜ õigusteaduskonna üliõpilastel Nõukogude kriminalistika erikursuse "Eri liiki kuritegude eeluurimise metoodika küsimusi" ühe teema "Vägistamise eeluurimine" õppimisel.

² Edaspidi - ENSV KrK ja ENSV KrPK.

I. KRIMINAALASJA ALGATAMINE JA SÜNDMUSKOHA VAATLUS

§ 1. Kriminaalasja algatamine

Kriminaalasja algatamise kord vägistamisele viitavate kuriteotunnuste ilmnemisel sõltub sellest, kas esinevad või puuduvad vastutust raskendavad koosseisulised asjaolud.

ENSV KrK §-s 115 lg. 1 nähakse ette kriminaalvastutus suguühenduse eest naisisikuga vägivallla või vägivallaga ähvardamise abil või ära kasutades kannatanu abitud seisundit, kui vastutust raskendavad asjaolud puuduvad. Sel juhul kaitstakse täisealise naisisiku sugulist vabadust õiguslikult üksnes siis, kui kannatanu ise (või tema seaduslik esindaja) esitab vägistamise kohta³ kaebuse. Ainuüksi kaebuse puhul on uurijal⁴ õigus sekkuda täisealise naisisiku intiimellu. Kui kaebus puudub, ei või kriminaalasja algatada ja algatatud asi tuleb lõpetada (ENSV KrPK § 5 lg. 1 p. 7).

Kaebus on ENSV KrPK §-s 90 lg. 1 p. 2 ettenähtud kriminaalasja algatamise ühe ajendi - kodaniku avalduse eri liik. Selles esitab täisealine naisisik, kes väidab enda olevat kannatanu (või tema seaduslik esindaja), suuliselt või kirjalikult andmeid vägistamise toimepanemise kohta. Ühtaegu taotletakse kaebuses süüdlase kriminaalvastutusele võtmist.

Vastutust raskendavateks koosseisulisteks asjaoludeks on vägistamine isiku poolt, kes on varem toime pannud vä-

³ Käsitluses peetakse silmas nii vägistamist kui ka vägistamiskatset.

⁴ Lühendamise mõttes jäetakse uurija korval nimetamata juurdlust teostav isik ja prokurör.

gistamise⁵ (ENSV KrK § 115 lg. 2); vägistamine, mis on toime pandud isikute grupi poolt, või alaealise vägistamine (ENSV KrK § 115 lg. 3); vägistamine, mis on toime pandud eriti ohtliku retsidivistri poolt või mis põhjustas eriti raske tagajärje, samuti lapsealise (alla neljateistkümne aasta vanuse tütarlapse) vägistamine (ENSV KrK § 115 lg. 4). Vastutust raskendava koosseisulise asjaolu ilmlemisel võidakse lähtuda kriminaalasja algatamisel igast ENSV KrPK §-s 90 lg. 1 nimetatud kriminaalasja algatamise ajendist. Sagedamini on selleks aga kodaniku avaldus või meditsiini-asutuse teade.

ENSV KrPK §-s 92 lg. 1 sätestatakse, et kodanike avaldused kriminaalasja algatamiseks võivad olla kirjalikud või suulised. Suulise avalduse kannab uurija protokoll, millele kirjutavad alla avaldaja ja avalduse vastuvõtja. Kaebuse vastuvõtmisel hoiatatakse avaldajat vastutuse suhtes teadvalt vale kaebuse esitamise eest, mille kohta temalt võetakse allkiri.

Hoiatamisel selgitatakse, et teadvalt vale kaebuse esitamise eest vägistamise kui raske kuriteo toimepanemise kohta teise isiku poolt karistatakse ENSV KrK § 174 lg. 2 järgi vabadusekaotusega kuni kolme aastani.

Seejuures taotletakse, et avaldaja tunnetaks vastutust kaebuse õigsuse eest ja loobuks teadvalt vale kaebuse esitamisest.

⁵ ENSV KrK § 115 lg. 2 järgi algatatakse kriminaalasi siis, kui on andmeid, et vägistamine on toime pandud vähemalt teistkordselt. Seejuures ei ole oluline, kas süüdlane oli varem toimepandud vägistamise eest süüdi mõistetud, kas vägistamised olid lõpule viidud ja kas süüdlane oli täideviija või muu osavõtja neist kuritegudest (NSV Liidu Ülemkohtu plenumi 25. märtsi 1964. a. määruse nr. 2 ("Kohtupraktikast vägistamisasjades" p. 7)).

Kui kriminaalasja eeluurimisel ilmneb, et pärast uuritavat kuritegu on toime pandud veel teinegi vägistamine, pole teise kannatanu kaebus enam nõutav. Küll on aga selle kuriteoepisoodi uurimiseks vaja naisisiku avaldust, milles ta kinnitab, et teda on vägistatud. Kaebuses esitatav taotlus süüdlase vastutuselevõtmiseks on sel puhul liigne. On aga teine vägistamine toime pandud varem, on tarvis, et kannatanu esitaks selle kohta kaebuse ja taotleks süüdlase vastutuselevõtmist (S. Stepitsev, J. Šubin - 1970).

Kui naisisik esitas kirjaliku kaebuse, päritakse pärast tema hoiatamist, kas ta kinnitab avalduses esitatud andmete õigsust või loobub selle esitamisest. Märkus avaldaja hoiatamise kohta tehakse kas kirjaliku avalduse lõppu või eraldi lehele (näit. "Avaldajat A. Kallast on hoiatatud kirjaliku avalduse vastuvõtmisel vastutuse suhtes teadvalt vale kaebuse esitamise eest ENSV KrK § 174 lg. 2 järgi").

Suulise avalduse vastuvõtmisel hoiatatakse kaebuse esitajat enne suulise avalduse protokollis koostamist. Hoiatamise kohta tehakse märkus protokollis.

Kui naisisik esitab kaebuse ENSV KrK §-s 115 lg. 1 ettenähtud kuriteo toimepanemise kohta, tuleb talt pärida, kas ta taotleb, et süüdlane võetaks kriminaalvastutusele. Samas selgitatakse talle, et suguvõtte eest naisisikuga vägivaldalla või vägivaldalla ähvardamise abil või ära kasutades kannatanu abitut seisundit, karistatakse vabadusekaotusega kolmest kuni seitse aastani. Kui naisisik kinnitab niisugust taotlust, peab see olema sõnaselgelt esitatud ka tema kirjalikus avalduses või suulise avalduse protokollis. Kui kirjalikus avalduses niisugune taotlus puudub, lastakse see kaebuse esitajal endal avalduse lõppu juurde kirjutada. Ilma sellise taotluseta ei peeta avaldust kaebuseks.

Kannatanule tehakse teatavaks, et kui tema kaebuse alusel algatatakse kriminaalasi, siis ENSV KrPK § 95 lg. 2 järgi leppimise korral süüdistatavaga kriminaalasia menetlust ei lõpetata. Selle asjaolu teatavakstegemise kohta tehakse märge kirjalikule avaldusele või suulise avalduse protokollis.

ENSV KrPK §-s 92 lg. 1 sätestatakse, et suulise avalduse kannab protokollis uurija. Seepärast ei ole lubatud teha avaldajale ülesandeks kirjutada suulise avalduse protokoll omakäeliselt.

Suulise avalduse protokollis märgitakse avaldaja kohta tema ees-, isa- ja perekonnanimi, sünniaeg, elu- ja töökoht ning haridus. Ühtaegu tuleb protokollis sissejuhatusse kanda ka kaebuse esitamise kellaeg. Sellest nähtub, kui kaua oli möödunud aega toimepandud vägivaldalaaktist kuni sellest teatamiseni.

Suulise avalduse protokollis kirjeldavas osas esitatakse avalduse sisu vajaliku üksikasjalikkusega. Selles sisalduvatele andmetele toetudes peab olema võimalik otsustada, kas kriminaalasi tuleb algatada kohe või on vaja eelnevalt avaldust kontrollida. Nendest andmetest lähtudes kavandatakse avalduse kontrollimiseks vajalikud protsessitoimingud ja piiritletakse nende eesmärgid. Kui kriminaalasi algatatakse kohe, vajatakse avalduses esitatud lähteandmeid edasilükkamatute uurimis- ja muude protsessitoimingute ringi, järjestuse ja eesmärkide määratlemisel.

Suulise avalduse protokollis talletatakse: kus, millal ja millistel asjaoludel toimus suguühendus naisisikuga vägivalla või vägivallaga ähvardamise abil või ära kasutades tema abitud seisundit; kus, millal ja millistel asjaoludel pandi toime vägistamiskatse; millist vägivalda kasutati, mil viisil ähvardati kannatanut või milles seisnes kannatanu abitu seisund (millest see oli tingitud); millised jäljed jäid teokohal sündmuskoha olustikust ja kannatanu vastupanust süüdlase kehale ja tema rõivastele; millised kehavigastused tekitati kannatanule ja millised kuriteojäljed jäid tema rõivastele; kas kannatanul on seljas samad rõivad, mida ta kandis vägivallaakti ajal; millised esemed võttis kannatanult ära süüdlane (eseme nimetus ja selle tunnused); kas kannatanu tunneb süüdlast või on tegemist talle täiesti võõra mehega (võõra isikukirjeldusandmed)⁶; mispärast ei esitatud avaldust vägistamise kohta kohe.

Vahel annab avaldaja kaebuse esitamisel uurijale üle eseme, millel on seos tema kallal toimepandud vägivallaaktiga (näit. teokohale jäänud süüdlasele kuuluv ese). Sel puhul tuleb suulise avalduse protokollis kanda eseme nimetus ja selle olulised tunnused, samuti avaldaja selgitus selle kohta, kuidas ese oli tema kätte sattunud.⁷

⁶ Kui vägistamise pani toime isikute grupp, esitatakse suulise avalduse protokollis need andmed iga kuriteost osavõtja kohta.

⁷ Kui algatatakse kriminaalasi, toimetatakse uurijale üleantud eseme vaatlus. Selle uurimistoimingu juurde kutsutakse kannatanu, kes vaatlusprotokollile alla kirjutades kinnitab ka protokollis sissejuhatusse tehtud märget, et vaatlusobjektiks oli tema üleantud ese.

Suulise avalduse protokoll kirjutatakse ainsuse esimeses isikus - minavormis. Uuriija küsimusi ei protokollita.

Protokolli lõppu märgitakse, et avaldaja on selle läbi lugenud (näit. "Protokoll on avaldajal läbi loetud") või selle luges talle ette uuriija (näit. "Protokoll on avaldajale tema soovil ette loetud"). Ühtaegu lisatakse märge: "Avaldus on protokollitud õigesti".

Vastavalt ENSV KrPK §-le 93 lg. 1 eristatakse avaldusi või teateid, millede kontrollimine on kriminaalasja algatamise küsimuse otsustamiseks liigne, ning neid, millede puhul see on vajalik.

Avalduse või teate kontrollimine on ülearune siis, kui selles sisalduvate usaldusväärsete lähteandmete järgi on selge, et esinevad ENSV KrPK §-s sätestatud kriminaalasja algatamise ajend (kodaniku avaldus, sealhulgas ka naisisiku kaebus, raviasutuse teade jt.) ja alused (küllaldased andmed, mis viitavad kuriteo tunnustele), kusjuures puuduvad kriminaalasjas menetlust kõrvaldavad asjaolud. Sel puhul saab lähteandmete pinnalt püstitada versiooni vägistamise kohta. Sellele versioonile toetudes algatataksegi kriminaalasi.

ENSV KrPK §-s 93 lg. 1 nõutakse, et siis, kui avalduse või teate kontrollimine on liigne, algatatakse kriminaalasi avalduse või teate alusel kolme päeva jooksul. Kuna vägistamise eeluurimise edukus sõltub oluliselt sellest, kui kiiresti toimetatakse edasilükkamatud uurimis- ja muud protsessitoimingud, tuleb neil tingimustel algatada kriminaalasi kohe.

Kui avaldusest on selge, et kuriteotunnused puuduvad, keeldutakse kriminaalasja algatamisest ilma avaldust kontrollimata (näit. kaebuses märgitakse, et mees, kellele viidatakse kui vägistajale, oli kuritarvitanud usaldust: ta oli andnud lubaduse abielluda, kuid jättis oma lubaduse täitmata; suguline vahekord saavutati seetõttu, et mees ähvardas mitte abielluda, levitada laimavaid väljamõeldisi, hävitada vara jne.).

Ka sel puhul, kui avaldusest on ilmne, et tegemist on vabatahtliku loobumisega, kusjuures puuduvad ka mõne muu

kuriteo tunnused, tuleb keelduda kriminaalasja algatamisest (NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 25. märtsi 1964. a. määrus nr. 2 "Kohtupraktikast vägistamisasjades" p. 12).

Neid juhte, kus on tarvis kriminaalasja algatamise küsimuse otsustamiseks eelnevalt kontrollida avaldust või teadet, peetakse ENSV KrPK §-s 93 lg. 1 erandjuhtudeks.⁸

Samas sätestatakse, et avalduse või teate kontrollimise korral on uurija kohustatud algatama kriminaalasja või keelduma selle algatamisest h i l j e m a l t (minu sõrendus - H.L.) kümne päeva jooksul.

Vägistamise kohta esitatud avaldust või teadet on vaja kontrollida siis, kui:

- 1) selles sisalduvad lähteandmed on lünklikud ja napid;
- 2) tegemist on avaldusega, mille ei ole esitanud kantatanu;
- 3) avaldus ei ärata usaldust.

Avalduses sisalduvad lähteandmed on sageli lünklikud ja napid siis, kui esitati kirjalik avaldus. Kuna uurija koostab ise suulise avalduse protokollid, peab ta kindlustama, et selles esitatud lähteandmed oleksid täielikud. Ka meditsiini-asutuse teate korral ei piisa tihti selles esitatud lähteandmetest, et otsustada kriminaalasja algatamise küsimus.

Kui lähteandmed on ebatäielikud, ei saa nende pinnalt püstitada versiooni vägistamise kohta, millest lähtutakse kriminaalasja algatamisel. Ka ei ole sel juhul võimalik nentida kuriteotunnuste puudumist. Kuna puuduvad küllaldased andmed kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamiseks,

⁸ Erialakirjanduses on avaldatud arvamust, et avalduse või teate kontrollimine võib vahel seisneda ainuüksi selles esitatud lähteandmete analüüsimises ja hindamises (K. Tolpekin - 1983). Selline seisukoht on väär. ENSV KrPK § 93 lg. 3 järgi tähendab avalduse või teate kontrollimine protsessitoiminguid: vajalike materjalide väljanõudmist, seletuste võtmist, ENSV KrPK §-s 149 lg. 2 ettenähtud juhtudel sündmuskoha vaatluse toimetamist jne.

on vaja avaldust või teadet kontrollida.⁹ Selleks võetakse avalduse esitanud isikult seletus. Kuna enamjuhtudel ilmub kannatanu ise siseasjade osakonda või prokuratuuri, saab talt võtta seletuse viivitusteta. Neil juhtudel, kui on tegemist avaldusega, mille ei ole esitanud kannatanu, või meditsiiniuasutuse teatega, tuleb avalduse või teate kontrollimisel saada seletus alati kannatanult.

Samas tuleb arvestada asjaolu, et juhul kui kannatanu on noorem kui kuuseteistkümneaastane alaealine, on talt soovitatav võtta seletus üksnes siis, kui muudest allikatest saadud andmed ei ole küllaldased kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamiseks. Siinjuures peetakse silmas seda, et kuriteosündmuse puutuvate asjaolude meenutamine traumeerib alaealise psüühikat ning võib mõjustada negatiivselt tema kõlbelist kasvatamist. Niikuinii tuleb kuriteosündmusest üksikasjalikult kõnelda ülekuulamisel.

Seletuse võtmisel peetagu silmas suulise avalduse protokollis sisu kohta esitatud soovitusi.

Seletuse võtmine ei ole ülekuulamine, kus kogutakse üksikasjalikke andmeid kõigi töendamisele kuuluvate asjaolude kohta. Ei tohi unustada, et seletuse võtmisel on esmaülesanne kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamiseks vajalike lähteandmete saamine. Sellepärast osutataksegi seletuses lisaks kannatanut puudutavatele küsimustele peamist tähelepanu just vägistamise objektiivsele küljele. Ühtlasi püütakse koguda andmeid süüdlase kohta. Neid ei vajata küll otseselt kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamisel, vaid kuriteo avastamiseks vajalike eelduste loomiseks. Võrreldes ülekuulamisega on seletuses käsitletavate küsimuste ring kitsam ning selles esitatud andmed ei ole nii üksikasjalikud kui ütlused.

⁹ Vahel arvatakse, et kriminaalasja algatamise küsimuse otsustamisel tuleb võtta arvesse ka kannatanust saadud muljet (K. Tolpekin - 1983). Niisugune arvamine ei ole põhjendatud. Uurija otsustus peab rajanema üksnes kaebusele, selles esitatud andmete veenvusele ja põhjendatusele, samuti kaebuse kontrollimisel läbiviidud protsessitoimingute tulemustele. Ka kriminaalasja algatamise põhjendatust kontrollitakse üksnes lähteandmete järgi, arvestamata muljet, mida võis uurijale jätta kannatanu.

Seletuse lõppu märgitagu, kas see on kirjutatud omakäeliselt (näit. "Seletus on kirjutatud omakäeliselt"), kas uurija koostatud seletuse luges seletuse andja ise läbi või see loeti talle tema soovil ette (näit. "Seletus on läbi loetud", "Seletus on O. Luha soovil talle ette loetud"). Kui seletuse pani seletuse andja sõnade järgi kirja uurija, tuleb lisada märge, et see on kirjutatud õigesti (näit. "Seletus on kirjutatud A. Soo sõnade järgi õigesti").

Kui seletusest saab küllaldaselt usaldusväärseid andmeid, mis viitavad kuriteotunnustele, algatatakse kriminaalasi kohe pärast seletuse võtmist.

Kui avaldus ei ärata usaldust, püstitatakse versioon valekaebuse esitamise kohta. Niisugune versioon esitatakse siis, kui:

- 1) kaebuse sisus ilmnevad vastuolud;
- 2) viivitati sündmusest teatamisega, kusjuures puuduvad kohest teatamist takistavad asjaolud ning viivitamise põhjus ei ole veenev;
- 3) sündmuse olustik on selline, kus vägivaldne vahetõrje naisisikuga näib ebatõenäoline;
- 4) kaebuse esitanud naisisiku kehal ja rõivastel puuduvad vägivallale viitavad jäljed (puuduvad kehavigastused, riiderebendid ja rõivamäärduused), kusjuures sellele asjaolule ei ole uurija hinnangul antud usaldusväärset selgitust.

Valekaebuse kohta üldversiooni esitamisel tuleb eriversioonides anda lähteandmeid arvestades seletused ka valekaebuse esitamise põhjuste kohta. See kindlustab kaebuse kontrollimise igakülguse ja täielikkuse.

Nii võib teadvalt vale kaebuse esitamine olla tingitud vaenust mehe vastu, kes pärast vabatahtlikult toimunud vahetõrje oli käitunud taktitult või jõhkralt. Teinekord esitab naine vägistamise kohta valekaebuse eesmärgiga kätte maksta mehele, kes keeldus temaga abiellumast. Valekaebus võib seonduda veel väljapressimisega või tuleneda soovist sundida meest endaga abielluma.

Ei tule unustada veel seda, et vahel võidakse esitada kaebus vägistamise kohta sellepärast, et avaldaja arvates

kahjustab vägistamine tema naiseau vähem ja heidab tema väärrikusele vähem varju kui teistele teatavaks saanud intiimvahekord. Sel puhul on naisisikul eesmärk õigustada ennast oma mehe, töökaaslaste või vanemate ees ning saada hukkamõistu asemel kaastunde ja haletsuse osaliseks. Seejuures tavatsetakse kinnitada, et vägivallatseja oli tundmatu.

Kui vabatahtlikult toimunud intiimvahekord on saanud teistele teatavaks, võivad vanemad kallutada või otse sundida oma täisealist tüdart esitama vägistamise kohta kaebuse mehe vastu, keda nad ei salli.

Veel võib valekaebus seonduda naisel esineva kroonilise vaimuhaiguse, vaimutegevuse ajutise rikke, nõrgamõistuslikkuse või muu haigusseisundiga. Mõnigi kord seletub valekaebuse esitamine hüsteeriaga - funktsionaalse närvihaigusega. Hüsteeria pinnalt ebaõiged süüdistused vägistamises on tavaliselt suunatud just selle mehe vastu, kellesse ollakse kiindunud.

Muidugi võib kaebuse esitaja eksida ka heauskselt. Ta arvab, et teda taheti vägistada, kuigi mehel niisugust kahtlust ei olnud.

Teadvalt vale kaebuse esitamisel võidakse katki rebida oma riideid ning tekitada endale isegi kehavigastusi. Teinekord esitatakse valekaebus oma lapse vägistamise kohta selle mehe vastu, kellega ollakse vaenus. Seejuures kasutatakse ära lapse kalduvust fantaseerida, samuti asjaolu, et last on hõlpus mõjustada kinnitama seda, mida asjast huvitatud isik soovib. Tuleb ette, et sel puhul vigastatakse lapse suguorganeid.

Kui avaldus ei ärata usaldust ning ka kannatanu enda seletus ei anna alust vägistamise kohta versiooni püstitamiseks ega kuriteotunnuste puudumise nentimiseks, on tarvis avalduse kontrollimisel viivitusteta toimetada naisisiku kohtuarstlik läbivaatus, viia läbi sündmuskoha vaatlus, nõuda välja vajalikke materjale ja võtta seletusi. Millises ulatuses avalduse või teate kontrollimisel protsessitoiminguid teostada, sõltub asjaoludest.

Teinekord piisab kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamiseks kannatanult võetud seletustest ja tema kohtu-

arstlikust läbivaatusest. Nii sätestatakse NSV Liidu Tervis-
hoiuministeeriumi 21. juuli 1978. a. juhendis "Kohtumedit-
niekspertiisi tegemisest NSV Liidus" p. 2.1, et isiku kohtu-
arstlik läbivaatus toimub uurija kirja põhjal ning selle
toimingu eesmärk on tunnuste leidmine, mis võivad olla krimi-
naalasja algatamise aluseks.¹⁰

Kui kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamisel on
tarvis toetuda ka sündmuskoha vaatluse andmetele, viiakse
avalduse või teate kontrollimisel läbi sündmuskoha vaatlus.
Selle juures peetakse silmas neid taktikasovitusi ja nõu-
deid, mis on selle uurimistoimingu kohta esitatud uurimistak-
tikas.

Kui uurija püstitas versiooni selle kohta, et tegemist
on valekaebuse esitamisega naisisiku kroonilise vaimuhaiguse,
vaimutegevuse ajutise rikke, nõrgamõistuslikkuse või muu
haigusseisundi tõttu, tuleb selle avalduse kontrollimi-
sel välja nõuda õiend, kas kaebuse esitanud isik on arvel
psühhoneuroloogiahaiglas. Kui naisisik viibis meditsiiniasu-
tuses, nõutakse meditsiinidokument (väljavõtte haigusloost
jms.), mis kinnitab või eitab suguakti toimumist või selle
vägivaldset laadi.

Uurija peab ette nägema, et juhul kui algatatakse krimi-
naalasi, tuleb töendamisel kasutada ka kannatanu rõivastele
jäänud kuriteojälgi (eelkõige spermajäljed ja mitmesugused
vöörosised). Et see oleks võimalik, peab uurija kindlustama
ekspertiisiks vajaliku materjali olemasolu. Selleks võetakse
avalduse või teate kontrollimisel kannatanult ära rõivad, mi-
da ta kandis kuriteosündmuse ajal. Kui sellega viivitatakse,
kuriteojäljed hävinevad.

Mõnigi kord on aga vaja selleks, et otsustada, kas alga-
tada kriminaalasi või keelduda kriminaalasja algatamisest,
võtta veel seletusi isikutelt, kes teavad avalduses või tea-
tes esitatud asjaolusid (näit. millised on asjaosaliste oma-
vahelised suhted, kas naisisikul oli põhjust esitada valekae-
bus jne.), samuti isikult, kellele avalduses viidatakse kui
süüdlasele.

¹⁰ Juhend on kooskõlastatud NSV Liidu Prokuratuuris, NSV
Liidu Ülemkohtus, NSV Liidu Justiitaministeeriumis, NSV Liidu
Siseministeeriumis ja NSV Liidu Riikliku Julgeoleku Komitees.

Tavaliselt kutsutakse see isik, kellele viidatakse kui vägistajale, seletuse võtmiseks välja ainult siis, kui muud vahendeid rakendades ei ole korda läinud saada kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamiseks vajalikke lähteandmeid. Uuriija on veendunud, et ilma selle isiku seletuseta ei ole võimalik otsustada, kas algatada kriminaalasi või keelduda kriminaalasja algatamisest. Sel puhul on õige jätta seletuse võtmine avalduse või teate kontrollimisel viimaseks protsessitoiminguks. Pärast seletuse võtmist lahendatakse kriminaalasja algatamise küsimus. Kui algatatakse kriminaalasi, peetakse isik ENSV KrPK §-s 102 ettenähtud aluste esinemisel kinni kahtlustatavana. Sel puhul ei saa kahtlustatav midagi ette võtta kuriteojälgede hävitamiseks (näit. peseb, puhastab, peidab või hävitab rõivad, mida ta kandis kuriteosündmuse ajal). Tal ei ole võimalik mõjustada ka kannatanut andma kriminaalasjas teadvalt valesid ütlusi.

Juba avalduse või teate kontrollimise planeerimisel peab uuriija alati otsustama, kas on vaja anda juurdlusorganile ülesandeid jälitustoiminguteks. Juurdlusorgani abi avalduse või teate kontrollimisel läheb vaja selleks, et:

1) selgitada isikud, kes võivad anda kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamiseks vajalikke seletusi (näit. teavad asjaosaliste omavahelistest suhetest, kas naisisikul oli põhjust valekaebuse esitamiseks jms.);

2) kindlaks teha süüdlane.

Ülesandeid antakse juurdlusorganile kirjalikult. Kirja saadab uuriija siseasjade osakonna ülemale. Selles esitatakse ülesannete täitmiseks vajalikud lähteandmed, samuti ülesanded (küsimused), mille lahendamiseks on tarvis juurdlusorgani abi.¹¹

¹¹ ENSV KrPK ei sätesta juurdlusorganile jälitustoiminguteks ülesannete andmist avalduse või teate kontrollimisel. See on kriminaalprotsessi seaduse lünk. Uuriija õigus anda juurdlusorganile ülesandeid ka kriminaalasja algatamise staadiumis tuleneb ENSV KrPK §-s 3 sätestatud ühistest kohustustest võtta tarvitusele kõik seaduses ettenähtud abinõud kuriteosündmuse tuvastamiseks ja süüdlase kindlakstegemiseks. Kuriteo avastamise seisukohalt on tähtis, et uuriija ja juurdlusorgani koostöö algaks juba avalduse või teate kontrollimisel.

Kriminaalasja algatamise küsimuse lahendamiseks tohib kasutada ainuüksi protsessitoimingutega saadud andmeid. Järlitustoimingutega saadud teavet vajatakse vaid selleks, et otsustada, kellelt veel on vaja võtta avalduse või teate kontrollimisel seletusi.

Pärast kriminaalasja algatamist tuleb kogutud lähteandmeid arvestades planeerida esialgsed uurimis- ja muud protsessitoimingud. Need on:

- sündmuskoha vaatlus (kui seda ei ole tehtud enne kriminaalasja algatamist);
- kannatanu ülekuulamine;
- kannatanu läbivaatus;
- kannatanu suhtes kohtumeditisiiniekspertiisi määramine (kohtumeditisiiniekspertiis määratakse ka sel juhul, kui avalduse või teate kontrollimisel toimetati kannatanu kohtuarstlik läbivaatus);
- kannatanu rõivaste võetus (kui need pole ära võetud juba avalduse või teate kontrollimisel) ja vaatlus;
- tunnistajate ülekuulamine;
- kahtlustatava kinnipidamine ja ülekuulamine;
- kahtlustatava läbivaatus;
- kahtlustatava suhtes kohtumeditisiiniekspertiisi määramine;
- läblotsimine kahtlustatava elukohas (töökohas) ja äravõetud esemete vaatlus;
- teiste ekspertiiside määramine;
- ütluste ja olustiku seostamine;
- tõendamisel vajalike dokumentide nõutamine;
- juurdlusorganile ülesannete ja korralduste andmine järlitustoiminguteks.

Uurimis- ja muude protsessitoimingute järjestus sõltub asjaoludest, nagu:

- kas isik, kellele viidatakse kui süüdlasele, on kriminaalasja algatamisel teada;
- kas avaldus esitati või teade vägistamise kohta saadi vahetult pärast kuriteosündmust või sellest on kriminaalasja algatamisel möödunud lühem või pikem ajavahemik;

- millise protsessitoiminguga on tarvis lähteandmeid arvestades kiirustada.

Kui isik, kellele viidatakse kui süüdlasele, on kriminaalasja algatamisel teada, peetakse ta kinni kahtlustatavana. See toimub otstarbekust silmas pidades kas enne või pärast sündmuskoha vaatlust ja kannatanu ülekuulamist. Otsustarbekas on, et need uurimistoimingud eelneksid kahtlustatava ülekuulamisele. Siis on uurijal kahtlustatava ülekuulamise eesmärkide (selgitatavate küsimuste) kindlaksmääramisel ja taktika kavandamisel, samuti kahtlustatava ütluste kontrollimiseks ja hindamiseks võimalik kasutada sündmuskoha vaatluse andmeid ja kannatanu ütlusi. Nende uurimistoimingutega on tarvis kiirustada, sest vastavalt ENSV KrPK §-le 102 lg. 6 tuleb kahtlustatav üle kuulata hiljemalt kahekümne nelja tunni jooksul arvates kinnipidamisest.

Kui aga süüdlase kohta andmed puuduvad, tuleb kiirustada sündmuskoha vaatlusega (sündmuskohal võidakse kasutada kurjategija tabamiseks teenistuskoera ning saada tema kohta andmeid kuriteojälgedest) ja kannatanu ülekuulamisega. Seejärel toimetatakse kannatanuga seonduvad protsessitoimingud, kuulatakse üle tunnistajaid ning määratakse ekspertiise sündmuskohalt leitud objektide ja kannatanu rõivastel leiduvate kuriteojälgede uurimiseks. Ühtaegu antagu kohe ka ülesandeid ja korraldusi juurdlusorganile jälitustoiminguteks, et selgitada välja süüdlane ja saada andmeid isikute kohta, kes võivad tunnistajatena anda tõendamisel tähtsate asjaolude kohta ütlusi.

Ei ole õige arvata, et sündmuskoha vaatlus peaks alati eelnema kannatanu ülekuulamisele ja temaga seonduvatele muudele protsessitoimingutele. Kas esimeseks uurimistoiminguks on sündmuskoha vaatlus või mitte, sõltub asjaoludest. Kui kuriteosündmusest teatati kohe, on otstarbekas alustada vägistamise eeluurimist sündmuskoha vaatlusega. Sel puhul lähtutakse selle uurimistoimingu eesmärkide piiritlemisel avalduses või teates sisalduvatest, samuti avalduse või teate kontrollimisel kogutud lähteandmetest.

Kannatanu tavatsetakse üle kuulata ja toimetada temaga seonduvad muud uurimistoimingud enne sündmuskoha vaatlust

siis, kui on alust arvata, et nendest protsessitoimingutest tingitud viivitusega ei kaasne kuriteojälgede hävimine sündmuskohal (kuriteosündmusest on niigi möödunud päev-teine või rohkemgi aega; sündmuskoht on kaitstud ja on ilmselge, et vaatluse edasilükkamine ei kahjusta selle uurimistoimingu tulemusi).

Siinjuures on vaja silmas pidada meetodikanõuet, et juhul, kui uurija peab vajalikuks kutsuda sündmuskoha vaatluse juurde kannatanu, tuleb ta alati enne vaatlust üle kuulata sündmuskoha olustikusse puutuvates küsimustes.

Võimaluse korral toimetatagu kannatanu ülekuulamine ja temaga seonduvad muud protsessitoimingud sündmuskoha vaatlusega üheaegselt. Selleks jaotatakse ülesanded mitme uurija vahel.

Soovitav on toimetada kannatanu ja kahtlustatava ülekuulamine külgnevalt niisuguste protsessitoimingutega nagu isiku läbivaatus ja kohtumeditšiiniekspertiisi määramine. Kui kannatanul või kahtlustataval on seljas samad rõivad, mida ta kandis kuriteosündmuse ajal, võetakse need ära isiku läbivaatusel, nõutades eelnevalt vahetusriided.

Kui kahtlustataval või kannatanul ei ole seljas samad riided, järgneb kannatanu puhul rõivaste võetus ja vaatlus, kahtlustatava korral aga läbiotsimine ja läbiotsimisel ära võetud objektide vaatlus.

Uurimis- ja muude protsessitoimingute eesmärkide pii- ritlemisel lähtutakse uurimisversioonidest, mis kriminaal- asja algatamisel rajanevad avalduses või teates sisalduva- tel, samuti avalduse või teate kontrollimisel kogutud läh- teandmetel.

Kuna avalduse või teate kontrollimisel kuriteosündmuse kohta püstitatud versioone tuleb kontrollida kohtulike tõendite alusel, võetakse nad üle uurimisversioonidena. Nii kontrollitakse esialgsete uurimis- ja muude protsessitoi- mingute teostamisel järgmisi kuriteosündmusesse puutuvaid uurimisversioone:

- naisisik on vägistatud;
- tegemist on vägistamiskatsega;

- toime on pandud muu kuritegu, mis riivab naisisiku au ja väarikust ning kahjustab alaealise normaalset sugulist ja kõlbelist arengut (huligaansus, sugulise kire rahuldamine ebaloomulikul viisil, suguühendus noorema kui kuueteistkümneaastase naissoost isikuga, sugukõlvatu tegevus noorema kui kuueteistkümneaastase isiku suhtes).

Kriminaalasi algatatakse siis, kui lähteandmete pinnalt ei ole alust püstitada uurimisversiooni kuriteosündmuse puudumisest. Muidugi ei ole seejuures välistatud, et selline uurimisversioon tõusetub hiljem eeluurimisel kogutud andmetest, mis ei riimu kuriteosündmuse kohta esitatud uurimisversioonidega.

Vägistamise eeluurimisel seletavad kuriteosündmust veel uurimisversioonid, mis on esitatud kuriteo toimepanemise viisi ja muude asjaolude kohta. Kõrvuti kuriteosündmusse puutuvate uurimisversioonidega esitatakse versioone ka muude kriminaalasjas tõendamisele kuuluvate asjaolude kohta.

§ 2. Sündmuskoha vaatlus

Sündmuskoha vaatlus on vägistamise eeluurimisel edasilükkamatu ja kohustuslik uurimistoiming. Sellepärast on lubamatu, et uurimispraktikas toimetatakse vahel sündmuskoha vaatlust hilinevalt, alles päev-teeni pärast kuriteosündmust, kuigi kannatanu oli esitanud kaebuse vägistamise kohta kohe. Ka sel puhul, kui kuriteosündmusest on kaebuse esitamisel möödunud juba mitu päeva või rohkemgi aega, ei tohi jätta vaatlust tegemata. Vahel arvatakse, et aja jooksul on kuriteojäljed teokohal hävinenud, mistõttu vaatlusel puudub mõte. Küsimus sellest, kas sündmuskohalt on võimalik leida kuriteojälgi ja asitõenditena kasutatavaid esemeid, lahendamata tagu kohapeal, vaatluse toimetamisel. Kui neid ei leitagi, on ju tõendamise vajadusi arvestades alati tarvis vaatlusel talletada sündmuskoha olustik ja lahendada muidki küsimusi.

Erialakirjanduses on antud nõu toimetada vägistamise eeluurimisel sündmuskoha vaatlus võimaluse korral kannatanu osavõtul. Niisugust metoodikasoovitust on vaja täpsustada. Kõigepealt on ebaõige kõnelda kannatanu osavõtust sündmuskoha vaatlusest. Osavõtt tähendab osalemist tõendusteabe kogumises. Sündmuskoha vaatlusel kannatanul sellist ülesannet ei ole. Ta on vaid vaatluse juures. Seetõttu sätestataksegi ENSV KrPK §-s 150 lg. 2, et uurijal on õigus kutsuda vaatluse juurde (minu sõnades - H.L.) süüdistatavat, kahtlustatavat, kannatanut ja tunnistajat ning vajalikel juhtudel sellest osa võtma spetsialisti.

Õige on kutsuda kannatanut sündmuskoha vaatluse juurde järgmiste tingimuste koosesinemisel:

1) vägistamise kohta esitatud kaebus ei ärata kahtlusi;

2) kannatanu on eelnevalt üle kuulatud sündmuskoha asupaiga ja olustiku, samuti teokohale jäänud kuriteojälgede ja esemete osas;

3) vaatluse toimetamisel läheb vaja kannatanu selgitusi sündmuskoha olustiku ja kuriteosündmusse puutuvate asjaolude kohta (näit. millised muutused on toimunud olustikus kuriteo toimepanemise ajal või pärast seda; millised olid süüdlase toimingud teokohal).

Siit nähtub, et kui uurija kahtleb kaebuses esitatud andmete õigsuses, siis kaebuse esitajat vaatluse juurde ei kutsuta. Vaatluse juures viibimise korral on sel isikul võimalus kohaldada omi ütlusi vastavalt vaatlusandmetele.

Kannatanu selgitusi vajatakse sündmuskoha vaatlusel eelkõige kuriteojälgede ja kriminaalasjas asitõenditena kasutatavate esemete otsimisel ning küsimuse lahendamisel, kas vaatlusel selgitatud asjaolul on tõendamise seisukohalt tähtsust. Niisugused kannatanu selgitused aitavad kindlustada sündmuskoha vaatluse igakülgsuse ja täielikkuse.

Kui sündmuskohal on kannatanu, ei tule tema kuuldes vaatluse tulemusi arutada: uurija ei tohi kannatanu juuresolekul avaldada oma arvamust ühe või teise vaatlusel ilmnenud asjaolu kohta.

Kuna olustik kohapeal aitab kannatanul meenutada kuriteosündmuse puutuvaid üksikasju, on otstarbekas pärast sündmuskoha vaatlust kuulata ta täiendavalt üle.

Tuleb ette, et seda kohta, kus naisisiku kaebuse või kannatanu ütluse järgi pandi toime vägistamine, on uurijal ilma kannatanu abita raske leida (näit. kuriteosündmus leidis aset metsas). Sel puhul toimetatakse vaatlus kannatanu poolt näidatud kohas. Kui kannatanu osa piirneb üksnes teokoha kättenäitamise ja enne sündmuskoha vaatlust antavate selgitustega (näit. kust tuli süüdlane teokohale ja millist teed ta sealt lahkus), ei ole tegemist sündmuskoha vaatlusega kannatanu juuresolekul. Sündmuskoha vaatluse ettevalmistamisel saadud kannatanu selgitused hõlbustavad sündmuskoha piiride määratlemist ja sündmuskoha olustikus orienteerumist. Neid vajatakse ka uurimistoimingu käigu kavandamisel.

Muidugi võib ette tulla juhte, kus on tarvis, et kannatanu näitaks kätte teokoha ning viibiks seejärel ka sündmuskoha vaatluse juures.

Kui sündmuskohal otsitakse bioloogilisi jälgi (eelkõige vere- ja spermajälgi), on soovitatav kutsuda vaatlusest osa võtma kohtumeditiinispetsialist - kohtuarst. Otstarbekas on vaatlusel kasutada ka kriminalistikaspetsialisti abi.

Sündmuskoha piiride määratlemisel lähtutakse vägistamise asjaoludest. Seejuures on nõutav, et nendesse piiridesse jääksid koht, kus naisisiku kaebuse või kannatanu ütluste järgi pandi toime vägistamine, samuti selle kohaga piirnevad alad (paikkonnas teokohaga külgnevad alad, kuriteosündmusega seotud hoone lähem ümbrus), kust võidakse vaatlusel leida kuriteojälgi ja asitõenditena kasutatavaid esemeid ning koguda muid tõendamisel tähtsamaid andmeid. Nii võib kurjategija teokohalt lahkumisel ära visata eseme, millega kannatanut ähvardati või tekitati talle kehavigastusi, jätta jalatsijälgi, mis on kasutatavad jalatsi identifitseerimiseks, kusjuures teokohal on need kujunenud ebaselgesti või on hävinenud.

Kui asjaolusid arvestades peetakse vajalikuks kasutada sündmuskohal jälituskoera, otsustatakse vaatluse etteval-

mistamisel, millal seda teha. Tavaliselt toimub see enne sündmuskoha vaatlust. Seejuures on nõutav, et jälituskoera kasutamisel ei tohi sündmuskohal hävitada kuriteojälgi. Jäljed, mis võivad hävineda, tuleb eelnevalt talletada. Sel puhul kasutatakse jälituskoera vaatluse ajal.

Jälituskoera kasutamine on jälitustoiming ning see ei kuulu sündmuskoha vaatluse sisusse. Sellepärast ei tule ka jälituskoera kasutamise käiku ja jälitustoimingu tulemusi talletada sündmuskoha vaatlusprotokollis. Selle kohta koostab jälituskoera juht omaette dokumendi.

Jälituskoera kasutamisel võidakse saada andmeid kurjategija liikumisteest teokohale ja sealt lahkumisel ning leida kuriteojälgi ja asitõenditena kasutatavaid esemeid. Neid arvestades avardatakse sündmuskoha piire nii, et sündmuskoha vaatlus hõlmaks ka leitud kuriteojäljed ja esemed.

Vägistamise puhul on sündmuskoha vaatluse eesmärgid:

- tuvastada sündmuskoha olustik;
- avastada ja talletada kuriteojäljed ning leida asitõenditena kasutatavaid esemeid;
- koguda andmeid tõendamisel tähtsate asjaolude kohta (näit. millist teed kasutas kurjategija teokohale tulekul ja sealt lahkumisel; saada andmeid süüdlase ja tema toimingute kohta teokohal; selgitada, kus toimus võitlus kannatanu ja kurjategija vahel ning kus pandi toime vägivallaakt; millised jäljed võisid või pidid jääma sündmuskoha olustikust süüdlase rõivaatele ja jalatsitele; millised asjaolud soodustasid kuriteo toimepanemist).

Sündmuskoha vaatluse andmetel on tõendamisel oluline osa. Nii vajatakse neid andmeid uurimisversioonide püstitamisel ning seeläbi vägistamise eeluurimise metoodika kavandamisel, samuti kannatanu ja kahtlustatava (süüdistatava) ütluste kontrollimisel.

Kui sündmuskoha vaatlus toimub paikkonnas, selgitatakse teokoha kaugus teest ja lähemast elamust või muust hoonest, kus võis kuriteosündmuse ajal olla inimesi.

Hoone kohta talletatagu sündmuskoha vaatlusprotokollis selle nimetus, elamu puhul veel asulas paikneva maja num-

ber, maal - kelle elamuga on tegemist. Ühtaegu on vaja protokollis märkida, kas aknad on vaatega sündmuskoha poole, kas nähtavust piiravad puud või pöösad ning muud püsiobjektid (liigne on see siis, kui vägistamine pandi toime pimedal ajal). Selliseid andmeid vajatakse juurdlusorganile jälitusülesande või korralduse andmisel, et kontrollida, kas keegi majaelanikest või muus hoones viibinud isikutest nägi või kuulis midagi, millel võib olla kriminaalasjas tähtsust. Need isikud kuulatakse üle tunnistajatena.

Kui kuritegu pandi toime pimedal ajal asulas, selgitatakse teokoha kaugus lähimast tänavavalgustist - valgusti puudumine on sel puhul kuriteo toimepanemist soodustav asjaolu.

Sündmuskoha vaatlusel on tarvis silmas pidada seda, et mõnikord jätab kurjategija vägivallaakti toimepanemisel paikkonnas pinnasesse iseloomulikke künarnukkide, põlvede ja jalatsininatsitega tekitatud ümarjaid süvendjälgi. Need jäljed annavad tunnistust kohast, kus vägistamine toimus, samuti kurjategija kasvust ja tema jäsemete pikkusest. Sellepärast on vaja määrata kindlaks nende jälgede paiknemine, kuju, suurus, vastastikune asetus ning täpselt mõõta jälgede vahekaugused.

Jäljed pildistatakse oma kogumis mõõtkavaliselt. Vajalikel juhtudel valmistatakse nendest kipsjäljendid. Nii võib põlveotsa ja künarnukiga pinnasesse jäetud jäljes olla kajastunud riidekoe muster, kinganinatsi jäljes aga jalatsi iseärasusi, mis palja silmaga ei ole pinnase tumedal taustal üldse märgatavad.

Vägistamisele on iseloomulik, et paikkonnas on pinnas ja rohi või siis lumi tallatud. Kui kannatanu ja kurjategija vahel toimus võitlus, võib jääda okste või muude objektide külge riidekiude sündmusosaliste rõivastest.

Sündmuskohalt võidakse teinekord leida kurjategijale kuuluv ese (näit. müts, taskust väljalibisenud kamm, võti, tulemasin, sullepea või pastapliiats; võitluses kannatanuga süüdlase kuu eest rebitud nõop; taskurätik, millega kurjategija pärast vägivallaakti oli pühkinud oma kehalt määrdumise), samuti kannatanu riietus- või muu ese (näit. käekott,

vihmavari, peakate, sukahoidja küljest rebitud tripp). Veel võib sündmuskohale jääda ese, mida kasutati kannatanu vastu-panu mahasurumiseks, suitsetamisel ära visatud suitsuots jne.

Sündmuskohale jäänud kuriteojälgi ja asitõenditena kasutatavaid esemeid tuleb otsida hoolikalt. Selleks uuritakse paikkonnas teokohta lõik-lõigult. Talvel kaevatakse asitõendina kasutatavate esemete otsimisel lumi tallatud kohas läbi. Otstarbekas on sel puhul sõeluda lund läbi sõela või traatvõrgu.

Sündmuskohal avastatud kuriteojäljed talletatakse nõuetekohaselt.¹²

Kui avastati spermakahtlasi jälgi taimedel, lõigatakse need juurtelt. Taimed pakitagu paberpakendisse nii, et jäljed ei külgneks pakendiga. Spermakahtlase jälje leidmisel lumelt tuleb lund sulatada läbi mitmekordselt kokkupandud marli. See kuivatatakse toatemperatuuril ja pakitakse paberpakendisse. Eraldi pakitakse ka puhta marli proov kasutatud marlist.

Sündmuskoha vaatlusel püütakse saada selgust, kas ja millised jäljed (näit. rohu- ja pinnasemäärdu mine, teatud liiki taime osised, nagu takjanupud, -seemned jms.) võisid või pidid jääma süüdlase rõivastele ja jalatsitele sellest paikkonnast. Üldtuntud taimeliik teokohal märgitagu sündmuskoha vaatlusprotokollis.

Kui vägistamine pandi toime hoones, selgitatakse hoone laad (elamu, kuur jne.), kus see paikneb ja millised on juurdepääsuteed; kas lähikonnas on teisi elamuid või hooned, kus kuriteo toimepanemise ajal võis olla inimesi; milline on ruumide laad hoones, kus kuritegu toime pandi (näit. korter, tööruumid) ja nende paiknemine. Ruumide paiknemise kohta on otstarbekas joonistada skeem.

Kuriteojälgede otsimisel on vaja lähtuda kannatanu kaebuses esitatud andmetest, tema seletustest või ütlustest selle kohta, millist moodust ja teed kasutas kurjategija

¹² Jalatsi- jt. trassoloogiliste jälgede kirjaliku, fotograafilise ja esemelise fikseerimise kohta vt. lähemalt L i n d m ä e H. Kriminialistikatehnika. - Tln.: Eesti Raamat, 1976, lk. 113 jj.

hooesse või ruumi tungimisel ja sealt lahkumisel; millised olid tema toimingud ruumis ning kus vägivallaakt toime pandi. Kurjategija liikumisteelt otsitakse jalatsijälgi, tema toimingutest lähtutakse papillaarkurrustiku jälgede ning muude kuriteojälgede (näit. süüdlase rõivastest teokohale jäänud riidekiudude) otsimisel.

Kui kannatanu kinnitas, et ta oli karjunud appi ja võitluses kurjategijaga tekitati müra, on vaja sündmuskoha vaatlusprotokollis talletada, kuhu avanevad selle ruumi uks ja aknad, kus vägivallaakt toime pandi; kas aknad on ühe- või kahekordsed, kas need on kinni või lahti, kas akende ees on kardinad; kas uks on ühe- või kahekordne, polsterdatud või ilma polstrita; kas selle uksega külgneb teiste ruumide uksi, kus kuriteosündmuste ajal võis olla inimesi; milline on ruumi seinte materjal.

Neid andmeid vajatakse küsimuse selgitamisel, kust võidi näha kurjategija tulekut sündmuskohale ja tema lahkumist, kuulda karjumist ja appihüüdeid ning võitlusega kaasnenud müra.

Hooes toimepandud vägistamise puhul on iseloomulik, et ruum on korratu, esemed segi paisatud, üks või teine ese purunenud. Niisugune olustik annab tunnistust kannatanu ja kurjategija vahel toimunud võitlusest.

Põhjalikult tuleb ruumis uurida ka seda kohta, kus kannatanu sõnade järgi vägistamine toime pandi. Eesmärk on leida vere- ja spermajälgi ning saada selgust, millised jäljed pidid jääma süüdlase rõivastele ja jalatsitele sündmuskoha olustikust teokohal.

Spermajäljel ei ole talle rangelt omast ilmet. Seetõttu on sündmuskoha vaatlusel tihti spermajälgi raske ära tunda. Tavaliselt on spermajalg kahvatu, kord hallikaskollane, kord valkjashall. Heledal alusel on need jäljed tihti vähenähtavad. Mõnikord näib spermajalg tumedamana (näit. punast värvust kunstiidist riidel). Jälje värvus oleneb alusmaterjalist, samuti sperma hulgast jäljes. Jälje keskosa näib heledam. Kompamisel läbi kummikinda (paljakäsi ei tohi jälge puutada, kuna siis satub sellele rasuhigi, mis segab veregrupi tuvastamist kohtumeditšiniiekspertiisi tegemisel) tundub jälg riide tärgelduse taolisena.

Spermajälgede otsimisel on otstarbekas kasutada ultravioletvalgustit. Need tavaliselt helenduvad ultraviolettkiirguses. Luminestsentsi värvus on helesinine. Intensiivselt helendub spermajälg trikoopesul, nõrgem on helendamine näiteks kunstkiudmaterjalil ja puuvillase riide puhul.

On tarvis teada, et mõnikord spermajälg ei lumineerunud: luminestsentsi tekkimist mõjustavad pinna laad, sperma omadused ja muudki tegurid (näit. veri ja vaginaalne eritus).

Spermakahtlase jälje leidmisel võetakse ära jäljega ese. Seejuures ei tohi jälje esemel tähistada kriidi või muu joonega, kuna joonelt jäljele sattuvad aineosised võivad segada kohtumeditiiniekspertiisi tegemisel uuringuid. Kui spermakahtlane jälg on eseme äravõtmisel märg, tuleb ese kuivatada toatemperatuuril.

Et spermajäljed säiliks esialgsel kujul, on soovitatav esemel need katta paberilehega või kuiva jälje korral kilelõiguga. Kate kinnitatakse esemele servadelt nõõpnõeltega (näit. kušeti katterii) või kleepkile ribadega.

Kui spermakahtlane jälg on suuremal paigal objektil (diivan, madrats jms.), on vaja sellest eraldada jäljega katteriidetükk. Ühtlasi tuleb võtta kontrollproovina puhta alusmaterjalilõik. Need pakitakse eraldi.

Kui jälg on puitpinnal, lõigatakse võimaluse korral välja spermakahtlase jäljega pindmine laast või puidutükk. Ka sel puhul tuleb võtta puhta alusmaterjalil kontrollproov. Kogutud pinnalõiked võidakse mahutada pappkarpi, klaas- või plastiknõusse. Pakkida tuleb nii, et jälg ei külgneks tihedasti pakendiga ega hõõrduks selle vastu.

Kui esemest ei ole võimalik eraldada spermakahtlase jäljega tükki või teha pinnalõikeid, eemaldatakse objektilt jälg puhtas vees niisutatud marli abil. See kuivatatakse toatemperatuuril. Eraldi pakituna lisatakse ka puhta marli proov sellest marlist, mida kasutati jälje talletamiseks.

Süükohtu vaatlusel leitud juuksekarvad eemaldatakse objektilt. Et leitud karv ei kaoks, tuleks see kinnitada

paberile kleepkile kitsa ribaga ning paberilehest valmistada kokkuvoltimise teel ümbris, nagu seda tehakse pulbriliste ravimite pakkimisel. Pakkimisel võidakse kasutada veel ristkülikukujulist paksemat paberist lõiku. Selle vastaskülgedesse tehakse sisselõiked ja juuksekarv kinnitatakse nendesse lõigetesse. Niisugune paberilõik koos juuksekarvaga asetatakse ümbrikusse või kileümbrisesse.

Juhul, kui kannatanu vägistati küsetil või muul objektil, millest pidi jääma süüdlase rõivastele kiude, talletatakse sündmuskoha vaatlusprotokollis andmed riide materjali ja värvuse kohta.

Kannatanule selgitatakse, et see mõõbliese või muu objekt tuleb säilitada kuriteo avastamiseni: pärast kahtlustatava kinnipidamist võidakse tõendamisel kasutada kahtlustatava rõivastele jäänud kiude, kusjuures sel puhul vajatakse mõõblieseme katteriidest või muust objektist võrdlusmaterjali.

Kui sündmuskohalt leiti ese, mida kasutati kannatanu vastupanu mahasurumiseks või süüdlasele kuuluv muu ese (näit. müts, taskurätik), tuleb see pärast vaatlust pakkida õhukindlalt kahekordsesse kilepakendisse. Siis saab seda eset kasutada odorooloogiasoovitusi arvestades süüdlase väljaselgitamisel esemele jäänud kehalõhna järgi. Selle jälitustoiminguga saadud andmed, mis rajanevad teenistuskooera lõhnatundlikkusel, ei ole kriminaalasjas kohtulikud tõendid.

II. KANNATANU ÜLEKUULAMINE JA LÄBIVAATUS

§ 1. Kannatanu ülekuulamine

Vägistamise kohta kaebuse esitanud naisisiku ütlustel on kriminaalasjas tähtsate asjaolude väljaselgitamisel oluline osa. Kuna vägistamise puhul sündmuse pealtnägijad tavaliselt puuduvad, on kannatanu neil juhtudel ainus isik, kellelt saab kohe pärast kriminaalasja algatamist andmeid nii kurjategija kui ka kuriteo toimepanemise asjaolude kohta. Kannatanu ütlustest lähtudes kujundatakse uurimisversioonide süsteem ning määratakse kindlaks teiste edasilükkamatute ja edasiste uurimis- ja muude protsessitoimingute eesmärgid. Seetõttu on ka mõistetav vägistamise eeluurimisel kannatanu ülekuulamise kohta esitatud taktikanõue: ülekuulamine olgu alati põhjalik. Kannatanu üksikasjalikud ütlused on eeluurimise igakülgsuse, täielikkuse ja objektiivsuse kindlustamise vajalikuks eelduseks.

Kui kannatanu on esmaülekuulamisel vajaliku põhjalikkusega üle kuulatud, välditakse seeläbi põhjendamatu täiendülekuulamisi kuriteosündmusesse puutuvate asjaolude osas. Eriti taunitav on see siis, kui alaealist sunnitakse ülekuulamisel ikka ja jälle meenutama teda traumeerivat sündmust. Alaealise kasvatamise seisukohalt on niisugused ülekuulamised lubamatud.

Seda taktikanõuet, et kannatanu ülekuulamine peab olema äärmiselt põhjalik, uurimispraktikas alati ei täideta. Esmaülekuulamise protokollist ilmneb pahatihti, et kannatanu ülekuulamine on jäetud planeerimata: uuriija ei ole teinud endale selgeks, milliseid küsimusi on vaja selle uurimistoiminguga lahendada. Kui ei arvestata töendamise vajadusi, jääb mõnigi asjas tähtis küsimus kõrvale või neid puudutatakse vaid pindmiselt. Seetõttu tuleb ette, et kannatanu (sealhulgas ka alaealine) kuulatakse üle korduvalt, kuigi täiendülekuulamist oleks saanud vältida nõuetekohase esmaülekuulamisega.

Vägistamise eeluurimisel mõjustab kannatanu ülekuulamise taktikat see, et uurija küsimused puudutavad intiimseid asjaolusid, millest ei taheta rääkida. Kannatanu avameelsust kammitsevad häbi- ja piinlikkustunne. Seetõttu on mõisteta, et tihti kõneleb kannatanu tõendamisel tähtsatest asjaoludest vaid riivamisi ja vaikib talle vastumeelsetest üksikasjadest. Ühtaegu kardab kannatanu, et jutud tema vägistamisest ja selle asjaoludest levivad. Neid seiku arvestades peab uurija käitumine olema ülekuulamisel äärmiselt taktitundeline. Uurija ülesanne on hajutada kannatanul häbi- ja piinlikkustunnet ning kallutada teda avameelsusele. Kannatanule selgitatakse, et eeluurimisandmeid ei avaldata ning vastavalt ENSV KrPK §-le 117 lg. 2 hoiatatakse protsessiosalisi, tunnistajaid, eksperti, spetsialisti, tõlki ja manukaid eeluurimise andmete avaldamise lubamatuse suhtes.

Tihti mõtleb kannatanu ülekuulamisel sellele, et teda kutsutakse hiljem ka kohtusse ning tal tuleb seal korrata intimitelusse puutuvate asjaolude kohta eeluurimisel antud üksikasjalikke ütlusi paljude kohtusaalis viibijate kuuldes. Kannatanu tunneb selle ees hirmu. Mõistagi segab see kannatanut ütluste andmisel. Seetõttu selgitatakse kannatanule, et ENSV KrPK § 17 lg. 2 järgi võib kohtulik arutamine seksuaalkuriteoasjades toimuda kinniste uste taga, vältimaks andmete avaldamist kriminaalasjast osavõtvate isikute intimitelu kohta. Ka NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 25. märtsi 1964. a. määruses nr. 2 "vägistamisasjade kohtupraktikast" p-s 15 rõhutatakse, et vägistamise kohtulik arutamisel tuleb alati otsustada, kas see peab toimuma täielikult või osaliselt kinnisel kohtuistungil.

Vajaduse korral rõhutatakse, et kannatanu üksikasjalikke ütlusi vajatakse kuriteo avastamiseks ning seda nõuab kriminaalprotsessi seadus. Seejuures võidakse lisada, et pärast vägistamise kohta kaebuse esitamist või juhul, kui on tegemist ENSV KrPK § 115 lg. 2, 3 või 4 järgi algatatud kriminaalasjaga (süüdlane on varem toime pannud vägistamise; vägistamine on toime pandud isikute grupi poolt, või alaealise vägistamine; vägistamine on toime pandud eriti ohtliku retsidivist poolt või see põhjustas eriti raske tagajärje,

samuti lapseealise vägistamine), ei ole kuriteosündmusesse puutuvatest üksikasjadest rääkimine või sellest keeldumine enam kannatanu isiklik asi. Soovitav on lisada, et uurija kohustus on kuriteo avastamine ja tõendamisel tähtsate asjaolude väljaselgitamine, kusjuures ta saab seda teha kiiresti ja täielikult vaid siis, kui kannatanu on avameelne.

Kuna kannatanule on tekitatud psüühiline ja füüsiline trauma, on ta puhuti väga hell. Seetõttu võib uurija teda kergesti solvata vääritlemistetava või taktitu küsimusega ning ebakohase tooniga. Samuti võib katkeda vastastikune kontakt siis, kui uurija esmamuljete ajal kahtleb kannatanu ütluste õigsuses ning ütleb selle mõtlematult välja ka ülekuulamisel.

Uurimistoiminguks vajaliku kontakti säilitamiseks ei ole õige juba ülekuulamise ajal teha kannatanule etteheiteid tema käitumise kohta enne vägivallaakti, kui see oli soodustanud kuriteo toimepanemist (näit. kannatanu oli tarvitanud alkoholi; usaldas lihtsameelselt talle võõrast meest). Vajakajäämised kannatanu enda käitumises selgitatakse talle pärast ülekuulamist.

Tuleb ette, et uurija esitab kannatanule küsimusi tema intiimelusse puutuvate asjaolude kohta, millel ei ole seost uuritava kriminaalasjaga. Niisuguste küsimuste esitamine on lubamatu. Uurija peab alati enne kannatanu intiimeluga seonduva küsimuse esitamist kaaluma, kas see on tõendamise seisukohalt vajalik.

Tavatsetakse arvata, et kannatanu on siis avameelne, kui teda kuulab üle naisuurija või temast tunduvalt vanem mees. Samas võib aga uurimispraktika pinnalt tõdeda, et kaugelki alati ei ole uurija sugu ja vanus määrava tähtsusega. Esmajärjekorras tuleb siin arvestada ikkagi uurija suhtlemisoskust, tema tööalaseid võimeid ja kogemusi.

Ülekuulamisel olgu uurija rangelt asjalik, viisakas ja tähelepanelik. Niisugune käitumine äratav uurija vastu usaldust ja lugupidamist ning on aluseks vastastikuse kontakti kujunemisele ja süvenemisele. Kannatanu näeb uurijas ametiisikut, kes tema ülekuulamisel kuriteosündmusesse puutu-

vaid üksikasju selgitades täidab oma ametialast kohustust. Sel puhul ei sega kannatanut ka uurija sooline kuuluvus ja tema vanus olemast avameelne.

Vastavalt ENSV KrPK §-le 135 lg. 1 kuulatakse noorem kui kuuteistkümnendaastane kannatanu ENSV KrFK § 135 lg. 1 järgi üle pedagoogi osavõtul, vajalikel juhtudel ka vanemate või teiste seaduslike esindajate juuresolekul. Sellest tulenevalt peab uurija alati mõtlema sellele, kas ja kuidas mõjustab pedagoogi osavõtt, samuti lapsevanema, alaealise eestkostja või hooldaja juuresolek ülekuulamiseks vajaliku kontakti kujunemist kannatanuga. Pedagoogi valikul arvestatagu asjaolu, millisesse vanuseastmesse alaealine kuulub. Oluline on ka pedagoogi sugu ja vanus, samuti asjaolu, kas pedagoog on alaealisele võõras või on tegemist oma õpetajaga. On tõsiasi, et pedagoog saab täita oma ülesandeid edukalt üksnes siis, kui kannatanu suhtub temasse usalduslikult ning ei karda ega häbene tema kuulates kõnelda vägistamise puutuvatest üksikasjadest.

Kui alaealine õpib koolis, võtab ülekuulamisest tavaliselt osa klassijuhataja või mõni teine tema õpetaja. Mõnigi kord kardab sel puhul kesk- või vanemasse kooliikka kuuluv kannatanu, et koolis saadakse teada sellest, mis temaga juhtus ning muutub seetõttu ülekuulamisel kinniseks. Oma õpetaja kuulates ei taheta kõnelda ka enda käitumisest, mida kannatanu ise tagantjärele hukka mõistab ja mille eest võidakse talle teha etteheiteid (näit. oli hilja väljas, käis peol, mis ei olnud ette nähtud kooliõpilastele, tarvitas alkoholi). Sel juhul võib kannatanu anda ühe või teise asjaolu kohta ka teadvalt valesid ütlusi.

Otstarbekas on keskmises või vanemas koolieas alaealisele kannatanule selgitada, et seaduse järgi peab tema ülekuulamisest osa võtma pedagoog. Samas päritakse talt, kas ta eelistab oma kooli õpetajat ja keda tuleks ülekuulamisest osa võtma kutsuda, või peaks pedagoog olema võõras. Niisugune uurija käitumine on sageli ülekuulamisel usaldusliku vahekorra kujunemise aluseks.

Alaealise ema või isa, samuti tema eestkostja või hooldaja kutsutakse ülekuulamise juurde tavaliselt kooli-

eelseesse ja nooremasse koolikka kuuluva kannatanu puhul. Seda tehakse ainult siis, kui lapsevanema, eestkostja või hooldaja juuresolek soodustab töö tuvastamist.¹³

Otstarbekas on vägistamise eeluurimisel kannatanu ütlused helisalvestada. Alaealise puhul on aga ülekuulamise helisalvestamine otse vajalik. Sellest tulenevalt peab uurija toimima nii, et helisalvestamine ei segaks kannatanut ütluste andmisel.

Kui kannatanu on rusutud meeleolus, erutatud ja üleelatu mõju all, tuleb püüda teda rahustada. Kui aga on ilmne, et kannatanu ei suuda end koguda, on vaja anda talle aega rahunemiseks. Neis tingimustes esitatakse kannatanule küsimusi vaid kurjategija kohta. Kui sündmuskoha vaatlus on veel tegemata, on vaja saada kannatanult kohe ka selliseid andmeid, mida uurija peab võtma arvesse vaatluse ettevalmistamisel ja toimetamisel.

Kui on ähvardatud kaebuse esitamise eest kannatanule kätte maksta, on teda vaja veenda, et kättemaksu kartus on alusetu. Samas viitab uurija ka abinõudele, mis kindlustavad kannatanu ohutuse (näit. süüdlane on kahtlustatavana kinni peetud). Kui isikut ei ole veel kahtlustatavana kinni peetud ning on alust arvata, et süüdlane võib oma ähvarduse täita, tehakse juurdlusorganile ülesandeks tagada kannatanu ohutus.

Uurija hoiatab vanemat kui kuuteistkümnenaastast kannatanut vastutuse suhtes ütluse andmisest keeldumise ja teadvalt vale ütluse andmise eest ENSV KrK §-de 173 ja 175 järgi. Kannatanuga psühholoogilise kontakti kujunemise seisukohalt on vaja, et tema hoiatamine toimuks niisuguses vormis, mis ei jätaks muljet, nagu kahtlustaks uurija teda valetamises. Sellepärast on otstarbekas rõhutada, et sellist hoiatamist nõuab ENSV KrPK.

Kannatanu isikuandmete kohta küsimuste esitamisel tuleb arvestada asjaolu, et alaealise kannatanu korral on vaja tema vanust teada täpselt. Nii on kannatanu alaealisus

¹³ Kannatanu ülekuulamise kohta vt. lähemalt L i n d m ä e H. Uurimistaktika III: Oppevahend õigusteaduskonna üliõpilastele. - Tartu: s. n., 1981, lk. 32 - 69.

aluseks vägistamise kvalifitseerimisel ENSV KrK § 115 lg. 3 või 4 järgi. Seepärast peab kriminaaltoimikus olema alati alaealise kannatanu sünnitunnistuse ära kiri. Kui alaealine on vanem kui kuuteistkümneaastane, võidakse selle asemel kriminaaltoimikusse lisada ka väljavõtte tema passist.

On soovitatav, et uurija selgitaks kannatanule ülekuulamise korda, märkides, et kannatanu jutustagu kõigepealt ise kuriteosündmusse puutuvatest asjaoludest, siis vaatab ta vajaduse korral uurija küsimustele ning seejärel tema ütlused protokollitakse.

Et hõlbustada ütluste andmist, on otstarbekas kannatanule selgitada, millest ja millises järjekorras tal tuleb kõnelda. Pidades silmas ülekuulamise plaani, nimetab uurija järjestikuliselt asjaolud, mille kohta kannatanu ütlusi vajatakse.

Nii tuleb kannatanul kõnelda:

- endast;
- kus, millal ja millistel asjaoludel kohtus kannatanu süüdlasega;
- kes on süüdlane;
- kus, millal ja millistel asjaoludel vägivallaakt toime pandi;
- milline oli süüdlase ja kannatanu enda käitumine pärast vägistamist;
- missugused on kuriteo tagajärjed.

Seeläbi liigendatakse kannatanu vaba jutustus. On otstarbekas, et iga asjaolu osas täpsustatakse vaba jutustuse teemat ning vaba jutustuse lõpetamisel esitab uurija kannatanule selle osa kohta täiendküsimusi. Selline moodus kindlustab vaba jutustuse loogilise hargnemise ja võimaldab kannatanul koondada oma tähelepanu järjestikuliselt kõigile ülekuulamisel selgitatavatele asjaoludele.

Kannatanul lastakse e n d a k o h t a selgitada, kas ta on abielus või vallaline ning kellega koos ta elab. Kui kannatanu on vallaline, päritakse, kas ta on elanud suguelu (alaealisele esitatakse niisugune küsimus siis, kui see tuleneb kohtumeditatsiooniksperdi arvamusest). Kui kannatanu on varem olnud intiimvahekorras, siis vajab selgust, millal enne vägivallaakti see viimati toimus.

Kui kahtlustatav on pärast kuriteosündmust kohe kinni peetud ja uurija peab vajalikuks tõendamisel kasutada vägivallaaktist süüdlase kehale jäänud jälgi (vaginaalne määrdumine või veri), on tarvis kohtumeditisiiniekspertiisiks vajalike lähteandmete saamiseks kannatanult veel küsida, millal oli tal viimati menstruatsioon, kas ja kui kaua on ta olnud rase ning kas ta põeb mõnd naistehaigust. Et neid ütlusi kõrvutada naistenõuandlast saadud andmetega, päritakse kannatanult, kas ja millal ta on käinud selles meditsiiniuasutuses vastuvõtul.

Ülekuulamisel tuleb alati saada selgust, millistest rõivastest koosnes kuriteosündmuse ajal kannatanu kogu riietus, samuti mis oli tal jalas ja peas. Ühtaegu lastakse kannatanul neid esemeid kirjeldada. Niisuguseid andmeid vajatakse süüdlase ütluste kontrollimisel ja hindamisel ning kiuekspertiisi määramise korral rõivaste äravõtmisel (need saadakse kannatanu läbivaatusel või võetuse teel). Samas on tarvis silmas pidada, et riietusesemed võivad anda tunnistust sellest, kas on tegemist alaealisega või mitte (näit. kannatanu kandis kooli vormimütsi ja vormirõivaid või pioneerirätti). Sellest pidi süüdlane järeldama, et tegemist on alaealisega. Siinjuures arvestatakse NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 25. märtsi 1964. a. määruse nr. 2 "Kohtupraktikast vägistamisasjades" p-s 9 esitatud nõuet, et alaealise vägistamise eeluurimisel on vaja selgust, kas süüdlane oli teadlik kannatanu alaealisust või mõõnis seda, et ta paneb toime vägivaldse suguakti alaealisega, või siis võis ja pidi seda ette nägema.

Kõneldes sellest, k u s, m i l l a l j a m i l l i s t e l a s j a o l u d e l k o h t u s k a n n a t a n u s ü ü d l a s e g a, selgitatakse, millal ja millistel asjaoludel sattus kannatanu sellesse kohta (paikkonda, ruumi või sõidukisse), kus ta vägistati; kust tuli kannatanu ja kuhu ta pidi minema; kas kannatanut rünnati talle ootamatult ja millised olid kallaletungi asjaolud; kus kohas kannatanu süüdlast ja kas vägivallaakt pandi toime samas kohas; kas tänav või park, kus kannatanule kallale tungiti, oli valgustatud. Seejuures tuleb täpsustada, kust tuli

süüdlane; kas ta jälitas kannatanut, kõnetas teda ning millist ettekäändet ja moodust kasutati kannatanu poole pöördumisel ja tema kõnetamisel.

Ühtlasi küsitakse kannatanult, kas vägivaltatseja oli purjus ning millistele asjaoludele toetudes ta seda arvab (näit. sellele viitasid isiku välimus, tema käitumine ja kõne; süüdlase suust oli tunda alkoholilõhna).

Kui enne vägivaldlaakti süüdlane vestles alaealise kannatanuga, on tarvis kannatanult küsida, kas talt päriti tema vanust, mitmendas klassis ta õpib jms., või rääkis ta süüdlasele sellest ise. Vajalik on see keskmise, eriti aga vanemasse kooliikka kuuluva alaealise puhul, sest selleaalse tütarlapse kasvust, käitumisest ja näost pole alati ilmne, et tegu on alaealisega.

Selgitades kannatanu ja süüdlase käitumisse puutuvaid asjaolusid enne vägistamist, on vaja kannatanult pärida ka seda, kas tarvitati koos alkoholi ning kas vägivaldlaaktile eelnesid kallistused ja suudlused; kas süüdlane tegi kannatanule ettepaneku astuda temaga intiimvahekorda, millises vormis taoline ettepanek tehti ja kuidas reageeris sellele kannatanu. Vastusest ilmneb, kas süüdlasel võis olla alust arvata, pidades silmas kannatanu enda käitumist või asjaosaliste varasemaid suhteid, et vastupanu oli teeseldud. Kannatanult on soovitatav neid asjaolusid arvestades otsesõnu küsida, millele toetudes ta kinnitab, et süüdlasel ei saanud niisugust arvamust tekkida.

Kannatanu ülekuulamisel on kesksel kohal küsimus: k e s o n s ü ü d l a n e ?

Süüdlase kohta andmete kogumisel on vaja saada kõigepealt selgust selles, kas kannatanu tunneb süüdlast või on süüdlane talle täiesti võõras.

Kui kannatanule on süüdlane teada, küsitakse temalt süüdlase nime ja mida ta teab tema isiku kohta: kus süüdlane elab ja töötab, kui vana ta on, kas ta on abielus või vallaline. Kannatanu selgitagu, kus, millal ja millistel asjaoludel ta tutvus süüdlasega ning missugused olid nende omavahelised suhted. Kui suheldi omavahel, tuleb pärida, kui sageli kohtuti; kas kannatanu on olnud süüdlasega varem in-

tiimsuhetes; millal see toimus esimene kord, millal enne vägistamist viimati; mispärast niisugune vahekord katkes; kas süüdlane on enne vägivallaakti avaldanud soovi kannatanuga abielluda; kuidas suhtus niisugusesse ettepanekusse kannatanu (mispärast kannatanu keeldus abiellumast).

Kannatanu ja süüdlase suhete selgitamiseks päritakse veel, kas nad on olnud kirjavahetuses, andnud teineteisele oma foto või teinud vastastikku kingitusi (millal, mille puhul ja mida on kingitud).

Kui kannatanu eitab varasemaid intiimsuhteid süüdlasega, küsitakse, kas süüdlane on neid taotlenud.

Tähtis on teada, millised olid kannatanu ja süüdlase suhted enne vägivallaakti. Kui suhted olid jahenenud või katkenud, selgitagu kannatanu selle põhjused.

Asjakohane on veel küsida, kas vallalise kannatanu vanemad tunnevad süüdlast ja teavad nende omavahelistest suhetest ning kuidas nad sellesse suhtusid. Niisuguseid andmeid vajatakse uurimisversiooni kontrollimisel, et kaebus vägistamise kohta on esitatud vanemate survel.

Kannatanu nimetagu ka teisi isikuid, kes tunnevad süüdlast, teavad kannatanu ja süüdlase omavahelistest varasematest suhetest ja võivad selle kohta anda ütlusi. Otstarbekas on siinjuures kannatanule selgitada, et süüdlase süüdiolekut ei saa tõendada ainuüksi kannatanu enda ütlustega. Seepärast on vaja, et kannatanu nimetaks isikuid, kellelt veel võib saada tõendamisel vajalikke andmeid.

Võõra puhul on vaja saada kannatanult üksikasjalikke ütlusi nii süüdlase isikukirjelduse kui ka muude asjaolude kohta, mida vajatakse süüdlase väljaselgitamiseks. Kannatanult küsitakse, kas ta on süüdlast varem kusagil kohanud (kus, millal ja millistel asjaoludel see toimus), kas teab teda üksnes näo järele või hüüdnime järgi, tunneb süüdlasele tuttavat isikut nime- või nägupidi.

Süüdlase isikukirjelduse kohta andmete kogumisel tuleb arvestada asjaolu, et sõnaline vorm ei edasta kogu seda teavet, mis on salvestunud kannatanu mälus süüdlase välimusest. Vajaka jääb ka täpsusest. Nii võib ülekuulatava sõnadest saadud ettekujutus süüdlase välimusest oluliselt erineda kan-

natanu mälu-pildist. Sellepärast on vaja täiendada isiku- kirjelduse sõnalist vormi võimaluse korral kas süüdlase näo visandi, liitfoto või liitvisandi tegemisega.¹⁴

Kui enne kuriteo toimepanemist oli süüdlane kannatanu- ga vestelnud, on vaja üksikasjalikult selgitada, millest oli jutt. Tihti püüab süüdlane kannatanu usalduse ja poo- lehoiu võitmiseks temaga eelnevalt tutvust sobitada. Es- märk on kallutada teda astuma vabatahtlikku vahetorda või siis hõlbustada kuriteo toimepanemist (näit. kannatanu usaldab kurjategijat ning nõustub minema tema korterisse või mõnda üksildasse kohta). Selleks pärib süüdlane kannat- tanult üht-teist tema isiku, töö ja huvialade kohta. Kui süüdlane loodab saavutada vabatahtlikku vahetorda, on ta vahel küllaltki avameelne ja võib mõndagi rääkida ka en- dast. Vestlusest võib ilmned, kas süüdlane on kohalik või mitte, kus ta elab või töötab, kas tal on kannatanuga ühi- seid tuttavaid, jms. Vestluse sisu meenutamisel on vaja pärida andmeid ka süüdlase selliste isikukirjeldustunnuste kohta, mis seonduvad žestide, miimika ja suulise kõnega (kas räägiti eesti või vene keeles; kas kannatanu täheldas iseärasusi süüdlase hääldeviisis ja keelemurdes; kas süüdlane kasutas harjumussõnu; kas ilmses kõnepuudeid).

Kannatanu loetlegu riietusesemed, mis olid süüdlasel seljas ning mis olid tal jalas ja peas; kas kannatanu mär- kas süüdlase sõrmes sõrmust või randmel käekella. Kõiki neid esemeid tuleb kannatanul võimalikult üksikasjalikult kirjeldada.

Sellesisulisi andmeid vajatakse nii süüdlase väljasel- gitamiseks kui ka kahtlustatava läbivaatusel ning tema elu- kohas läbiotsimise toimetamisel tõendamisel tähtsate eseme- te (eelkõige rõivaste) äravõtmiseks.

Kannatanu küsitlemisel tuleb saada andmeid ka tajumise objektiivsete ja subjektiivsete tingimuste kohta.¹⁵ Samas

¹⁴ Vt. L i n d m ä e H. Kriminallistikatehnika. - Tln.: Eesti Raamat, 1976, lk. 277 jj.

¹⁵ Vt. L i n d m ä e H. Uurimistaktika II. - Tartu: s.n., 1979, lk. 38.

päritakse kannatanult, kas ta suudab, toetudes isikukirjedustunnustele ja arvestades tajumistingimusi, süüdlast ära tunda.

Süüdlase väljaselgitamiseks vajalike andmete saamiseks on vaja küsida sel puhul, kui enne vägivallaakti liikusid süüdlane ja kannatanu koos, kas kannatanu mäletab teed, kus liiguti ning kas tee, paikkond või asula näis süüdlasele tuttav (mille järgi kannatanu seda arvab). Mehe jutust ja tema käitumisest saab teha järeldusi, kas ta on kohalik, kas ta on kunagi varem selles paikkonnas või asulas viibinud või see on talle täiesti võõras.

Ei tule unustada kannatanult küsimast, kas teel kohtas kannatanu ise või süüdlane kedagi oma tuttavatest; kus ja millal see juhtus; kas tervitati, vahetati möödudes mõned sõnad või vesteldi (millest oli jutt). Kui süüdlane kohtas oma tuttavat, tuleb püüda selgitada, kas jutus nimetati teineteist nime või hüüdnime järgi; kas kannatanu tunneb seda isikut või on teda varem kusagil kohanud (kus ja millal see toimus). Kui kannatanu seda isikut ei tunne, kirjeldagu võõra välimust.

Kui kuriteo toimepanemisel kasutati sõidukit, tuleb kannatanult teada saada, millise sõidukiga oli tegu (selle liik, tüüp ja mudel); missugune oli sõiduki värvus; kas kannatanu märkas sõiduki numbrimärki ja mis talle sellest meelde jäi. Kannatanu kirjeldagu ka sõiduautot seestpoolt või veoauto kabiini (millised detailid talle sealt meenuvad).

Üksikasjalikult on vaja välja selgitada vägivallaaktiga seonduvad asjaolud. Siinjuures on kõigepealt vaja saada kannatanult teada, kus ja millal täpselt vägivallaakt toime pandi.

Kui vägistamine toimus paikkonnas või kannatanule võõras ruumis, tehakse talle ettepanek joonistada sündmuskoha skeem ja sellel tähistada koht, kus vägivallaakt aset leidis. Skeemile märgitakse, kes selle koostas ja millal skeem joonistati. Joonisel viidatakse kannatanu ülekuulamise protokollile (näit. "Sündmuskoha skeem. Vt. kannatanu A. Rehema 12. mai 1984. a. ülekuulamise protokoll"). Skeem

mile kirjutavad alla selle koostajana kannatanu, samuti uuri-
rija. Ülekuulamisprotokollis, pärast kuriteo toimepanemise
kohaga seonduvaid ütlusi, viidatakse sulgudes protokollile
lisatud skeemile.

Kui kuritegu pandi toime kannatanu elu- või töökohas,
tuleb temalt küsida, kuidas süüdlane sinna sattus ja millist
teed kasutas ta hoonesse või ruumi tungimisel. Seejuures
täpsustatakse, kas kannatanule jäi mulje, et kurjategija
(talle võõras isik) teadis tema elu- või töökohta, tundis
hoonet, sissepääsu võimalusi ja ruumide paiknemist. Kannatanu
selgitagu, millest ta järeldab, et süüdlane seda teadis ja
tundis.

Kui kannatanu tunneb süüdlast, päritakse, kas kohtumi-
ne, kus kasutati vägivalda, oli varem kokku lepitud või koh-
tuti juhuslikult. Kui kannatanu ise külastas süüdlast, täp-
sustatakse, millistel asjaoludel ja eesmärgil see toimus.

Vägivallaakti kohta on vaja selgust, milles seisnes vä-
givald, kuidas toimus vägivallaga ähvardamine või mil moel
kasutati ära kannatanu abitud seisundit.

Füüsilisest või psühhilisest vägivallast kõneldes tuleb
selgitada, kas see oli reaalselt suunatud kannatanu vastupa-
nu mahasurumisele. Siit tulenevalt rääkigu kannatanu üksik-
asjalikult, kuidas süüdlane tema suhtes füüsilist vägivalda
kasutas: kuidas sunniti kannatanut alistuma (näit. süüdlane
lõi kannatanut, kägistas teda, tekitas talle kehavigastusi,
sidus kinni jms.); millist vahendit kasutati kannatanu vas-
tupanu mahasurumiseks (millega teda löödi või talle kehavi-
gastusi tekitati); kas see ese oli süüdlasel kaasas või
võeti kohapealt; kuhu jäi vastupanu mahasurumiseks kasuta-
tud ese. Kannatanul lastagu seda eset kirjeldada. Ühtaegu
tuleb kannatanult küsida, kuhu teda löödi ja talle kehavi-
gastusi tekitati; millised jäljed jäid vägivallast kannata-
nu kehale (verevalumid, muhud, kriimustused, nahamarrastu-
sed, haavad) ja tema riidele (riiderebendid, verejäljed või
muud määrdumised rõivastel). Sellesisulisi ütlusi võetakse
lähteandmetena arvesse kohtumeditsiiniekspertiisi määramisel
ja rõivaste vaatlusel.

Tähtis on teada, kas kannatanu nuttis, hüüdis appi või karjus; milliseid sõnu ja väljendeid ta seejuures kasutas; mis takistas kannatanut appi hüüdmast või kõigest jõust karjumast; kuidas reageeris süüdlane kannatanu nutule, karjumisele või appihüüetele.

Kannatanult küsitakse, kas ta osutas vägivaltatsejale vastupanu ja milles see seisnes (näit. küünistas, hammustas, löi); millega, kuhu ja kuidas ta süüdlast oli lõpnud; missugused jäljed pidid jääma kannatanu vastupanust süüdlase kehale või rietele. Neid andmeid vajatakse süüdlase väljaselgitamisel, samuti kahtlustatavana kinnipeetud isiku läbivaatusel ja kohtumeditiiniekspertiisi määramisel.

Kui kannatanu ja vägistaja vahel toimus võitlus, tuleb veel pärida, millised jäljed jäid või võisid sellest jääda teokohale. Sellesisulisi ütlusi kõrvutatakse sündmuskoha vaatlusandmetega. Kui kannatanu ülekuulamine eelnes sündmuskoha vaatlusele, lähtutakse tema ütlustest kuriteoajalge de otsimisel.

Kui kannatanu süüdlasele vastupanu ei osutanud, lastagu tal üksikasjalikult selgitada, mispärast ta seda ei teinud (mispärast ta ei püüdnud ennast kaitsta ega teinud katset põgeneda). Ei tohi unustada, et juhul kui vägivaltatsejale vastupanu ei osutatud, võib tegemist olla ka hirmuafektiga. Hirm halvab tahte ja vastupanuvõime. Inimene on suuteline tegema vaid tarbetuid liigutusi või siis tardub paigale ega püüagi põgeneda.

Kui kannatanu vastupanu mahasurumiseks ähvardati teda vägivaldaga, on vaja selgust, milles hirmutamise seisnes: millised olid süüdlase toimingud ja tema väljendused – mida öeldi ähvardusena (milline oli ähvarduse täpne sisu).

Kannatanu hirmutamiseks võidakse ähvardada teda tappa kohapeal või tekitada talle kehavigastusi; süüdlane võib ähvardada kasutada vägivalda kannatanule lähedase (näit. lapse) suhtes. Seejuures täpsustatakse, kas see ähvardus pidi täidetama kohe või edaspidi. Uurijal on tarvis teada, et juhul kui ähvardati naise suhtes levitada laimavaid väljamõeldisi ja teda häbistavaid andmeid, mitte abielluda või hävitada tema vara, siis seda ei peeta kannatanu vastupanu mahasurumisel rakendatavaks psüühiliseks vägivaldaks.

On oluline, et kannatanu ütlustest ilmneks, kuidas ta ähvardusse suhtus: kas kannatanu oli veendunud, et juhul kui ta osutab vastupanu, viiakse ähvardus viivitamata täide.

Kui kannatanut ähvardati mingi esemega, tuleb ka sel juhul temalt küsida, kas see ese oli vägivallatsejal kaasas või kannatanut ähvardati kohapealt haaratud juhusliku esemega. Kannatanul palutakse kirjeldada vägivallaga ähvardamisel kasutatud eset. Samas küsitagu kannatanult, kas süüdlane võttis selle eseme kaasa või viskas ära kohapeal. Neid andmeid peetakse silmas sündmuskoha vaatlusel, samuti kahtlustatava läbiotsimisel ja siis, kui otsitakse läbi tema elukohas.

Kallaletungijale ei osutata vastupanu vahel veel sellepärast, et kannatanu on abituse seisundis.

Kannatanu abitu seisundi ärakasutamiseks tuleb vägistamine lugeda toimepanduks siis, kui kannatanu oma füüsilise või psüühilise seisundi (füüsiliste puuduste, lapseealisuse, vaimutegevuse rikke või muu haigusseisundi, samuti teadvuse ta oleku jne.) tõttu ei võinud aru saada tema suhtes toimepandavate tegude iseloomust ja tähendusest (lapseealine ei olnud informeeritud suguelust) või ei saanud süüdlasele vastupanu osutada, kusjuures süüdlane teadis sugulisse vahekorra astudes, et kannatanu on niisuguses abituse seisundis (NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 25. märtsi 1964. a. määrus nr. 2 "Kohtupraktikast vägistamisasjades" p. 6).

Seega on kannatanu abitu seisundis ka siis, kui tal ei olnud võimalik oma füüsilise või psüühilise seisundi tõttu ennast kaitsta (näit. haigel on kõrge palavik või ta on haigusest tingituna või muul põhjusel äärmiselt kurnatud).

Ülekuulamisel on vaja saada selgust, milles kannatanu abitu seisund avaldus ja millest see oli tingitud.

Abitu seisund võib olla esile kutsutud ka alkoholi või narkootikumide abil.

On vaja teada, et kannatanu abituks seisundiks ei loeta joobe igasugust astet. Joobeseisundis kannatanu vägistamise asjaolude hindamisel tuleb lähtuda sellest, et abituks seisundiks võib tunnustada ainult niisugust joobeastet, kus kannatanul puudus võimalus aru saada ümbritsevast olukor-

rast, mõista süüdlase tegude tähendust või osutada temale vastupanu (NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 25. märtsi 1964. a. määrus nr. 2 "Kohtupraktikast vägistamisasjades" p. 6).

Et saada andmeid kannatanu seisundi kohta, tuleb ülekuulamisel täpsustada: kus, millal, mida, kui palju ja millise aja vältel joodi või millist narkootikumi tarvitati; mida ja kui palju söödi alkoholi tarvitamise ajal. Ühtaegu päritakse, kas kannatanu teab, kust narkootikumi saadi; kas ta tarvitas alkoholi (narkootikumi) omatahtsi või süüdlane sundis või õhutas teda jooma (narkootikumi tarvitama); mil moel kannatanut sunniti või õhutati; kes veel tarvitasid koos kannatanu ja süüdlasega alkoholi (need isikud kuulatakse üle tunnistajatena).

Kannatanult tuleb küsida, kas ta on varem olnud alkoholi- või narkootikumijoobes; kui tihti ja millistes kogustes on ta alkoholi või narkootikumi tarvitanud (millise narkootikumiga oli tegu ja kust seda saadi). Joobeastme selgitamisel on tähtis, kui võrd mäletab kannatanu vägistamise asjaolusid, enda ja süüdlase sõnu ning käitumist. See nähtub kannatanu ütlustest. Eraldi küsimust selle kohta, kas ta mäletab toimunut täpselt ja hästi, ei tule kannatanule esitada. Küll on tarvis aga kannatanult pärida, milline oli tema enesetunne enne vägivallaakti (näit. tal oli peapööritus, liiveldus, ta ei suutnud istmelt tõusta, oksendas). Neid andmeid ülekuulamisprotokollist vajab kohtu-psühhiaatrikspert kannatanu seisundi kohta järelduse tegemisel.

Süüdlane võib kannatanut viia abitusse seisundisse veel sel teel, et annab talle pettuse teel suurema annuse uinutit. Abitu seisundi esilekutsumiseks kasutatakse vahel ka sissehingamisui mastit. Uimasti ei mõju hetkeliselt. Sellepärast ei ole ka naise uimastamine sissehingamisui masti abil ilma vägivalda kasutamata tavaliselt mõeldav (näit. selleks, et suruda kloroformiga niisutatud taskurätikut vastu kannatanu nägu, tuleb teda kinni hoida). Sel moel võidakse uimastada magajat, kes ei teadvusta, mis temaga toimub.

Kannatanul lastagu vägivallaakti kohta veel selgitada, kas süüdlane rebis tema seljast riided ja pesu või sundis teda ennast ise lahti riietama ning millised riietusesemed olid kannatanul üll vägivallaakti ajal. Kogumaks lähteandmeid kiuekspertiisiks, esitatakse kannatanule veel küsimus selle kohta, millised süüdlase ja kannatanu rõivad olid vägivallaakti ajal omavahel kokkupuutes.

Kannatanult päritakse, kui kaua kestis vägivallaakt.

Vahel soovitatakse erialakirjanduses küsida kannatanult, kas süüdlane püüdis varjata oma nägu või hoidis kannatanul silmi kinni: niisugune käitumine viitab sellele, et kurjategija on kannatanule tuttav. Selline küsimus on asjakohane, kuid uurija peab siinjuures arvestama asjaolu, et süüdlase taoline käitumine võib olla tingitud ka soovist, et kannatanu ei näeks tema nägu ega suudaks talle võõrast isikut hiljem ära tunda.

Selgust vajab, kas kuritegu viidi lõpule. Alaealisele, kes ei võinud aru saada tema suhtes toimendanud tegude iseloomust ja tähendusest või ei ole suguelust informeeritud, niisugust küsimust ei esitata. Küll on vaja püüda temalt saada andmeid selle kohta, kas tal oli valu, kas oli verine, kas tundis märga.

Kui kuritegu lõpule ei viidud, on tarvis selgitada, millest see oli tingitud. Põhjuseks võib olla kannatanu vastupanu, kõrvalise isiku tulek sündmuskohale, kannatanul õnnestus ennast lahti rebida ja põgeneda, süüdlane ei olnud füüsiliselt suuteline oma kavatsusi täide viima või loobus ise vabatahtlikult (näit. haletses kannatanut).

Oluline on teada, milline on kannatanu enda arusaam sellest, mis pärast jäi kuritegu lõpule viimata. Samas tuleb lasta kannatanul oma arvamist põhjendada.

Kindlasti peab uurija kannatanult küsima, kas süüdlane on temalt midagi ära võtnud (näit. võeti ära mõni riietuses, käekott või käekell). Äravõetud esed lastakse üksikasjalikult kirjeldada. Võimaluse korral tuleb kannatanult saada äravõetud riideseme valmistamisel ülejäänud riidest riideproov, kella puhul kellapass.

Kui kuriteost võtsid osa mitu isikut, selgitatakse ülekuulamisel iga osavõtja käitumine ning kas nad tegutsesid kannatanu suhtes kooskõlastatult. Samas tuleb arvestada asjaolu, et grupilise vägistamisega on tegemist ka sel puhul, kui mõni neist kannatanuga vägivaldselt sugulisse vahekorda ise ei astunud, kuid abistas teisi kannatanu suhtes vägivalda kasutamisel. (NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 25. märtsi 1964. a. määruse nr. 2 "Kohtupraktikast vägistamisasjades" p. 10). Kannatanule võõraste isikute puhul on tarvis kuriteost iga osavõtja käitumine seostada kuriteo toimepanemise ajal kuulnud nime, hüüdnime või isikukirjeldustunnustega. Selleks on vaja leida isikukirjeldusest tunnuseid, mis võimaldavad süüdlasi omavahel eristada.

Selgitades süüdlase ja kannatanu enda käitumist pärast vägistamist, esitatakse kannatanule küsimus selle kohta, kuidas toimis süüdlane vahetult pärast vägivaldalaakti. Siinjuures on eesmärk saada vajaduse korral ütlusi ka selle uurimisversiooni kontrollimiseks, mille järgi kaebus vägistamise kohta on esitatud seetõttu, et pärast vabatahtlikult toimunud intiiimvahekorda oli mees käitunud jõhkralt või solvavalt.

Kannatanult küsitakse, kas süüdlane nõudis, et ta ei räägiks toimunust kellelegi ning kas ja milline ähvardus selle nõudmisega kaasnes.

Kannatanu selgitagu, millises suunas lahkus kurjategija sündmuskohalt. Valitud tee võib viidata süüdlase elukohale, samuti sellele, millist liiklusvahendit võis kurjategija teokohalt lahkumiseks kasutada (näit. süüdlane läks autobussijaama suunas, taksopeatuse, sadama või raudteejaama poole).

Kui süüdlane saatis pärast kuriteo toimepanemist kannatanut, siis päritakse, millistel asjaoludel niisugune saatmine toimus; millist teed mindi, millest räägiti, keda teel kohati; kus ja millal lahutati; kas süüdlane tegi ettepaneku uuesti kohtuda, kus ja millal pidi see kohtumine aset leidma.

Uuriija peab täpsustama, mida võttis kannatanu ette pärast süüdlase lahkumist (näit. tõttas koju, teatas juhtunust kohe siseasjade osakonda). Kui kaebus vägistamise kohta

esitati alles mõne aja möödudes, on tarvis selgitada, mis tingis viivitus ja kas kannatanu esitas kaebuse omal initsiatiivil või tegi seda näiteks oma vanemate õhutusel ja pealekäämisel.

Tähtis on teada, kes kohtas kannatanut esimesena pärast vägivallaakti ning kus, millal ja millistel asjaoludel see toimus; mida rääkis kannatanu sellele isikule toimepandud kuriteost; millal ja kellelt said vägivallaaktist teada kannatanu mees või alaealise kannatanu vanemad. Kui ilmneb, et alaealine ei ole juhtunud kodus midagi rääkinud või ei teinud seda esimesel võimalusel, selgitagu kannatanu, mispärast ta varjas seda oma vanemate eest.

Urija ei tohi unustada kannatanult pärimast, kas ta pöördus enne kaebuse esitamist arsti poole (millal ja millises meditsiiniuasutuses käidi) või kutsuti välja kiirabi. Sel puhul on vaja nõutada väljavõtte ambulatoorsest kaardist või kiirabi žurnalist. Ühtaegu on tarvis saada selgust, kas kannatanu on ennast pärast vägivallaakti pesnud (kus, millal ja kuidas ta seda tegi). Need andmed tehakse teata- vaks kohtumeditseenieksperdile.

Et saada lähteandmeid kannatanu läbivaatuse ja teiste protsessitoimingute kavandamiseks ning nende eesmärkide täpsustamiseks, ei tohi unustada kannatanult küsimast, kus on need rõivad (sealhulgas ka pesu), mida kannatanu kandis kuriteosündmuse ajal (kas tal on seljas samad riided); kas kannatanu märkas oma riidel vägivallaakti puutuvaid riide- rebendeid, spermakhtlasi või muid määrdumisi, millal ta neid tähele pani ja kus need paiknesid. Kui on ilmne, et alaealine ei mõista spermakhtlase jälje tähendust, päritakse, kas ta märkas pärast juhtunut oma riidel märgi plekke.

Kannatanult on vaja saada teada, kas ta on oma riideid pesnud või puhastanud ning millal ja kuidas seda tehti; kas rõivaid on parandatud ja milles parandamine seisnes.

Sõltuvalt asjaoludest tuleb kannatanult küsida veel seda, kas süüdlane on temaga pärast vägivallaakti kohtunud; kus, millal ja millistel asjaoludel kohtuti ning millest räägiti; kas kannatanu kõneles süüdlasele sellest, et ta esitab või on juba esitanud kaebuse vägistamise kohta; kas

süüdlane ise või keegi tema lähedastest on keelitanud kannatanut või pöördunud tema vanemate poole selleks, et kannatanu loobuks kaebuse esitamisest või siis võtaks juba esitatud kaebuse tagasi ning annaks juhtunu kohta valeütlusi; mida pakuti või lubati selle eest; kas kannatanule tehti kingitus (kes tegi kingituse, mida kingiti ja milline on kingi väärtus); kas kannatanut on kohtumisel ähvardatud, et talle makstakse kätte vägistamise kohta kaebuse esitamise eest (kes oli ähvardaja; kus, millal ja millistel asjaoludel kannatanut ähvardati ja milline oli ähvarduse sisu); kes teavad midagi süüdlase või talle lähedase isiku kohtumisest kannatanuga või kannatanu lähedastega ning võivad selle kohta anda ütlusi.

Kannatanu ülekuulamisel on eesmärk saada ütlusi ka selle kohta, mis sused on kuriteotagajärjed. Selleks selgitatakse, millised tervisehäired on kannatanul ilmnunud pärast vägistamist (näit. vaimutegevuse häired, vägistamisest tingitud iseeneslik abort). Saadud ütlusi võetakse arvesse kohtumeditsiini- ja kohtupsühhiaatriaekspertiisi määramisel.

Kannatanu vaba jutustuse ajal analüüsib uurija saadud ütlusi, kõrvutab neid omavahel ja muude tõenditega (näit. sündmuskoha vaatlusandmetega). Kui uurija täheldab vastuolusid, ei ole õige sellest teha kohe ennatlikke järeldusi, et kannatanu valetab. Vastuolud võivad tuleneda kannatanu tervislikust seisundist ning asjaolust, et kannatanu tundis kuriteosündmuse ajal hirmu ja õudust. Ühtaegu võivad need seletuda ka halbade tajumistingimustega.

Muidugi ei ole vastuolude ilmlemisel välistatud, et kannatanu annab teadvalt valesid ütlusi. See seletub eelkõige valekaebuse esitamisega. Samas tuleb teada, et alaealine annab teinekord teadvalt valesid ütlusi nende asjaolude kohta, mis seonduvad tema ebaõige käitumisega (näit. läks kergeelselt kaasa võõra mehega, oli keelule vaatamata hilja väljas, tarvitas alkoholi) ja mille eest võidakse talle teha etteheiteid. Mõnikord seletuvad valeütlused sellega, et alaealisel on kalduvusi fantaseerida ning ta allub vahel hõlpsasti asjast huvitatud isiku sisendusele (G. Minkovski, V. Jahhontov - 1973).

Valetamise korral võidakse ülekuulamisel täheldada vahel, et vastatakse meeleldi uurija küsimustele, kuid vabas jutustuses ollakse sõnakehv; kardetakse rääkida liigset, mida saab kasutada vale paljastamiseks.

Kannatanu vaba jutustuse jälgimisel peab uurija märkama, milliseid asjaolusid puudutab kannatanu vaid möödaminnes, mistõttu ütlused jäid lünklikeks. Kui kannatanu ei kõnele tõendamisel tähtsatest üksikasjadest ja uurija mõistab, et ülekuulatavale on see häbitunde ning kuriteost tingitud psüühilise trauma tõttu raske ja vastumeelne, on otstarbekas pärast vabas jutustuses antud ütluste protokollimist uurija poolt lasta kannatanul täiendada ülekuulamisprotokolli oma-käeliselt. Selleks esitab uurija kannatanule täiendküsimusi, mille kohta ta palub kirjutada protokollis üksikasjalikud vastused.

§ 2. Kannatanu läbivaatus

ENSV KrPK §-s 152 lg. 1 nenditakse, et siis, kui kuriteojälgede või kahtlustatava, süüdistatava, tunnistaja või kannatanu eritunnuste kindlakstegemiseks isiku kehal ei ole vajalik kohtumeditisiiniekspertiis, toimetatakse isiku läbivaatus. Seda tehakse uurija määruse alusel.

Isiku kehale jäetud kuriteojälgedest olulise osa moodustavad kindlasti mitmesugused kehavigastused. Sellega seondult peetakse vahel kannatanu läbivaatuse eesmärgiks selgitada, kas tema kehal on vigastusi, tuvastada nende laad (näit. nahamarrastused, kriimustused, verevalumid, muhud), teha kindlaks, kus need vigastused paiknevad, talletada nende kuju ja mõõtmed, verevalumi värvus ning vigastuste iseärasused. Seejuures arvatakse, et isiku läbivaatusel saadud sellesisulisi lähteandmeid läheb vaja kohtumeditisiiniekspertiisi määramisel: isiku läbivaatuse tulemusi arvestades sõnastatakse küsimused kohtumeditisiiniekspertidile.

Vahel peetakse õigeks, et vigastuste kohta tuleb märkida isiku läbivaatusprotokollis ka nende ligikaudne vanus.

Küsimuse sellest, kas kannatanul on kehavigastusi, saab vaieldamatult lahendada isiku läbivaatusel. Kuid töendamisel on sellest veel üksi vähe, et läbivaatusega tehakse kindlaks vigastuste esinemine kannatanu kehal ja nende tunnused. On ju ENSV KrPK § 58 lg. 2 p. 1 järgi vaja alati tuvastada kehavigastuste iseloom. Ühtaegu tuleb töendamisel saada vastus küsimusele, milline on nende vigastuste tekkemehhanism: mil viisil ja millise vahendiga on need tekitatud. Ei tohi unustada, et kriminaalasjas on tarvis saada teaduslikult põhjendatud andmeid ka selle kohta, milline on vigastuste vanus: millal on kehavigastused tekitatud. Kui küsimused kehavigastuse tekkemehhanismist ja vanusest jäävad lahendamata, puuduvad andmed, mis kinnitavad kehavigastuse seost kuriteosündmusega. Sel puhul võidakse vaidlustada asjaolu, et kannatanule on vigastused tekitatud just kuriteosündmuse ajal ja kuriteo toimepanemise viisile vastaval moel. Niisuguste küsimuste lahendamine eeldab aga kohtumeditsiinieriteadmiste rakendamist ekspertiisi vormis: kannatanu kehal leiduvaid vigastusi on tarvis töendamisel tähtsate asjaolude selgitamiseks uurida kohtumeditsiinieriteadmiste pinnalt ning teha nende alusel järeldusi, mis on kriminaalasjas uued kohtulikud tõendid.

Kui lugeda kehavigastuste esinemise ja nende vanuse selgitamist kannatanu läbivaatuse eesmärgiks, siis kattuksid selles osas läbivaatuse ja kohtumeditsiiniekspertiisi ülesanded. Uurija teadusliku töökorralduse nõudeid arvestades ei ole aga selline ülesannete kattumine põhjendatud.

Oluline on siinjuures veel see, et isiku läbivaatusel jääb kehavigastustega seonduvate küsimuste lahendus alati poolikuks. Ka sel puhul, kui kannatanu läbivaatusest võtab osa spetsialistina kohtuarst, ei tohi teha isiku läbivaatusprotokollis eriteadmistele rajanevaid järeldusi. Näiteks on lubatud läbivaatusprotokolli märkida üksnes need tunnused, mis viitavad kehavigastuse vanusele (kas tegemist on veritseva haavaga, haaval on koorik, haav on armistunud ja milline on verevalumi värvus). Seevastu on kohtumeditsiiniekspertiisiga saadud andmed kehavigastuste kohta täielikud ja teaduslikult põhjendatud.

Sellepärast tuleb asuda seisukohale, et küsimused kehavigastustest lahendamiseks kannatanu puhul kohtumeditsiiniekspert.

Vahel arvatakse, et vägistamise eeluurimisel otsitakse kannatanu läbivaatusel ka lahtisi karvu, mis võisid vägivallaakti toimepanemise ajal sattuda kannatanu kehale süüdlase häbemepiirkonnast, samuti kannatanu kehalt vere- ja spermakahtlasi määrdumisi. Nii võidakse isiku läbivaatusel avastada kannatanu kehal verd, kuigi kannatanul ei ole menstruaaltsiooni, veritsevat neitsiriket ega muid vigastusi. Sel puhul on isiku läbivaatusel alust arvata, et veri võis kannatanu kehale sattuda süüdlasele vastupanust tekitatud vigastustest. Kui aga kannatanu läbivaatusel avastatakse tema kehal spermat valkja kulvanud koorikutaolise määrdumisenähtena, eemaldab selle läbivaatuse ajal kohtuarst. Vajaduse korral võtab kohtuarst läbivaatusel kannatanu häbemepiirkonnast karvaproeve. Neid vajatakse võrdlusmaterjalina kohtubioloogiaekspertiisi¹⁶ tegemisel, kui kahtlustatava kehalt on leitud arvatavalt kannatanu karvu.

Niisugune seisukoht ei ole põhjendatud.

Kannatanu kehal leiduvad bioloogilised jäljed (vere- ja spermamäärdumised, kahtlustatava kehalt pärinevad karvad) on kohtubioloogiaekspertiisi uurimisobjektid. Kui kohtumeditsiiniekspertiisi tegemisel avastatakse kannatanu kehalt spermajälgi, arvatavalt süüdlase verd ja karvu, kantakse see kohtumeditsiiniekspertiisi akti. Sama ilmneb ka NSV Liidu Tervishoiuministeeriumi 21. juuli 1978. a. juhendi "Kohtumeditsiiniekspertiisi tegemisest NSV Liidus" p-st 2.21, kus nõutakse, et juhul kui kohtumeditsiiniekspertiisi tegemisel avastatakse asitõenditena kasutatavaid objekte, kirjeldab ekspert neid ekspertiisiaktis. Seega ei tule pidada isiku läbivaatuse eesmärgiks kannatanu kehalt bioloogiliste jälgede eemaldamist.

Ka kohtubioloogiaekspertiisiks vajalike proovide võtmine toimugu kohtumeditsiiniekspertiisi tegemisel.

¹⁶ Kohtubioloogiaekspertiis on kohtumeditsiiniekspertiisi haru.

Küül võib aga kannatanu läbivaatuse eesmärk vägistamise eeluurimisel olla k a n n a t a n u k ü ü n e m u s t a k o g u m i n e .

Kui lähteandmed annavad tunnistust sellest, et vägistamise puhul toimus võitlus kannatanu ja süüdlase vahel, on alust arvata, et kannatanu küünemustas võib leiduda:

- süüdlase juuksekarva tükikesi;
- riidekiude süüdlase rõivastest;
- süüdlase nahaepiteelirakke;
- verd.¹⁷

Et küünemustas leiduvaid võõrosiseid kasutada töendamisel, tuleb kannatanu läbivaatusel küünemust küünte alt eemaldada või kannatanu küüned lõigata. Seda teeb kohtuarst.

Küünemusta kogumiseks küünealuste puhastamisel või küünte lõikamiseks pannakse kannatanu käelaba alla puhas valge paberileht või kiletükk.

Küünealuste puhastamisel eemaldatakse küünemust ettevaatlikult puulapitsa - lapiku otsaga tiku abil. Seejuures tuleb vältida marrasknaha vigastamist. Selle mooduse puuduseks ongi asjaolu, et küünemusta võib sattuda kannatanu enda nahaepiteelirakke.

Eraldi kogutakse ja pakitakse parema ja vasaku käe sõrmede küünemust. Pakkimisel on soovitatav kasutada valgest paberist kokkumurtud ümbrist, nagu seda tehakse pulbriliste ravimite puhul.

Küünemusta eemaldamisel saab kasutada veel kleepkilet. Selleks ei sobi leukoplast, kuna niisugusele materjalile kandunud võõrosiseid on raske mikroskoobi abil uurida. Leukoplasti pind helendub ja hajutab valgust. Seetõttu on mikroskoobis saadud kujutis ebakontrastne.

Vahel arvatakse, et küünemusta kogumiseks sobib daktüloskoopiline tõmmiskile. Selline arvamine on ekslik. Puuduseks on aga asjaolu, et daktüloskoopiline tõmmiskile kleepuvus on väike, kleepjas kiht ise liialt paks ja jäme-

¹⁷ Küünemustas leiduvaid võõrosiseid uuritakse kohtubioloogia- ja kiueksperitiisi tegemisel.

dateraline. See raskendab vöörosiste uurimist mikroskoobi abil suuremas suurenduses.

Sellepärast on otstarbekas kasutada künemusta kogumiseks eri kleepkilet, mille kleepjas kiht on suure kleepuvusega ja peenestruktuuriline, kusjuures kile ise on õhukene.

Kleepkile surutakse oma kleepja küljega puulapitaa abil küüne alla. Ühele kilelõigule kogutakse künemust järjestikuliselt sama käe kõigi sõrmede küünte alt. Künemusta kogumise niisugune moodus on lihtne. Selle kasutamisel ei pudene künemust laiali ning künemusta eemaldamisel ei vigastata küünealust marrasknahka. Mõlema kileriba kleepjas külg kaetakse puhta kilelõiguga ja pakitakse eraldi. Ka võidakse pakkimisel kleepkile riba asetada oma kleepja poolega vastu puhast klaasitükki.

Kleepkile kasutamisel tuleb aga arvestada asjaolu, et selle kleebe võib mõjutada künemustas esinevate vöörosiste omadusi: kleepja kihi koostises on aineid, mis põhjustavad näiteks mõningaid muutusi kiudude füüsikalistes ja keemilistes omadustes. See asjaolu segab lumineetsentsanalüüsil kiudude uurimist. Sellepärast on kõige otstarbekam moodus künemusta kogumiseks lõigata kannatanu küüned, kui need on pikemad. Kannatanu küünelõiked koos neile jäänud künemustaga pakitakse mõlema käe osas eraldi.

Pärast küünte alt eemaldatud künemusta, künemustaga kleepkile ribade või küünelõigete pakkimist märgitakse paberpakendile või sellele liimitud märkmelipikule andmed uurimistoimingu ja pakendi sisu kohta (näit. "Isiku läbivaatusel 23. juulil 1984 kannatanu A. Lauka parema käe küünte alt eemaldatud künemust" või "Kannatanu V. Talve läbivaatusel 23. juunil 1984 künemusta kogumiseks lõigatud vasaku käe küüned").

Kui kannatanul on seljas samad riided, mida ta kandis vägistamise ajal, hõlmab isiku läbivaatus ka tema rõivaste vaatluse. Isiku läbivaatusel selgitatakse, mis on kannatanul üll; kas riietusele on kuiv, niiske või närg; kas neil on võitlusele viitavaid jälgi (riiderebendid või muud riidevigastused). Ühtaegu otsitakse riietelt vere- või spermajälgi, pinnase- ja rohumäärumisi. Seejuures tuvastatakse

riidsvigastuste, vere- ja spermakahtlaste jälgede, pinnase- või rohumäärdumise paiknemine, nende suurus, kuju jm. tunnused.

Kuna kannatanul oli vahetu kontakt kurjategijaga, on tema riidel alati kiude süüdlase rõivastest. Muidugi ei ole isiku läbivaatusel neid alati võimalik palja silmaga avastada. Sel puhul avastatakse süüdlase rõivaste riidekiududega samaliigilisi kiude kiuekspertiisi tegemisel.

Pidades silmas tõendamise vajadusi, võetakse kannatanu läbivaatusel ära tema rõivad, millega lähteandmete järgi pidid või võisid süüdlase riided kuriteo toimepanemisel kokku puutuda. Selleks on aga vaja eelnevalt kindlustada kannatanule vahetusriided. Äravõetud rõivad pakitakse eraldi.

Kui kannatanu on vahepeal oma rõivaid vahetanud, toimetatakse nende võetus ja vaatlus. Lubamatu on teha kannatanule ettepanek tuua ise uurijale need riided, mida ta kandis kuriteo toimepanemise ajal. Kui kannatanu toimib oskamatult, võivad sel puhul kuriteojäljed hävineda. Valekaebuse esitanud naisisik võib aga ise rebida oma riideid või neid määrida, tõugatuna sellele uurija küsimuste ajal, mis puudutasid tema rõivastel esinevaid vigastusi või määrumisi.

Otstarbekas on toimetada kannatanu läbivaatus kohtumeditisiiniekspertiisi asutuses, kusjuures sellest võtab osa kohtumeditisiinispetsialistina kohtuarst, kes teeb ka kohtumeditisiiniekspertiisi.

IV. TUNNISTAJATE SELGITAMINE JA ÜLEKUULAMINE

§ 1. Tunnistajate selgitamine

Vägistamise eeluurimisel selgitatakse tunnistajad väl- ja nii uurimis- kui ka jälitustoimingutega. Nii saab tunnistajate kohta andmeid eelkõige kannatanu ülekuulamisel (näit. kes nägi kannatanut koos süüdlasega; ruttas appihüüdeid kuuldes teokohale või sattus sinna juhuslikult; kohtas kannatanut esimesena pärast vägivallaakti; teab kannatanu ja süüdlase varasematest omavahelistest suhetest; tunneb kannatanut ja võib anda ütlusi tema isiksuse kohta).

Kui süüdlane põgenes sündmuskohalt ja kannatanu teda ei tunne, annab uurija juurdlusorganile kirjaliku ülesande kindlaks teha isikuid, kes olid kuriteosündmusega piirneval ajal teokoha lähedal, kuulsid kannatanu appihüüdeid, nägid kurjategijat enne või pärast kuriteosündmust, võivad kirjeldada süüdlase välimust ning võivad selgitada, kust tali või kuhu põgenes kurjategija.

Nende tunnistajate väljaselgitamiseks tutvutakse sündmuskoha ja selle lähema ümbrusega kohapeal, samuti paikkonna või asula plaani järgi. Seejuures lähtutakse teokohast ja teest, mida kurjategija oli kasutanud teokohale tulekul ja sealt lahkumiseks. Arvesse võetakse ka asjaolu, kas vägistamine pandi toime samas kohas, kus kurjategija kohtas kannatanut või toimus vägivallaakt mujal ning kannatanut ja süüdlast võidi näha koos vahetult enne või pärast kuriteosündmust. Selle kohta saadakse andmeid kannatanu ülekuulamisprotokollist, sündmuskoha vaatlusprotokollist ja teenistuskoera kasutamise kohta koostatud protokollist.

Sündmuskoha ja selle lähema ümbrusega tutvumisel on jälitustoimingute eesmärgiks selgitada:

- missugused ettevõtted, asutused või organisatsioonid selles piirkonnas paiknevad ja milline on nende töörežiim (millal algab või lõpeb töö ettevõttes, asu-

tuses või organisatsioonis; millal algab või lõpeb ettevõttes vahetus; millal algas või lõppes sel päeval kinoseanss, teatrietendus, kontsert või peoõhtu; millal suleti kohvik või restoran jne., ja kas see aeg piirneb kuriteosündmuse ajaga);

- millised elamud paiknevad selles piirkonnas;
- millised teed (tänavad) on lähikonnas;
- kas selles piirkonnas on bussi-, takso- või trammipeatus, raudteejaam või sadam; milline on bussi-, rongi- või laevasõiduplaan (millist transpordivahendit võis kurjategija kasutada teokohale tulekul ja sealt lahkumisel ning kus teda võidi näha).

Nendest andmetest järeldub, kust ja kelle hulgast tuleb kurjategijat otsida.

Tunnistajate selgitamise oluline moodus on küsitus. Küsitletakse ettevõtte, asutuse või organisatsiooni töötajaid, bussi-, takso- ja trammijuhte, sadama ja raudteejaama töötajaid, majaelanikke ja teisi isikuid (näit. tuli kuriteosündmusega piirneval ajal restoranist või teatrist, läks kinno), kes võisid kohata kurjategijat enne või pärast vägivallaakti ja teavad midagi kuriteosündmusest. Nende isikute viibimise kohta kuriteosündmusega piirneval ajal teokoha lähedal, kes seal ei ela ega tööta, saadakse andmeid üldsuse abi kasutades.

Küsitlus peab hõlmama võimalikult rohkem isikuid, kes olid kuriteosündmusega piirneval ajal selles piirkonnas, kus vägistamine toime pandi. Majaelanikke küsitletakse majamajalt. Niisugune küsitlus tuleb läbi viia viivitusteta ja kiiresti.

Küsitluse viib läbi töögrupp. Vajaduse korral moodustatakse neid mitu. Töögruppi kuuluvad rahvamalevlased ja juurdlusorgani töötajad. Et küsitlus oleks shipärane, instrueerib juurdlusorgani töötaja isikuid, kes osalevad küsitluses. Instrueerimisel tehakse töögruppi liikmetele teatavaks:

- kus ja millal vägistamine toime pandi; kus võidi kurjategijat kohata; muud andmed, mida tohib küsitlemisel avaldada;

- kurjategija isikukirjelduse (kannatanu kohta andmete esitamine ei ole lubatud);
- töögrupi tööpiirkond (näit. ühel tänaval või tänavaloigul paiknevad elamud);
- küsitlemisel selgitatavad küsimused;
- ülesande täitmise tähtaeg;
- küsitlemise tulemuste talletamise viis ja saadud andmete edastamise kord juurdlusorgani töötajale.

Et küsitlus oleks sihikindel ja põhjalik, tehakse töögrupi liikmetele instrueerimisel teatavaks ka need põhilised küsimused, millele tuleb küsitlemisel vastust saada. Nii on tarvis sõltuvalt asjaoludest selgitada:

- kas oli küsitletav kuriteosündmusega piirneval ajal;
- kas kuulis karjumist ja appihüüdeid (kust ja millal neid kuuldi);
- mida teab küsitletav kuriteosündmusest;
- kes perekonnaliikmetest olid kuriteosündmusega piirneval ajal veel kodus, kes sellal lahkus või tuli koju; kas oli külalisi, kelle saabumine või lahkumine langes kokku kuriteosündmusega piirneva ajaga (isiku nimi ja tema elu- või töökoht);
- kellega koos viibis küsitletav teokoha lähedal; keda tuttavatest ta seal kohtas; kas nägi kurjategijat teokohalt põgenemas ja mis talle jäi meelde selle isiku välimusest; kas kohtas isikut, kelle välimus vastab kurjategija isikukirjeldusele (sel puhul tutvustatakse küsitletavale süüdlase isikukirjeldusandmeid).

Küsitlaja ise peab selgitama ka need küsimused, mis hargnevad saadud vastustest. Näiteks kui selgub, et küsitletav on kellelki teiselt kuulnud midagi kuriteosündmuse kohta, tuleb talt pärida, kellelt seda kuuldi.

Otstarbekas on lasta töögrupi liikmetel küsitletavatele esitatavad küsimused instrueerimisel üles kirjutada. Vajaduse korral küsimustik paljundatakse (näit. tehakse valguskoopiad) ja jagatakse välja küsitlajatele.

Küsitluse läbiviimisel on vaja tagada täpne arvestus nende isikute kohta, kellega on vesteldud.

Juurdlusorganile antud ülesande täitmisel analüüsitakse küsitluse tulemusi. Isikud, kes teavad midagi kuriteosündmusest, kuulatakse üle. Vastavalt saadud ülesandele teeb seda juurdlusorgani töötaja ise või siis andmed tunnistajate kohta edastatakse uurijale. Soovitav on toimida nii, et uurija kuulab üle need tunnistajad, kes võivad anda kriminaalasjas tähtsaid ütlusi.

§ 2. Tunnistajate ülekuulamine

Tunnistajateks on isikud, kes viibisid kuriteosündmusega piirneval ajal teokoha lähedal, nägid kannatanut koos süüdlasega, kuulsid appihüüdeid või nägid süüdlast teokohalt põgenemas; ruttasid appihüüdeid kuuldes teokohale või sattusid sinna juhuslikult; kohtasid kannatanut pärast vägivallaakti esimesena; arst, kes osutas kannatanule esmaabi.

Tunnistajatena kuulatakse üle ka kannatanu ja süüdlase lähedasi, nende sõpra ja tuttavaid (töökaaslasi), et saada ütlusi kannatanu ja süüdlase isiksuse kohta, nende varematest omavahelistest suhetest, vägivallaaktille eelnenud alkoholi- või narkootikumitarvitamisest ning muudest tõendamisel tähtsatest asjaoludest.

Isiku ülekuulamisel, kes viibis kuriteosündmusega piirneval ajal teokohal, küsitakse:

- millistel asjaoludel ta sinna sattus;
- kus ja millal ta appihüüdeid kuulis; kust oli appihüüdeid kuulda; mida võttis tunnistaja ette karjumist kuuldes;
- kus ja millal nägi tunnistaja süüdlast; milliseid isikukirjeldustunnuseid suudab ta meenutada ja kas ta võib, arvestades tajumistingimusi, seda isikut ära tunda;
- millises suunas süüdlane põgenes.

Kui tunnistajaks on isik, kes ruttas appihüüdeid kuuldes teokohale või sattus sinna juhuslikult, on tarvis ülekuulamisel saada vastuseid eelkõige järgmistele küsimustele:

- millistel asjaoludel viibis tunnistaja teokoha lähedal; kus ta sellal oli, kui kuulis appihüüdeid;
- kus paiknes teokoht ja mida nägi tunnistaja teokohale jõudmisel (kus oli kannatanu ja süüdlane; mis oli neil seljas ja milline oli rõivaste olukord jne.);
- kuidas toimus kurjategija tunnistaja jõudmisel teokohale (kui süüdlane põgenes, selgitatakse tema isikukirjeldus);
- milline oli kannatanu seisund (näit. nuttis); milliseid vägivallajälgi märkas tunnistaja kannatanul; mida kõneles kannatanu tema suhtes toimepandud vägivallast; millist abi kannatanu vajab.

Tunnistajana kuulatakse üle ka isik, kes kohtas kannatanut pärast vägivallaakti esimesena. Temalt päritakse:

- kus, millal ja millistel asjaoludel tunnistaja kannatanut kohtas;
- milline oli kannatanu välimus ja seisund (näit. oli erutatud, nuttis, kannatanu silmad olid nutust paisetes);
- kuidas oli kannatanu riietatud ja milline oli tema rõivaste olukord;
- mida kannatanu kuriteosündmusest kõneles ja kes seda pealt kuulis.

Kui kannatanule kutsuti kiirabi, tuleb tunnistajana üle kuulata kiirabiarst. Seejuures selgitatakse:

- kes kutsus kohale kiirabi ja millal väljakutse saabus;
- kus viibis kannatanu; milline oli olustik sündmuskohal (kui arst kutsuti sündmuskohale); millised muutused sündmuskoha olustikus kaasnesid kannatanule esmaabi osutamisega;
- milline oli kannatanu seisukord ja tema käitumine (kas täheldati psüühilisele traumale viitavaid tunnuseid - kannatanu värises, nuttis jne.);

- mida kõneles kannatanu kuriteosündmusest; kas koha-
peal oli veel teisi isikuid (kes need olid), kelle
kuuldes kuriteosündmusest räägiti;
- milliseid vigastusi täheldati kannatanu arstlikul lä-
bivaatusel (kriminaaltoimikusse lisatakse väljavõte
kiirabi žurnalist).

Süüdlase vanemate ja teiste lähedaste, samuti sõprade ja töökaaslaste ülekuulamisel on vaja saada andmeid tema isiksuse kohta (süüdlase käitumine kodus ja tööl, tema ise-loomuomadused, kalduvused ja huvialad; milline oli süüdlase suhtumine naistesse ja kellega nendest olid tal lähedased suhted).

Kui on alust arvata, et alaealine süüdistatav on psüühilises arengus maha jäänud või on alust kahelda tema normaalses psüühilises seisundis, päritakse kohtupsühholoogia- ja kohtupsühhiaatriaekspertiisiks vajalike andmete kogumisel alaealise vanematelt (teistelt perekonnaliikmetelt), samuti klassijuhatajalt ja teistelt isikutelt (näit. lähemad sõbrad), kes alaealist hästi tunnevad:

- missugune on alaealise kodune olukord, millistes tingimustes ta kasvas; kuidas on vanemad täitnud oma kohustusi lapse kasvatamisel (näit. hellitasid poega, ei tegelenud tema kasvatamisega);
- milliseid haigusi on alaealine põdenud; kas ta on varem kannatanud psüühikahäirete all (näit. on käinud psühhiaatri vastuvõtul; on olnud ravil psühhoneuroloogiahaiglas); kas tal on esinenud traumasid (milline oli trauma laad ja millal see juhtus, millistest meditsiinidokumentidest selle kohta andmeid saab); kas alaealine on vabastatud sõjaväekohustusest või tunnistatud psüühikahäirete tõttu invaliidiks (selle kohta nõutakse vajalikud dokumendid);
- millised on alaealise kalduvused ja hüvid; millega tegeleb vabal ajal ja kes on tema lähemad sõbrad; kas ja kui sageli on tarvitanud alkoholi ja kuidas see on mõjutanud alaealise käitumist (näit. muutub agressiivseks);

- kuidas käitub alaealine kodus, koolis või tšõl; kas ja mille poolest erineb ta oma eakaaslastest (millele seisneb tema käitumise erinevus tavapärasest); milles avaldub alaealise psüühiline ebaküpsus ja arengupeatetus.

Kui ilmneb, et kannatanu käitus kuriteo toimepanemise ajal tavapäratult (näit. ei püüdnud põgeneda ega hüüdnud appi, kuigi selleks oli võimalus) või on alust arvata, et alaealine ei saanud aru toimunu tähendusest, selgitatakse lähedaste ja teiste isikute ülekuulamisel, kes on kannatanuga lähemalt kokku puutunud:

- millised olid alaealise kannatanu kasvatamise tingimused; missugused olid tema teadmised suguelust;
- millised on kannatanu psüühikaiseärasused (kas kannatanu on arglik, kuulekas, loid, otsustusvõimetu jms.);
- kas on täheldatud mahajäämust kannatanu psüühikas; kas esineb iseärasusi, mis annavad alust kahelda tema normaalses psüühilises seisundis.

Tunnistajal palutakse tuua näiteid kannatanu varasemast käitumisest, mis kinnitavad tema psüühikaiseärasuste kohta antud ütlusi. Neid andmeid vajatakse kohtupsühholoogia- ja kohtupsühhiaatriaekspertiisi tegemisel.

Kui kannatanu on laps, on vaja tema vanemate ja teiste lähedaste ülekuulamisel esitada sõltuvalt kuriteosündmuse asjaoludest järgmisi küsimusi:

- kas laps usaldas vööraid ja seltsis nendega hõlpsasti;
- kas lapsele on selgitatud, et ta ei tohi kaasa minna vööra isikuga; mispärast oli laps hilja väljas; mispärast lubati last üksinda välja mängima ilma järelevalveta (järelevalvetus ja puudused kasvatustöös on kuriteo toimepanemist soodustavateks asjaoludeks);
- kas lapsel on kalduvusi fantaseerida.

Kui uurija püstitas uurimisversiooni selle kohta, et tegemist on valekaebusega, on tarvis nende isikute ülekuu-

lamisel, kes tunnevad kannatanut, saada selgust, missugune on kannatanu eluviis (näit. tarvitab alkoholi, käitub amoraalselt) ning kas kannatanul on põhjust esitada valekaebus.

Kui kannatanu ja süüdlane on tuttavad, tuleb nende isikute ülekuulamisel, kes tunnevad mõlemat asjaosalist, pärida andmeid nende varemate omavaheliste suhete kohta. Uurimisversiooni kontrollimisel sellest, et kannatanu vanemad keelitasid või sundisid teda vägistamise kohta kaebust esitama või siis alaealise kannatanu vanemad esitasid valekaebuse, selgitatakse tunnistajate ülekuulamisel, missugused olid suhted kannatanu vanemate ja süüdlase vahel ning mis ajendas valekaebust esitama.

Kahtlustatava (süüdistatava) abikaasalt tuleb küsida, milline on tal olnud intiimvahekordade sagedus oma mehega; millal oli viimane intiimvahekord; kas ta on täheldanud mehe käitumises intiimsuhete vallas kõrvalekaldeid normaalsest suguelust (näit. sadismikalduvused, liialdused suguelus).

Mõnikord väidab süüdlane, et ta on suguvõimetu¹⁸ ning seetõttu ei saanud ta vägistamist toime panna. Sel puhul küsitakse abikaasalt ülekuulamisel;

- kas mees on võimeline suguaktiks; kas ja millisest ajast alates või millises ajavahemikus ei ole tunnustajal olnud intiimvahekordi oma mehega;
- millest on mehe suguvõimetus tingitud;
- kas ja millal on mees oma suguvõimetus ravinud ning kus see toimus (kriminaaltoimikusse lisatakse väljavõte haigusloost).

Kui süüdlane ei ole abielus, päritakse tema lähedastelt sõpradelt, kas ta on neile midagi rääkinud oma suguvõimetusest ja selle põhjustest.

¹⁸ Suguvõimetus puhul ei ole mees võimeline sooritama suguakti või ei suuda seda lõpule viia. Suguvõimetus võib olla tingitud seljaaju- või eesnäärmehaigusest, traumast, sisesekreetsiooni- või ainevahetushäiretest ja psühhogeensest põhjustest.

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määruses nr. 1 21. märtsist 1968. a. "NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 3. juuli 1963. a. määruse nr. 6 "Kohtupraktikast alaealiste kuriteoasjades" täiendamisest" p. 6 rõhutatakse, et juhul, kui alaealine on kuriteo toime pannud alkoholi- või narkootiliste ainete mõju all, tuleb eriti põhjalikult uurida kõiki asjaolusid, mis seonduvad alkoholi või narkootikumide tarvitamisega kuriteo toimepannud isiku poolt, välja selgitada isikud, kes koos alaealisega tarvitasid alkoholi või narkootikume. Erilist tähelepanu on vaja pöörata nende täiskasvanute kindlakstegemisele, kes ahvatlesid alaealist joomisele või narkootikumide tarvitamisele. Neid juhtumisi on tarvis arvesse võtta ka tunnistajate ülekuulamisel.

IV. KAHTLUSTATAVA SELGITAMINE JA TEMAGA SEONDUVAD UURIMISTOIMINGUD

§ 1. Kahtlustatava selgitamine

Kui kannatanu kurjategijat ei tunne, selgitatakse süüdlane välja tihedas koostöös juurdlusorganiga. Selleks antakse juurdlusorganile ENSV KrPK § 106 lg. 3 järgi ülesandeid ja korraldusi. Nende täitmine on juurdlusorganile kohustuslik.¹⁹

Kahtlustatava selgitamisel lähtutakse:

- kannatanult, vahel ka tunnistajalt saadud isikukirjeldusest ja muudest andmetest (näit. süüdlase elu või töökohale viitavad andmed: millises suunas kurjategija lahkus sündmuskohalt ja millist liiklusvahendit ta kasutas; mida oli süüdlane endast kannatanule kõnelnud enne vägivallaakti, kui ta oli taotlenud vabatahtlikku vahetust);

¹⁹ Ülesanded antakse kirjalikult. Kirja sisu ei erine avalduse või teate kontrollimisel juurdlusorganile saadetud kirjast. Küll viidatakse aga kriminaalasja eeluurimisel jälitusülesannete andmisel ENSV KrPK §-le 106 lg. 3.

- sündmuskohale jäänud kuriteojälgedest; sündmuskoha olustikust ja kannatanu vastupanust kurjategija kehale ja tema riinetele jäänud jälgedest; süüdlase poolt kannatanult äravõetud esemetest;
- kurjategija käitumisest pärast kuriteosündmust (näit. ajas maha või kasvatas endale habeme; hakkas kandma prille või teisi riideid; palus vajaduse korral kinnitada oma väljamõeldud alibit).

Kui kannatanu teatas kuriteosündmusest kohe pärast selle toimumist, organiseerib juurdlusorgan viivitamatult kurjategija jälitamise. Võimaluse korral kasutatakse teenistuskooera. Kui teenistuskooera kasutamine kurjategija jälitamiseks tema lahkumissuunas ei anna tulemusi, lähtutakse nendest jälgedest, mida kurjategija jättis sündmuskohale tulekul. Selgitamaks, kust süüdlane tuli, liigutakse kurjategija liikumissuunale vastassuunas.

Pärast kannatanu ülekuulamist, isiku läbivaatust ja kohtumeditšini ekspertiisi võib kannatanu uurija ettepanekul liikuda koos juurdlusorgani töötajaga selles piirkonnas, kus kurjategijat kohati. Seda tuleb teha korduvalt. Ühtlasi on tarvis käia veel nendes kohtades, kuhu süüdlane võib ilmuda (näit. kino, õllesaal, restoran, kohvik, klubi jne.). Kui kannatanu tunneb süüdlase kohtumisel ära, peetakse see isik kinni. Taolised jälitustoimingud on sageli edukad.

Kinnipidamisel otsitakse kahtlustatav läbi. Eesmärk on kannatanu ütlustest lähtudes leida kuriteosündmusesse puutuvaid esemeid (näit. taskurätik, mida kasutati vägivalllaakti järel määrumiste pühkimiseks, nuga, žilet jms., millega süüdlane tekitas kannatanule kehavigastusi või oli teda ähvardanud; kannatanult äravõetud ese).

§ 2. Kahtlustatava ülekuulamine

Otstarbekas on kohe pärast kuriteosündmust kinnipeetud kahtlustatav üle kuulata siis, kui on üle kuulatud kannatanu, toimetatud sündmuskoha vaatlus ja kannatanu läbivaatus.

Võrreldes kannatanuga, kuulatakse kahtlustatav üle tingimustes, kus uurijal on juba kannatanu ülekuulamisel, sündmuskoha vaatlusel ja kannatanu läbivaatusel, tihti ka kannatanu osas kohtumeditiiniekspertiisi tegemisel kogutud andmeid uute uurimisversioonide püstitamiseks, kahtlustatava ülekuulamisel lahendatavate küsimuste täpsustamiseks, ülekuulamise taktika kavandamiseks²⁰ ning kahtlustatava ütluste kontrollimiseks ja hindamiseks.

Vägistamise eeluurimisel on iseloomulik, et süüdlane tunnetab toimepandud kuriteo raskust. Samas usub ta kahtlustatavana ülekuulamisel, et tema süüdiolekut on uurijal raske tõendada. Sellepärast antakse esialgu sageli valeütusi. Tõe rääkimist segab vahel ka see, et süüdlasel on vägistamisest ebameeldiv kõnelda ning tuntakse häbi oma naise, laste ja teiste lähedaste ees.

Teadvalt valede ütluste andmisel peab kahtlustatav silmas seda, mida võis kannatanu ülekuulamisel kõnelda. Sellest lähtudes ongi ta oma vale läbi mõelnud ja püüab kannatanu väiteid kummutada. Sellepärast ei ole otstarbekas alustada tõendite esitamist kannatanu ütlustest. Koigepealt esitatagu kahtlustatavale sündmuskoha vaatluse andmeid, kohtumeditiiniekspertiisi arvamus ja tunnistajate ütlusi.

Kahtlustatava ülekuulamisel on eesmärk saada koigepealt andmeid tema enda, samuti selle kohta, kas kannatanu on talle tuttav või võõras. Ülekuulamise jätkamisel sel-

²⁰ Kahtlustatava ülekuulamise taktika kohta vt. L i n d m ä e H. Uurimistaktika III: Oppevahend õigusteaduskonna üliõpilastele. - Tartu: s.n., 1981, lk. 36 jj.

gitatavad küsimused sõltuvad sellest, kas kaht-
lastatav eitab või kinnitab
kehtumist kannatanuga kaebuses
(avalduses) näidatud ajal ja ko-
has, kas ta eitab või jaatab
intimvahekorra kannatanuga ning
kas intimvahekorrast kõneldes
viitab ta naisisiku nõusoleku-
le" või on valmis andma ütlusi
vägistamise kohta.

Kahtlustatava enda kohta andmete kogumisel on soovi-
tatav alustada tema isiksusest. Selleks päritakse kahtlus-
tatavalt, kas ta on abielus või vallaline ning kellega koos
ta elab; kus ta töötab (õpib) või viimati töötas (töökohast
või viimastest töökohtadest, kus töötati lühemat aega, nõu-
tatakse kahtlustatava iseloomustust); millised on tema kaldu-
vused ja huvialad. Alaealise kahtlustatava korral tuleb te-
malt vastavalt ENSV KrPK §-le 47 küsida, millised on olnud
tema elu- ja kasvatustingimused, samuti käitumine kuni kuri-
teo toimepanemiseni ja pärast seda. Veel tuleb saada sel-
gust, kas, millal, millise kohtu otsusega ja mille eest on
kahtlustatavat karistatud (kriminaaltoimikusse tuleb panna
Eesti NSV Siseministeeriumi informatsioonikeskuse õiend isi-
ku karistatuse kohta, samuti kohtuotsuse ärakiri). Tuntakse
huvi ka selle vastu, kas kahtlustatavat on karistatud admi-
nistratiivkorras või tema õiguserikkumist on arutatud selt-
simehelikus kohtus (hiljem nõutatakse siseasjade osakonna
õiend administratiivkaristuse kohaldamise kohta ja seltsime-
heliku kohtu otsuse ärakiri).

Veel püütakse sõltuvalt asjaoludest saada selgust, kas
esineb asjaolusid, mis annavad alust kahelda kahtlustatava
normaalses psüühilises seisundis: kas ja milliste psüühika-
häirete all on kahtlustatav kannatanud; kas ta on olnud ra-
vil psüühoneuroloogiahaiglas; kas kahtlustatav on vabasta-
tud sõjaväekohustusest või tunnistatud psüühikahäirete tõttu
invaliidiks; milliseid haigusi on ta põdenud või põeb, kas
kannatab peavalude all; kas on olnud traumasid, mis võivad
tingida psüühikahäireid (näit kukkumine).

Samuti on vaja kahtlustatavalt pärida, kuidas oli ta sel ajal, kui kaebuse (avalduse) järgi pandi toime vägistamine, riietatud (kahtlustataval tuleb lasta riideid, sealhulgas ka pesu, samuti mütsi ja jalatseid kirjeldada vajaliku üksikasjalikkusega); kas tal on ülekuulamise ajal üll samad rõivad ja jalas samad jalatsid, mida kanti kuriteosündmusele vastaval ajal; kus need esemed asuvad; kas ta on oma rõivaid ajaliselt pärast kuriteosündmust pesnud, puhastanud või parandanud; kus, millal ja kuidas seda tehti; kas ta kehal on vigastusi; millal, millistel asjaoludel ja kuidas need on tekitatud; kes võib selle kohta antud ütlusi kinnitada; millal ja kellega oli kahtlustatav ajaliselt pärast kuriteosündmust intiimvahekorras (seda on uurijal vaja teada siis, kui kahtlustatava kehal või riietel avastatakse vaginaalset märdumist või verd). Kui kuriteosündmusest on möödunud vähe aega, on vaja kahtlustatavalt pärida, kas ja millal on ta ajaliselt pärast kuriteosündmust pesnud oma suguorganeid (näit. käis saunas). Neid andmeid vajab kohtumeditiiniekspert.

Ülekuulamisel tehakse kahtlustatavale teatavaks, milles teda kahtlustatakse. Sellest saab kahtlustatav teada ka naisisiku nime, kelle vägistamises teda uurija kahtlustab. Seoses sellega päritakse, kas kahtlustatav tunneb kannatanut või on talle täiesti võõras. Tuttavate korral päritakse kahtlustatavalt, kui kaua ta kannatanut tunneb; kus, millal või millistel asjaoludel tutvuti; kui sageli on kohtunud; milline oli suhete laad ja kes teavad nende suhetest. Tähtis on teada, kas kahtlustatav on olnud kannatanuga varem intiimvahekorras; millal kujunesid nende vahel taolised suhted (kui kaua on need kestnud); millal ja mispärast niisugused suhted kannatanu ja kahtlustatava vahel katkesid. Kui kahtlustatav kinnitab lähedasi suhteid kannatanuga, selgitatagu veel seda, kas tal on kirju, kaarte või fotosid kannatanult või siis kingina saadud esemeid, mis annavad tunnistust lähedastest suhetest; kas ta ise on saatnud naisele, kes süüdistab nüüd teda vägistamises, kirju või kaarte, andnud oma foto või teinud muid kingitusi. Samas küsitakse, millised on kahtlustatava suhted kannatanu lähedastega.

Kui kahtlustatav eitab kohtumist kannatanuga, on vaja selgust, kus ta kuriteosündmuse ajal viibis ning kes võib tema alibit kinnitada. Küsimused puudutagu uurimistaktika soovitusi arvestades üksikasju. Vale paljastamiseks kasutatakse vastuolusid, mis ilmnevad väljamõeldud alibi korral kahtlustatava ja tunnistajate ütlustes. On tõsiasi, et ka sel juhul, kui süüdlane on kooskõlastanud oma ütlused isikuga, kes on valmis kahtlustatava alibit kinnitades andma teadvalt valesid ütlusi, ei suudeta seda teha kõigis detailides.

Kui kahtlustatav väidab, et ta oli kohtunud kannatanuga kaebuses (avalduses) näidatud ajal ja kohas, on tarvis ülekuulamise jätkamisel küsida, kus, millal ja millistel asjaoludel kohtuti; kas kohtumine tuttavaga oli kahtlustatavale juhuslik või varem kokku lepitud; kus käidi või oldi koos ning keda tuttavatest kohati; kus, kui kaua ja millal viibiti kahekesi omavahel; milline oli sellal kahtlustatava, milline kannatanu käitumine; millest kõneldi; kas tülitseti (mis oli tüli põhjus).

Kui kohtumisel oli kahtlustatav vestelnud kannatanuga - talle võõra naisisikuga, on tarvis küsida, millist moodust kasutati võõra kõnetamisel; millest räägiti.

Keskmissesse või vanemasse kooliikka kuuluva alaealise kannatanu korral on vaja selgitada, kas kahtlustatav teadis alaealise vanust; kas ta oli teadlik kannatanu alaealisusest või mõnis seda; kui vana oli kannatanu tema arvates ja mille järgi ta otsustas kannatanu vanuse üle (näit. pidas silmas alaealise füüsilist arengut, kannatanu tegevusala, riietust). Kannatanu enda ütlustest lähtudes tuntakse huvi ka selle vastu, kas kahtlustatav päris kannatanult tema vanust või ta sai kannatanu jutust teada asjaolusid, mis viitavad tütarlapse vanusele (mitmendas klassis õpib jms.).

Kahtlustatavalt küsitakse, kuidas oli kannatanu riides, mis tal oli peas ja jalas, millised esemed olid tal kaasas (näit. vihmavari, käekott). Kahtlustatav kirjeldagu kannatanu riietust ja muid esemeid. Kui kannatanu oli kahtlustatavale võõras, esitatakse talle küsimusi ka kannatanu kehaehi-

tuslike ja talitluslike tunnuste kohta ning selgitatakse ta-
jumistingimused. Kui kannatanu ütlustest ilmnes, et ta ei
suuda süüdlast ära tunda, võidakse esitada kahtlustatavale
(süüdistatavale) äratundmiseks kannatanu.

Kahtlustatavalt on vaja veel pärida, kas ta oli kan-
natanuga kohtumisel joobeseisundis. Kui tarvitati narkoo-
tikumi, küsitakse, kust ja kellelt seda saadi. Kui alaealine
oli alkoholi joobes või narkootiliste ainete mõju all, on va-
ja ülekuulamisel üksikasjalikult selgitada alkoholi või nar-
kootikumi tarvitamisega seonduvad asjaolud (kust ja kellelt
saadi alkoholi või narkootikumi; kes koos alaealisega seda
tarvitas; kes täisealistest ahvatles alaealist joomisele
või narkootikumi tarvitamisele).

Kui tarvitati alkoholi või narkootikumi koos kannata-
nuga, tuleb täpsustada, kus ja millal see toimus; mida, kui
palju ja millise aja vältel joodi või millist narkootikumi
tarvitati; mida ja kui palju söödi alkoholi tarvitamise
ajal; kas kahtlustatav sundis või õhutas kannatanut jooma
või narkootikumi tarvitama ja kuidas see toimus; kes veel
tarvitasid koos kahtlustatava ja kannatanuga alkoholi või
narkootikumi. Siinjuures tuleb arvestada asjaolu, et vägis-
tamise hõlbustamiseks võidakse alkoholi tarvitamisel anda
kannatanule tema teadmata mõnda ainet, mis suurendab sugu-
tungi (näit. kantaridiin - hispaania kärbse preparaat).

Kui kahtlustatav kinnitab, et ta oli kohtunud kannata-
nuga kaebuses (avalduses) näidatud ajal ja kohas, tuleb kü-
sida, kas ta oli kannatanuga intiiimvahekorras.

K u i k a h t l u s t a t a v e i t a b i n -
t i i m v a h e k o r d a k a n n a t a n u g a, tuleb
kahtlustatavalt pärida, kas ta seda oli üldse taotlenud. Nii
on vaja sel puhul, kui kannatanu esitas kaebuse vägistamis-
katse kohta, selgitada, kas kahtlustataval oli eesmärk astu-
da naisisikuga sugulisse vahekorda ja kas vägivalda rakenda-
ti selle eesmärgi saavutamiseks (NSV Liidu Ülemkohtu plee-
numi 25. märtsi 1964. a. määruse nr. 2 "Kohtupraktikast vä-
gistamisasjades" p. 11). Kui seda ei täheldata, ei ole te-
gemist vägistamiskatsega.

Kui kahtlustatav kinnitab, et ta ise loobus vabatahtlikult, küsitakse, millistel asjaoludel see toimus (vägistamisest vabatahtlik loobumine on kriminaalvastutust välistav asjaolu).

Neil asjaoludel tuleb ülekuulamisel saada andmeid selle kohta, kas kahtlustatav pani toime huligaansuse; tegemist on näiteks kehavigastuse tekitamisega, vägivallategudega isiku kallal või solvamisega.

Eitades intiimvahekorda kannatanuga, kinnitab kahtlustatav vahel, et ta ei ole suguvõimeline. Siis küsitakse teadmalt, millal ta oma suguvõimetust täheldas (kui kaua ta on olnud suguvõimetu); millest see on tingitud; kes sellest teavad ja kus ta on ennast ravinud (sel puhul on vaja eeluurimisel nõutada väljavõtte haigusloost).

Kui kahtlustatav ei eita intiimvahekorda kannatanuga kaebuses (avalduses) näidatud ajal ja kohas, selgitatakse ülekuulamisel veel seda, kuidas intiimvahekord saavutati.

Tihti kinnitab kahtlustatav, et intiimvahekord toimus kannatanu nõusolekul. Siis tuleb kahtlustatavalt pärida, kas ta tegi kannatanule ettepaneku intiimvahekorda astumiseks, millises vormis niisugune ettepanek tehti ja kuidas reageeris sellele kannatanu; millised asjaolud kinnitavad väiteid, et tegemist oli vabatahtliku vahekorraga; millega seletab kahtlustatav seda, et esitati kaebus vägistamise kohta. Kui kahtlustatav väidab, et kaebus on esitatud kättemaksuks, lastagu tal selgitada kättemaksu motive.

Kui kahtlustatav eitab intiimvahekorda kannatanuga või kinnitab selle vabatahtlikku iseloomu, on vaja veel küsida, millal lahkuti; kas lahkuti üheskoos või eraldi; kuhu läks kahtlustatav, kuhu kannatanu.

Kui kahtlustatav ei eita intiimvahekorda kannatanuga ega selle vägivaldset laadi, tuleb tal ülekuulamise jätkamisel oma vabas jutustuses üksikasjalikult kõnelda vägivallaaktiga seonduvatest asjaoludest.

Kahtlustatava ütluste täpsustamisel lähtub uurija kannatanu ülekuulamisel lahendatavatest küsimustest, mis seonduvad süüdlase ja kuriteosündmusega.

Vägistamisse puutuvate asjaolude selgitamisel kõnelgu kahtlustatav, kus ja millal vägivallaakt toime pandi (kas see leidis aset samas kohas, kus kannatanuga kohtuti); milles seisnes kannatanu vastupanu ja kuidas see maha suruti (milles seisnes vägivald, kuidas toimus vastupanu mahasurumiseks vägivallaga ähvardamine); mil moel kasutati ära kannatanu abitud seisundit.

Kui vägistamine pandi toime kohas, kus kahtlustatav pole varem viibinud, tuleb kahtlustataval kirjeldada seda paikkonda või ruumi lähemalt. Ühtaegu palutakse tal joonistada paikkonna või ruumi skeem ning sellel tähistada koht, kus vägivallaakt toime pandi. Skeem lisatakse ülekuulamisprotokollile. Neid andmeid kõrvutatakse sündmuskoha vaatluse andmetega ja kannatanu ütlustega. Andmete kokkulangemine kinnitab kahtlustatava ütluste õigsust. Kui uurijal on uurimisplaanis kavandatud tõendamise vajadusi arvestades ütluste seostamine olustikuga, päritakse siinjuures kahtlustatavalt, kas ta oskab näidata teed sündmuskohale või siis paikkonnas seda kohta, kus vägistamine toime pandi.

Kahtlustatav kõnelgu, milles seisnes kannatanu vastupanu. Seejuures täpsustatakse, kas kannatanu nuttis või karjus ja kuidas reageeris sellele kahtlustatav (näit. hoidis kannatanul kätt suul); kas kannatanu lõi, hammustas või küünistas kahtlustatavat; missugused jäljed jäid kahtlustatava kehale ja riinetele kannatanu vastupanust või sündmuskoha olustikust (näit. rohumärdumised) ning kus need paiknevad.

Kahtlustatavalt küsitakse, kuidas ta sundis kannatanut alistuma ja millist vahendit kannatanu vastupanu mahasurumiseks kasutati (kahtlustatav kirjeldagu seda eset); kust see ese saadi, millega kannatanule kehavigastusi tekitati või teda ähvardati; kas ese oli kahtlustataval kaasas või võeti kohapealt. Kindlasti tuleb kahtlustatavalt pärida, kus asub kuriteo toimepanemisel kasutatud ese. Samuti

on vaja teada, mitmel korral ja kuhu kannatanut löödi ning kuidas toimus vägivallega ähvardamine.

Urimisversiooni kontrollimisel sellest, et kasutati ära kannatanu abitud seisundit, päritakse kahtlustatavalt, missuguses seisundis oli kannatanu. Kui kannatanu ütlustest nähtub, et abitusse seisundisse viis teda kahtlustatav, tuleb küsida, millistel asjaoludel ja kuidas see toimus. Kui selleks kasutati uinutit või uimastit, täpsustatakse, kust seda saadi; kus on ülejäänud uinuti või uimasti ja selle ostmiseks väljakirjutatud retsept.

Ülekuulamisel on vaja saada selgust, kas kahtlustatav mõistis, et kannatanu ei olnud oma füüsilise või psüühilise seisundi tõttu võimeline ennast kaitsma või ta ei võinud aru saada tema suhtes toimepandavate tegude iseloomust ja tähendusest. Nii nenditakse NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 25. märtsi 1964. a. määruse nr. 2 "Kohtupraktikast vägistamisasjades" punktis 6, et kannatanu abitu seisundi ärakasutamiselega on tegu neil juhtudel, kus kahtlustatav teadis kannatanuga sugulisse vahekorras astudes, et kannatanu on niisuguses seisundis. Vägivallaaktiat kõneldes tuleb veel küsida, kas kahtlustatav võttis kannatanult ült mõne riideeseme või sundis kannatanut ennast ise lahti riietama; kuidas see toimus; millised riideesemed jäid kannatanule selga ja olid vägivallaakti ajal kokkupuutes kahtlustatava rõivastega. Neid andmeid vajab kiuekspert.

Kahtlustatavalt päritakse, kui kaua kestis suguakt ja kas see viidi lõpule (mis takistas selle lõpuleviimist).

Kui kannatanu ütluste järgi on süüdlane temalt midagi ära võtnud, esitatakse kahtlustatavale küsimusi ka selle kohta. Kahtlustataval lastakse äravõetud esed kirjeldada ning temalt päritakse, kus see eses asub.

Kui vägistamine pandi toime isikute grupiga, selgitagu kahtlustatav, kes osalesid vägistamises; kas ja kuidas oli nende tegevus kooskõlastatud; milline oli kuriteost iga osavõtja käitumine; kes osavõtjatest oli kannatanuga sugulises vahekorras, kes abistas teisi kannatanu suhtes vägivalla kasutamisel.

Vägistamisest kõneldes on otstarbekas töendamise vajadusi arvestades kahtlustatavalt küsida, kas ta on valmis andma ütlusi kuriteosündmuse kohta ka sündmuskohal ja seostama need olustikuga kohapeal. Seda on vaja teada ütluste seostamiseks olustikuga. Kui kahtlustatav keeldub, selgitatakse ülekuulamisel keeldumise põhjus.

Kahtlustatavalt küsitakse, milline oli tema enda saamuti kannatanu käitumine pärast vägivallaakti: kas ta nõudis, et kannatanu ei räägiks juhtunust kellelegi; kas ja kuidas kannatanut seejuures ähvardati; kuhu läks kahtlustatav pärast vägistamist (millist teed või liiklusvahendit ta kasutas); kas ta saatis kannatanut ja millistel asjaoludel niisugune saatmine toimus; millest kõneldi; keda teel kohtati; kus ja millal lahutati; kas lepiti kokku kohtumises; kes tuttavatest nägi kahtlustatavat pärast kuriteosündmust esimesena; kellele on kahtlustatav kõnelnud toimepandud kuriteost.

Kannatanu ütlustest lähtudes on vaja kahtlustatavalt veel pärida, kas ta ise või keegi teine tema lähedastest on kohtunud pärast vägivallaakti kannatanuga või tema lähedastega; kus, millal ja millistel asjaoludel see toimus; kes veel teab sellest kohtumisest; milline oli kohtumise eesmärk (kas kõneldi vägistamise kohta esitatud kaebusest; kas keelitati kannatanut andma valeütlusi; kas ja mil viisil kannatanut ähvardati, et ta eitaks vägistamist; mida talle selle eest pakuti või anti).

Kahtlustatavale esitatakse küsimusi ka selle kohta, kas ta on veel olnud kellegagi sugulises vahekorras vägivalla või vägivallaga ähvardamise abil või ära kasutades kannatanu abitut seisundit.

Sõltumata sellest, kas kahtlustatav eitab vägistamist või on valmis sellest kõnelema, tuleb talt alati saada üksikasjalikke ütlusi. Tungivalt on soovitatav kahtlustatava ütlused helisalvestada, sest helisalvestuse puudumine hõlbustab ütluste muutmist eeluurimisel või kohtus. Seejuures viitab süüdistatav või kohtualune sellele, et tema varasemaid ütlusi on vääriti mõistetud või need on ebatäpselt protokollitud.

§ 3. Muud kahtlustatavaga seonduvad uurimistoimingud

Pärast kahtlustatava ülekuulamist toimetatakse tema läbivaatus. Erinevalt kannatanu läbivaatusest on kahtlustatava puhul tihti eesmärk avastada kuriteosündmusesse puutuvaid kehavigastusi (näit. hambajäljed, küünejälgedele viitavad kriimustused näol, kaelal ja kätel, haavad ja verevalumid). Nende kohta saadakse andmeid kannatanu ülekuulamisel. Näiteks juhul, kui kannatanu väitis, et ta oli hammustanud kurjategijat õlast, on vaja kahtlustatava läbivaatusel selgitada, kas tema õlal on hammustusele viitavaid jälgi. Sel teel saadakse kiiresti andmeid kahtlustatava ja kannatanu ütluste kontrollimiseks ja hindamiseks.

Kehavigastuste tuvastamine kahtlustatava kehal läbivaatuse toimetamisel on vajalik veel selleks, et otsustada, kas isikut kinni pidada kuriteos kahtlustatavana. Nii on ENSV KrPK § 102 lg. 2 p. 3 järgi isiku kinnipidamise üheks aluseks see, kui kahtlustataval avastatakse ilmseid kuriteojälgi. Need võivad olla jäänud tema kehale kannatanu vastupanust või sündmuskoha olustikust.

Kui kannatanu märkas süüdlase - talle võõra isiku kehal mingisugust eritunnust, mis on muidu riietega kaetud (näit. tätoveering või sünnimärk rinnal) või kirjeldas näiteks kahtlustatava sõrmes olnud sõrmust, on isiku läbivaatusel eesmärk saada andmeid ka nende kohta.

Isikukirjeldustunnused (näit. sünnimärk kahtlustatava põsel, kuldhammas), mida arvestatakse süüdlase äratundmisel, ei ole tavaliselt isiku läbivaatusel selgitatavad iseärasused. Need talletatakse isiku äratundmiseks esitamise protokollis. Erandiks on juht, kus kannatanu, kes oli ülekuulamisel kirjeldanud süüdlase välimust, suri enne, kui talle jõuti esitada kahtlustatavat (süüdistatavat) äratundmiseks. Sel puhul on läbivaatuse eesmärk saada kinnitust tema ütlustele. Selleks talletatakse isiku läbivaatusprotokollis kannatanu ütlustele vastavad isikukirjeldustunnused.

Kui uurija peab vajalikuks kasutada tõendamisel ka kahtlustatava künemustas leiduvaid vöörõsiseid, eemaldatakse läbivaatusel kahtlustatava küünte alt künemust või lõigatakse tal küüned.

Kui kahtlustataval on seljas samad riided, mida ta kandis kuriteosündmuse ajal, uuritakse läbivaatusel ka neid. Seejuures tuvastatakse iga riietusese olulised tunnused (neid kõrvutatakse kannatanu ütlustega); kas riietusese on kuiv, niiske või märg; kas neil esineb kannatanuga võitlusele viitavaid riiderebendeid või muid riidevigastusi. Ülesanne on avastada ka vere- ja spermajälgi, pinnase- ja rohumäärduisi.

Kuna süüdlase rõivad pidid kuriteosündmuse laadi arvestades olema kokkupuutes kannatanu rõivastega, leidub nendel alati vöörõsistena riidekiude kannatanu riietest. Kui vägistamine pandi toime ruumis, jääb süüdlase rõivastele kiude ka sündmuskoha olustikust (näit. kušeti katteriidest). Sellepärast on soovitatav nõutada kahtlustatavale vahetusriided ja võtta juba läbivaatusel ära need rõivad, mida ta kandis kuriteosündmuse ajal.

Otstarbekas on toimetada kahtlustatava läbivaatus kohtumeditšiiniekspertiisi asutuses. Sellest võtab osa kohtumeditšiinispetsialistina kohtuarst, kes teeb ka kohtumeditšiiniekspertiisi kahtlustatavat puudutavates küsimustes.

Kui kahtlustataval ei ole läbivaatuse ajal seljas samad rõivad, mida ta kandis kuriteosündmuse ajal, ja ta seletab, kus need asuvad, toimetatagu v ö e t u s. Võetusel võib olla veel eesmärk ära võtta kahtlustatava jalatsid, mis esitatakse trassoloogiaekspertidele kontrollitavate objektidena, nuga või muu ese, millega tekitati kannatanule kehavigastusi või ähvardati teda, samuti kannatanult ära võetud ese, kannatanu kirjad, millest saab andmeid tema suhetest kahtlustatavaga.

Kui võetuseks puuduvad tingimused, toimetatakse kahtlustatava elukohas (vahel ka tema töökohas või talle lähedase isiku elukohas) l ä b i o t s i m i n e. Lmbiotsimisel otsitakse kõigepealt neid riietuseseid ja jalatsid, mida kanti vägistamise ajal.

Nii kahtlustatava enda poolt läbiotsimisel enne otsinguid uurija nõudmisel esitatud kui ka otsingutes leitud eseme puhul tuleb veenduda, et tegemist on kuriteosündmuse puutuva esemega. Selleks kõrvutatakse eseme tunnuseid kannatanu ütlustega. Vahel saab selleks kasutada ka tunnistaja ütlusi.

Selle küsimuse lahendamisel, kas tegu on kuriteosündmuse puutuva esemega, on tarvis silmas pidada veel uuritava sündmuse laadi ning sündmuskoha vaatlusandmeid. Nii võivad seosele kuriteosündmusega viidata rõival esinevad rohu- või pinnasemäärduused. Sageli paiknevad sellised jäljed kuuel küünarnukkide ja pükstel põlveotste piirkonnas.

Kui määrduused on rõivastelt pestud või rõivad puhastatud, on riided teinekord veel läbiotsimise ajal kohati niisked või märjad, nad võivad lõhnata bensiinist või muust puhastusvahendist. Ka võivad kuriteo toimepanemise ajal kurjategijal seljas olnud riided olla veel vihmast märjad või kastest niisked.

Kui sündmuskohalt leiti nööp või süüdlase rõivastest riidekiude, lähtutakse asjaomaste rõivaste otsimisel sellest nööbist ning kiudude värvusest ja liigist.

Et rõivas on asjakohane, sellest annavad tunnistust ka sellele leitud vere- ja spermakahtlased jäljed.

Jalatsite puhul arvestatakse sündmuskohal avastatud jalatsijälgedest saadud andmeid jalatsi suuruse, talla ehituse ja iseärasuste kohta. Teinekord võidakse arvesse võtta ka tallale jäänud pinnasemäärduusi.

Kui läbiotsimisel ei leita kahtlustatava rõivaid, mida kirjeldas ülekuulamisel kannatanu, võivad need olla antud puhastada, viidud komisjonikauplusesse või pandimajja. Sel puhul otsitakse keemilise puhastuse töökoja, kaupluse või pandimaja kvititungit.

Läbiotsimisel tuleb otsida veel teisigi kuriteosündmuse puutuvasid esemeid (näit. taskurätikut, mida kasutati määrduuste pühkimiseks; nuga, millega süüdlane kannatanut ähvardas või tekitas talle kehavigastusi; kannatanult äravõetud eset jne.).

Kui kannatanu kirjeldas ülekuulamisel näiteks süüdlase käel olnud käekella või siis prille, kusjuures isikukirjeldustunnused jäävad isiku äratundmiseks napiks, otsitakse ka neid objekte. Leitud ese esitatakse kannatanule äratundmiseks.

Veel tuleb läbiotsimisel ära võtta kahtlustatava päevik ning kirjad, kaardid, fotod või fotonegatiivid, kust saab andmeid kahtlustatava isiksuse, samuti tema suhete kohta kannatanuga. Ühtlasi võetakse ära ka pornograafiafotod, mis annavad tunnistust isiksuse väärastumisest.

Kui uurijal on alust arvata, et kurjategiija võis kannatanu abitusse seisundisse viimiseks kasutada uinutit või uimastit, on läbiotsimisel ülesanne leida see aine või retsept. Sel juhul kutsutakse uurimistoimingust osa võtma farmakoloogiaspetsialist.

Ei tohi unustada, et läbiotsimise tulemused võivad olla tõenditeks selle kohta, et kahtlustatav ei ole süüdi vägistamises (näit. läbiotsimisel äravõetud kirjavahetusest ilmnevad asjaolud ning kahtlustatava ja kannatanu vahelised suhted, mida kaebuse esitanud naisisik eitab või varjab).

Tuleb ette, et läbiotsimisel ei leita selliseid riidesemeid, mis pidid kannatanu ütluste järgi süüdlasel seljas olema vägistamise ajal. Sel puhul kinnitavad läbiotsimise tulemused koos muude tõenditega, mis välistavad rõivaste peitmise, hävitamise, müümise või pantimise, et tegemist on valekaebusega.

VI. EKSPERTIIISIDE MÄÄRAMINE

§ 1. Kohtumeditisiiniekspertiisi määramine

Pärast kannatanu või kahtlustatava läbivaatust tehakse kohe kohtumeditisiiniekspertiis. Ekspertiisi teeb kohtuarst, kes osales isiku läbivaatuses spetsialistina.

Kohtumeditisiiniekspertiisi määramisel võetakse eksperdile esitatavate küsimuste sõnastamisel arvesse kriminaalasjas kogutud lähteandmeid - kannatanu ja kahtlustatava ütlusi, sündmuskoha vaatluse ja isiku läbivaatuse tulemusi, püstitatud uurimisversioone. Ekspertiisiülesanded ja ekspertiisiks vajalik tutvumismaterjal on otstarbekas kooskõlastada kohtuarstiga.

Tõendamise vajadusi arvestades esitatakse k a n n a t a n u o s a e sageli järgmisi tüüpküsimusi.

- Kas kannatanul on kehavigastusi, mille vanus vastab kuriteosündmuse ajale?

Vahel küsitakse ainult seda, kas kannatanul on kehavigastusi. Sel puhul ei erine kohtumeditisiiniekspertiisi ülesanne isiku läbivaatusel lahendatavast küsimusest. Tõendamisel on tähtis, et kehavigastuste puhul saadakse eksperdiarvamusest andmeid ka nende vanusest, mis kinnitaks kehavigastuste seost kuriteosündmusega. Andmeid niisuguse ekspertiisiülesande esitamiseks saadakse kannatanu ütlustest. Nendele viidatakse ekspertiisimääruse kirjeldavas osas.

Niisugune küsimus esitatakse kohtumeditisiiniekspertidile aga ka siis, kui kannatanu väidab, et ta ei ole vägivallaaktist tekitatud kehavigastusi täheldanud. Nii võib kannatanul olla tupevigastusi (verevalumid, nahamarrastused), mis avastatakse ainuüksi kohtumeditisiiniekspertiisiga.

- Milline on kannatanule tekitatud kehavigastuste iseloom?

Siinjuures kasutatakse ENSV KrPK §-s 58 lg. 2 antud mõistet, kusjuures kehavigastuse iseloom hõlmab nii keha-

vigastuse liiki kui ka raskust. Ebaõige on aga esitada eksperdile küsimust selle kohta, kui kaua püsivad kehal ve-revalumid jm. kehavigastused või kui palju aega kulub nende paranemiseks. Sellele küsimusele vastamine ei eelda uu-ringuid ja eriteadmistele rajanevate järelduste tegemist. Sellepärast ei tule lugeda niisugust küsimust ekspertiisi-ülesandeks. Vajaduse korral saadakse selle kohta andmeid eksperdi ülekuulamisel. Ka võib ekspert sellesisulised andmed esitada ekspertiisiakti kirjeldavas osas. Kohtume-ditsiiniekspertdilt ei tule pärida, kas vigastused on teki-tatud kannatanu ütlustele vastaval ajal. Tõendite kont-rollimine ja hindamine on uurija enda ülesanne. Seepärast ei tule lasta eksperdil kõrvutada uuringute tulemusi krimi-naalasjas kogutud muude tõenditega.

- Missuguse vahendiga on kehavigastused tekitatud?
- Kas niisuguseid vigastusi on võimalik kannatanul en-dale ise tekitada?

Sellise ekspertiisiülesande esitamisel lähtutakse va-lekaebuse esitamise kohta püstitatud uurimisversioonist.

- Milline oli kannatanu ja kahtlustatava vastastikune asend kehavigastuse tekitamisel?
- Kas kannatanu kehal on vigastusi, mis on iseloomuli-kud vägivaldsele suguaktile, võitlusele ja enese-kaitsele?
- Kas ja millal on kannatanu olnud viimati sugulises vahekorras?
- Kas kannatanul on neitsirike?
- Milline on neitsirikke vanus?

Seejuures peab uurija arvestama asjaolu, et neitsirik-ke korral saab suguakti aega kindlaks määrata tavaliselt vaid siis, kui neitsirikkest ei ole möödunud üle kahe nädä-la. Need vigastused paranevad täielikult 2 - 3 nädala jooksul (12, lk. 225).

- Kas suguakt võis toimuda ilma neitsiriket põhjusta-mata?

Naisuguse küsimuse esitamisel arvestatakse asjaolu, et suguaktiga ei kaasne alati neitsirike.

- Kas kannatanu kehal ja tema suguorganeis leidub spermat?²¹
- Milline on sperma grupikuuluvus?
- Kas sperma on ühesuguse või erineva grupikuuluvusega?

Selline ekspertiisiülesanne tuleb lahendada siis, kui tegemist on kannatanu vägistamisega isikute grupi poolt.

- Kas kannatanu on rase?
- Millal on kannatanu rasestunud?

Nasedusse puutuvad küsimused lahendatakse täiendeks-pertiisiga, sest vägivallaaktile järgnenud rasedust on võimalik sedastada alles 4 - 6 nädala pärast (12, lk. 226). Sel puhul kontrollitakse valekaebuse kohta püstitatud uurimisversiooni. Eesmärk on saada eksperdiarvamusest andmeid selle kohta, kas rasestumise aeg langeb kokku suguühte ajaga, mille vägivaldset laadi naisisik kinnitab.

- Kas kannatanu oli tarvitanud alkoholi või narkootikumi ja milline oli tal uuritava sündmuse ajal alkoholi- või narkootikumijoobe aste?
- Kae ja millist uinutit või uimastit oli kannatanu tarvitanud?

Küsimused alkoholi, narkootikumi, uinuti või uimasti tarvitamise kohta esitatakse siis, kui sellele viitavad lähteandmed.

- Kas suguühte ajal oli kasutatud eostamisvastast vahendit?

Selle ekspertiisiülesande korral peetakse silmas uurimisversiooni, et intiimvahekord toimus vabatahtlikult.

Kui kohtumeditisiiniekspertiisi tegemisel leiti kannatanu kehalt verekahtlasi määrdumisi, ja on alust arvata, et

²¹ Bioloogilisi jälgi uuritakse Eesti NSV Tervishoiu-ministeeriumi Kohtumeditsiini Peaekspertiisibüroo kohtubioloogiaekspertiisi laboratooriumis.

tegemist on süüdlase verega, selgitatakse eksperdi enda initsiaalivil:

- kas määrdumises on verd;
- milline on vere regionaalne päritolu ja selle grupi-kuuluvus.

- Milline on kannatanul menstruaaltsükli faas?

Sellise ekspertiisiülesande lahendamine on töendamisel vajalik siis, kui kahtlustatav kinnitab, et menstruaalne veri ja vaginaalne määrdumine on sattunud tema kehale või riietele intiimvahekorral ajal teise naisega. Kui veregrupid on kokkulangevad, tuleb töendamisel kasutada eksperdiarvamust menstruaaltsükli faasi kohta. Niisuguse küsimuse lahendamisel lähtutakse sellest, et vaginaalsed epiteelirakud muutuvad reeglipäraselt, sõltuvalt menstruaaltsükli faasist.

Ekspertiisiobjektiks kohtumeditisiiniekspertiisi puhul võib olla ka kannatanu riietuse, millel on vere- või spermakahtlane jälg. Seejuures on alust arvata, et rõivale on sattunud verd kahtlustatavale kannatanu poolt tekitatud kehavigastusest. Sel puhul lahendatakse samu ekspertiisiülesandeid nagu kannatanu kehalt leitud vere- või spermajälgede korral.

Vägistamise eeluurimisel on vaja saada andmeid veel selle kohta, kas süüdlane on nakatanud kannatanut suguhaigusesse. Erialakirjanduses soovitatakse sellega seonduvate küsimuste lahendamiseks määrata komisjoniekspertiis, milles osalevad kohtumeditsiini- ja veneroloogiaekspert (12, lk. 226).

Eesti NSV ekspertiisipraktikas tavatsetakse toimida teisiti. Pärast kohtumeditisiiniekspertiisi tegemist saadab kohtumeditisiiniekspert (sageli omal algatusel) kannatanu naha- ja suguhaiguste dispanserisse (kabinetti), et selgitada, kas kannatanu põeb suguhaigust. Kohtumeditisiiniekspert ei või ise anda arvamust kannatanu suguhaigusesse nakatumise kohta, kuna tal puuduvad selleks sügavamad eriteadmised ja arstipraktika. Seepärast pole õige lülitada kohtumeditisiinieksperti ka suguhaigusega seonduvate küsimuste lahendamiseks ekspertide komisjoni.

Suguhaiguste eriarst teeb vajalikud uuringud ning koostab uuringute tulemuste kohta õiendi. Õiend lisatakse kriminaaltoimikusse.

Kui kannatanul suguhaigust ei tuvastatud, piisab tõendamisel niisugusest õiendist täielikult. Kui aga ilmneb, et kannatanu põeb suguhaigust, on vaja sellega seonduvad küsimused lahendada veneroloogiaeksperdiisiga. See on ka mõistetav: tõendamisel tähtsate asjaolude selgitamiseks on sel puhul vaja rakendada eriteadmisi eksperdiisi vormis.

Veneroloogiaeksperdiile esitatakse järgmised küsimused:

- kas kannatanu põeb suguhaigust;
- millal on kannatanu suguhaigusesse nakatatud.

Kannatanu suguhaigusesse nakatamise aja kohta esitatud küsimuse lahendamine on võimalik haiguse inkubatsiooniperioodi e. peiteaja ja haiguse tunnuste järgi.

K a h t l u s t a t a v a osas esitatakse tõendamise vajadustest lähtudes kohtumeditisiiniekspertidele selliseid küsimusi nagu:

- kas kahtlustataval on kehavigastusi, mille vanus vastab kuriteosündmuse ajale;
- kas kahtlustataval on vigastusi, mis on iseloomulikud võitlusele kannatanuga;
- missuguse vahendiga on kehavigastused tekitatud.

Kui kannatanu tupest avatati kohtumeditisiiniekspertiisi tegemisel spermat, on kahtlustatava puhul eksperdiisiülesanne:

- kas kannatanu tupest leitud sperma vastab oma gruppikuluvaluselt kahtlustatava spermale.

Identifitseerimisülesande lahendamiseks vajalikud võrdlusproovid (vere- ja süljeproov, vajadusel ka spermaproov) võtab kohtumeditisiiniekspert ise eksperdiisi tegemisel või need saadakse vastavalt ENSV KrPK §-le 155 võrdlusmaterjali võtmisel. Viimasel juhul toimub võrdlusmaterjali võtmine uurija määruse alusel. Seda teeb kohtuarst, kes osaleb uurimistoimingus spetsialistina. Selle uurimistoimingu kohta koostatakse võrdlusmaterjali võtmise protokoll, millele kirjutavad alla uurija, kahtlustatav ja kohtumeditisiinispetsialist.

Vahel avastatakse läbivaatuse toimetamisel kahtlustatava rõivastel verekahtlasi määrdumisi. Verd võidakse kahtlustatava kehalt leida ka kohtumeditiiniekspertiisi tegemisel. Sel puhul lahendatakse järgmised ekspertiisiülesanded:

- kas rõival on inimese verd;
- missugune on kahtlustatava rõival (kehal) vere grupikuuluvus;
- milline on vere regionaalne päritolu (kas veri kahtlustatava riietel (kehal) on tupevigastusest, neitsirikkest või menstruatsioonist);
- milline on menstruaalse vere järgi menstruatsioonitsükli faas;
- kas see vastab kannatanu menstruatsioonitsükli faasile;
- kas veri kahtlustatava rõival (kehal) vastab oma grupikuuluvuselt kannatanu verele.

Kui kahtlustataval ja kannatanul on ühesugune veregrupp, esitatakse kohtumeditiiniekspertidele küsimus:

- milline on kahtlustatava rõival (kehal) avastatud vere sooline kuuluvus (N. Šalajev - 1967).

Suguühtest jääb kahtlustatava kehale (pükstele, samuti määrdumiste pühkimisel taskurätikule) vaginaalne määrdumine, milles esineb vaginaalseid epiteelirakke. Need rakud lagunevad paari-kolme päeva jooksul. Kui kohtumeditiiniekspertiis toimub selles ajapiiris, uuritakse ka kahtlustatava kehalt pühitud või riideesemele jäänud määrdumist, eesmärgiga tuvastada järgmisi asjaolusid.

- Kas kahtlustatava kehale (pükstele, taskurätikule) jäänud määrdumises on vaginaalseid epiteelirakke?

Riideesemele jäänud määrdumist uuritakse vaid siis, kui kahtlustatav on ennast enne kohtumeditiiniekspertiisi pesnud, mistõttu tema kehalt vaginaalseid epiteelirakke ei ole võimalik avastada.

- Millal oli kahtlustatav viimati sugulises vahekorras?

Nisugust küsimust saab lahendada seetõttu, et vaginaalsete epiteelirakkude lagunemises ilmneb iseloomulik dünaamika ja ajaline reeglipärasus.

- Milline on vaginaalse erituse (vaginaalsete epiteelirakkude) järgi menstruatsioonitsükli faas?
- Kas see vastab kannatanu menstruatsioonitsükli faasile?
- Kas vaginaalne eritus kahtlustatava kehal (pükstel, taskurätikul) vastab oma grupikuuluvuselt kannatanu vaginaalsele eritusele (näit. "Kas vaginaalne eritus kahtlustatava O. kehal vastab oma grupikuuluvuselt kannatanu A. vaginaalsele eritusele?")?

Identifitseerimisülesande lahendamiseks vajab kohtumeditseeniekspert võrdlusmaterjalina vere- ja süljeproove, vaginaalse erituse proove marlitampoonidel ja puhta marli kontrollproovi kasutatud marlist. Need proovid saadakse kannatanu osas kohtumeditseeniekspertiisi tegemisel. Vajaduse korral tehakse seda vastavalt ENSV KrPK §-le 155 võrdlusmaterjali võtmisel. Proovid võtab sel puhul kohtuarst võrdlusmaterjali võtmise määruse alusel.

Kui kohtumeditseeniekspertiisi tegemisel leiti kahtlustatava kehalt karvu, mis võivad pärineda kannatanu häbemepiirkonnast, lahendatakse küsimus:

- kas kahtlustatava kehalt leitud karvadel ja kannatanu häbemekarvadel on ühine grupikuuluvus.

Võrdlusmaterjalina vajatakse karvaproove kannatanu häbemepiirkonnast. Need saadakse samuti kohtumeditseeniekspertiisi tegemisel või võrdlusmaterjali võtmisel.

Kui kahtlustatav kinnitab, et ta on suguvõimetu, esitatakse kohtumeditseeniekspertidele küsimus:

- kas kahtlustatav on suguühteimeline.²²

Kohtumeditseeniekspert vajab selle küsimuse lahendamiseks suguvõimetusse puutuvaid andmeid kahtlustatava enda ja tunnistajate ülekuulamisprotokollidest, samuti väljavõtet kahtlustatava haigusloost.

²² Selle küsimuse lahendamiseks on otstarbekas määrata kompleksekspertiis, milles osalevad kohtumeditseeni- ja seksuologiaekspert.

§ 2. Kohtupsühholoogia- ja kohtupsühhiaatria- ekspertiisi määramine

Kohtupsühholoogiaekspertiis määratakse vägistamise eeluurimisel andmete saamiseks selle kohta, kas alaealine kannatanu oli suuteline vägistamise puhul õigesti mõistma tema suhtes toimepandud tegude iseloomu ja tähendust ning kas kannatanu oli võimeline osutama vastupanu. Ekspertiis on vajalik siis, kui ilmneb, et kannatanu käitus kuriteo toimepanemise ajal tavapäratult (näit. kummaliselt passiivselt, ei püüdnud põgeneda ega ennast kaitsta, kuigi see oli võimalik), või kui on alust arvata, et alaealine ei saanud aru toimunu tähendusest.

Kohtupsühholoogiaekspert vajab tutvumismaterjalis üksikasjalikke andmeid kuriteo toimepanemise asjaolude kohta, kannatanu käitumisest kuriteosündmuse ajal ning tema isiksuse omadustest (näit. kas kannatanu on arglik ja uje, kuulekas, kergesti mõjustatav, orjalikult alistuv, loid ja otsustusvõimetu); millised elamused eelnesid kannatanul kuriteosündmusele; millised olid alaealise kannatanu kasvatustingimused ja teadmised suguelust).

Ekspertidele esitatavad tüüp küsimused.

- Kas kannatanul on psüühikaiseärasusi, mis võisid oluliselt mõjustada tema käitumist kuriteosündmuse ajal?

Küsimuse esitamisel peetagu silmas niisuguseid kannatanu käitumist mõjustavaid psüühikaiseärasusi, nagu mahaäämused psüühilises arengus, mis ei seondu psüühikahaigusega, samuti arvestatakse kannatanu iseloomu- ja emotsionaal-tahetelisi omadusi.

- Kas kannatanu oli võimeline tema psüühikaiseärasusi ja kuriteo asjaolusid arvestades mõistma tema suhtes toimepandud tegude iseloomu ja tähendust?

- Kas kannatanu oli võimeline tema psüühikaiseärasusi ja kuriteo asjaolusid arvestades osutama vastupanu?

Näit.: "Kas kannatanu J. Kivimets oli võimeline 13. juunil 1984 Rapla raj. Märjamaal toimepandud vägistamise ajal tema psüühikaiseärasusi ja kuriteo asjaolusid arvestades osutama vastupanu süüdistatavale S. Lavotsenkole?"

NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 3. detsembri 1976. a. määruse nr. 16 "Alaealiste kuritegude ja nende kuritegelikule või muule ühiskonnavastasele tegevusele kaasatõmbamise asjade kohta käiva seadusandluse kohaldamise praktikast kohtuis" p-s 7 rõhutatakse, et kui on andmeid, mis tõendavad alaealise süüdistatava vaimset mahajäämust, on tarvis välja selgitada alaealise vaimse mahajäämuse aste, kas ta võis täielikult aru saada oma tegude tähendusest ja mil määral ta võis neid juhtida. Vajaduse korral tuleb nende asjaolude tuvastamiseks määrata ekspertis, mida teeb laste- ja noortepsühholoogias pädev ekspert, või need küsimused esitatakse lahendamiseks kohtupsühhiaatriaekspertidele. Mõistagi määratakse kohtupsühhiaatriaekspertis siis, kui uurijal tekib kahtlus alaealise normaalse psüühilise seisundi suhtes. Piirmitel juhtudel määratakse alaealise süüdistatava psüühika uurimiseks kompleksekspertis, milles osalevad kohtupsühholoogia- ja kohtupsühhiaatriaekspert.

Kohtupsühholoogiaekspertis määratakse psüühilises arengus mahajäänud alaealise süüdistatava poolt oma tegude tähenduse mõistmise ja nende juhtimise võime tuvastamiseks siis, kui ilmneb, et süüdistatava käitumine kuriteo toimepanemisel oli oma laadilt kergemeelne, kusjuures uurijal on alust arvata, et alaealine ei ole saavutanud oma arengus niisugust küpsust, kus ta oleks suuteline käituma otstarbekalt, nägema ette oma käitumise tagajärgi ning hindama õigesti oma ja teiste tegusid, mõistma nende tähendust ja sisu.

Ekspertisiks vajalikust tutvumismaterjalist peab nähtuma kuriteosündmuse olustik, samuti andmed selle kohta, milline on süüdistatava kodune olukord, kuidas on vanemad täitnud oma kohustusi lapse kasvatamisel (kas vanemad on olnud alaealise kasvatamisel ükskõiksed või last on liigselt hellitatud); missuguseid haigusi on alaealine põdenud, kas

on esinenud traumasid, kas tal on olnud raskeid psüühilisi üleelamisi; milline on alaealise tervislik seisund; kuidas alaealine käitub kodus ja koolis, milles seisneb tema käitumise erinevus tavapärasest; missugune on alaealise psüühilise arengu tase, mille poolest ta erineb oma eakaaslastest; milles avaldub alaealise psüühiline ebaküpsus ja arengupeatetus.

Vajalik on üksikasjalik iseloomustus koolist, samuti meditsiinidokumendid, millest nähtub lapse areng, põetud haigused ja esinenud traumad.

Eksperdile esitatakse järgmisi küsimusi:

- kas alaealise psüühilises arengus ilmneb mahajäämus;
- milles avaldub alaealise mahajäämus tema psüühilises arengus;
- millest on mahajäämus psüühilises arengus tingitud;
- kas süüdistatav võis tema psüühilise arengu taset ja kuriteosündmuse asjaolusid arvestades mõista täielikult oma tegude tähendust;
- mil määral oli süüdistatav võimeline tema psüühilise arengu taset ja kuriteosündmuse asjaolusid arvestades oma tegusid juhtima.

Ekspertiisi teeb Eesti NSV Kohtuekspertiisi Teadusliku Uurimise Laboratooriumi kohtupsühholoogiaekspert. Samuti võidakse eksperdiks määrata TRÜ või TPedI vastava kateedri õppejõud, psühhoneuroloogiahaigla psühholoog või Eesti NSV Pedagoogika Teadusliku Uurimise Instituudi psühholoog.

Vägistamise eeluurimisel on mõnigi kord vaja määrata kohtupsühhiaatriaekspertiis. Seda tehakse üksnes siis, kui uurijal on alust kahelda isiku normaalses psüühilises seisundis. Niisugusteks asjaoludeks, mis annavad alust kahelda isiku normaalses psüühilises seisundis, on näiteks: vägistamine pandi toime erilise julmusega; isik on vabastatud sõjaväekohustusest või tunnistatud invaliidiks psüühikahäirete tõttu; isik on varem kannatanud psüühikahäirete all, ta on viibinud ravil psühhoneuroloogiahaiglas või olnud arstliku järelevalve all närvihaiguse või psüühikahäirete tõttu; süüdistatava või kannatanu lähedased viitavad pea-

vigastustele, -põrutustele ja teadvusekaotustele või käitumise sellistele iseärasustele, mis on seostatavad psüühikahäiretega; uurija ise täheldab isiku ütlustes ja käitumises asjaolusid, mis äratavad kahtlusi tema normaalses psüühilises seisundis.

Üksnes selliste asjaolude puhul on kohtupsühhiaatriaekspertiisi määramine põhjendatud. Küsimuse selgitamisel, kas kohtupsühhiaatriaekspertiis on vajalik, soovitatakse NSV Liidu Prokuratuuri 6. detsembri 1972. a. juhendis "Puuduste kõrvaldamisest kohtupsühhiaatriaekspertiiside määramisel" pidada vajaduse korral nõu kohtupsühhiaatriaekspertiga.

Kindlasti on vaja ekspertiisimääruses põhjendada kohtupsühhiaatriaekspertiisi vajalikkust ning näidata asjaolud, mis on kutsunud esile uurija kahtluse isiku normaalses psüühilises seisundis. Seda nõutakse otsesõnu ka Eesti NSV Prokuratuuri 27. aprilli 1978. a. juhendis "Uurimisaparaadi töö parendamisest kohtupsühhiaatriaekspertiiside määramisel".

Kohtupsühhiaatriaekspertidele esitatud tutvumismaterjal olgu täielik. Sellest peab ekspert saama vajalikke andmeid kuriteosündmuse (süüdlase ja kannatanu käitumine kuriteosündmuse ajal, enne ja pärast vägistamist; kuriteo toimepanemise viisi iseärasused) ning kahtlustatava, süüdistatava, kannatanu või tunnistaja isiksuse kohta: missugustes tingimustes on isik kasvanud ja elanud; missugused on tema iseloomomadused, samuti kalduvused ja huvid; milline on tema käitumine kodus ja tööl; kuidas suhtub isik oma tööülesannetesse; kas on täheldatud tema käitumises psüühikahäirete viitavaid iseärasusi; kuidas on isik käitunud konfliktsituatsioonis (näit. tühistel asjaoludel vihapursete esinemine) ja siis, kui on tarvitanud alkoholi; kui sageli tarvitab alkoholi; milline on isiku tervislik seisund; milliseid haigusi on ta põdenud; milliste psüühikahäirete all on ta varem kannatanud; kas on viibinud psühhoneuroloogiahaiglas ravil või olnud psüühikahäirete tõttu arstliku järelevalve all; kas on olnud traumasid (näit. kukkumine), mis võisid põhjustada psüühikahäireid; kas isik on vabastatud psüühikahäirete tõttu sõjaväekohustusest või tunnistatud invaliidiks jms.

Sellesisulisi andmeid saadakse ülekuulamisprotokollidest ja ülekuulamiste helisalvestustest, sündmuskoha vaatlusprotokollist, isiku läbivaatuse ja vastastamisprotokollidest, kohtumeditisiiniekspertiisi aktidest, samuti muudest dokumentidest. Niisuguste dokumentide hulka kuuluvad iseloomustused, toimikule lisatud kirjad ja päevikud, kohtuotsuse ärakiri süüdistatava varasema karistatuse korral, süüdistatava administratiivkaristuse kohta koostatud õiend jne. Kindlasti peavad kriminaaltoimikus olema isiku meditsiinidokumendid (lapse arengulugu, mis on saadud lastesõimest või -aiast; koolis peetav lapse individuaalkaart; polikliiniku või arstipunkti ambulatoorne kaart; väljavõtted haiguslugudest, invaliidsustunnistuse ärakiri; sõjakomissariaadist saadud dokumendid süüdistatava tervise kohta, kui ta on sõjaväekohustusest vabastatud).

Eriti olulised on kohtupsühhiaatriaekspertiisi tegemisel meditsiinidokumendid isiku viibimise kohta psühhoneuroloogiahaiglas vastuvõtul või ravil. Neid dokumente (ambulatoorne kaart ja haiguslugu) kriminaaltoimikusse ei lisata. Kui kohtupsühhiaatriaekspertiis tehakse samas psühhoneuroloogiahaiglas, kus isik on viibinud psühhiaatri vastuvõtul või olnud ravil, kasutab ekspert meditsiinidokumente kohapeal. Kui aga ekspertiis toimub mujal, saadetakse uurija nõudekirja alusel ekspertiisiks vajalikud meditsiinidokumendid ühest psühhoneuroloogiahaiglast teise, kus töötab eksperdiks määratud isik. Pärast ekspertiisi tegemist meditsiinidokumendid tagastatakse.

Et kohtupsühhiaatriaekspert saaks kasutada ekspertiisiks vajalikku tutvumismaterjali, esitatakse talle kriminaaltoimik. Vastavalt Eesti NSV Prokuratuuri 27. aprilli 1978. a. juhendile "Uurimisaparaadi töö parendamisest kohtupsühhiaatriaekspertiiside määramisel" tuleb kriminaaltoimik enne ekspertdile üleandmist korrastada - toimiku lehed kokku õmmelda ja nummerdada ning koostada sisukord. Ekspertiisimääruses viidatakse eksperdile tutvumiseks ettenähtud materjalidele.

Sõltuvalt tõendamise vajadustest esitatakse kohtupsühhiaatriaekspertdile järgmisi küsimusi.

- Kas kahtlustatav, süüdistatav, kannatanu või tunnistaja põeb kroonilist vaimuhaigust, kas tal on vaimutegevuse ajutine rike, on nõrgamõistuslik või tal on muu haigusseisund?

Sellest küsimusest hargnevad muud ekspertiisiülesanded.

- Kas süüdistatav oli kuriteo toimepanemise ajal (kuupäev) ja on praegu võimeline endale oma tegudest aru andma ja neid juhtima?

ENSV KrPK § 46 järgi on üheks tõendamisele kuuluvaks asjaoluks kuriteosündmus. See puudub, kui isik oli ühiskonnaohtliku teo toimepanemise ajal süüdimatu. Enne kui tuvastada, kas isik oli ühiskonnaohtliku teo toimepanemise ajal süüdivus- või süüdimatusseisundis, on vaja eeluurimisel tõendada, et uuritava teo on toime pannud just see isik. Sellepärast on ebaõige esitada niisugust küsimust kahtlustatava osas (4, lk. 36).

- Kas süüdistatav oli võimeline mõistma, et kannatanu oli abitus füüsilises või psüühilises seisundis?
- Kas süüdistatav on alkohoolik või narkomaan?
- Kas süüdistatava suhtes on vaja kohaldada alkoholismi- või narkomaaniavastast sundravi?
- Kas süüdistatava sundraviks on meditsiinilisi vastunäidustusi?
- Kas kannatanu oli suuteline aru saama tema suhtes toimepandud tegude iseloomust ja tähendusest?
- Kas kannatanu vaimutegevuse ajutine rike või muu haigusseisund on tingitud vägistamisest?
- Kas kahtlustatav, süüdistatav, kannatanu või tunnistaja on suuteline andma tõepäraseid ütlusi?

Kohtupsühhiaatriaekspertiisi määramisel tuleb arvestada asjaolu, et uurija ei otsusta selle üle, kas kriminaalasjas on vajalik ambulatoorne või statsionaarne ekspertiis. See kuulub kohtupsühhiaatriaekspertiisi pädevusse (NSV Liidu Ülemkohtu plenumi 16. märtsi 1971. a. määruse nr. 1 "Kohtuekspertiisist kriminaalasjades" p. 7).

Kui vägistamise eest võidakse ENSV KrPK § 115 lg. 4 järgi karistada surmanuhtlusega, nõutakse Eesti NSV Prokuratuuri 29. novembri 1976. a. juhendis, et kohtupsühhiaatriaekspertiis süüdistatava süüdivuse väljaselgitamiseks tehtaks komisjoniekspertiisina. Ekspertide komisjoni kuulugu TRÜ psühhiaatriakateedri õppejõud. Siinjuures tuleb juhinduda NSV Liidu Prokuratuuri 6. detsembri 1972. a. juhendis "Puuduste kõrvaldamisest kohtupsühhiaatriaekspertiiside määramisel" esitatud nõudest, et kohtupsühhiaatriaekspertiisi tehakse Serbski-nimelises Üld- ja Kohtupsühhiaatria Teadusliku Uurimise Instituudis või selle instituudi ekspert osaleb ekspertide komisjonis üksnes erandjuhtudel.

§ 3. Kiuekspertiisi määramine

Kiuekspertiisi (tekstiilkiudude, -materjalide ja -toodete ekspertiisi) tegemisel on uurimisobjektideks sagedamini rõivad, mida kandsid kuriteosündmuse ajal kuriteo toimepannud isik ja kannatanu; muu riideese (näit. kušeti katterie, vaip, sõiduauto istmekate) sündmuskoha olustikust, millel pandi toime vägivallaakt; kannatanu vastupanu mahasurumisel kasutatud ese (nuga jne.).

Kiuekspertiisi määramisel peab uurija arvestama asjaolu, et uurimismaterjalina esitatagu kõik rõivad, mis pidid olema omavahelises kokkupuutes või millest võivad kiud pärineda. Uurimismaterjaliks olgu üksnes kuriteosündmusse puutuvad esemed.

Ekspertdile esitatud tutvumismaterjalis peavad sisalduma andmed kuriteosündmuse, samuti kannatanult ja kahtlustatavalt äravõetud rõivaste või muu eseme kohta. Ühtaegu vajab ekspert andmeid nende asjaolude kohta, mis võisid põhjustada muutusi kiudude tunnustes: kas rõivast on pärast kuriteosündmust pestud, puhastatud (kui kahtlustatav või süüdistatav oli puhastanud oma rõivaid riideharjaga, esitatakse see ekspertdile uurimisobjektina), triigitud või värvitud; kas rõivaid on pärast kuriteosündmust kantud. Ekspertdil on olu-

line teada, millistel asjaoludel puutusid süüdlase rõivad kuriteo toimepanemisel kokku mõne objektiga sündmuskoha elustikust, millest võis jääda kiude tema riistele; millistel asjaoludel olid kannatanu ja süüdlase rõivad vastastikusel kokkupuutes; milline oli kannatanu ja süüdlase keha asend kokkupuute ajal; missugused rõivad ja millised rõiva lõigud pidid omavahel kokku puutuma. Kui eksperdile esitatakse ese, mida kasutati või võidi kasutada kannatanu vastupanu mahasurumiseks, peab tutvumismaterjalist nähtuma, millistel asjaoludel pidi sellele jääma kiude kannatanu rõivastest või muust objektist.

Eksperdile tehakse teatavaks, millal ja millise uurimistoiminguga rõivas või muu ese ära võeti; kust ese läbiotsimisel leiti ja millisest materjalist riidega oli see leidmisel kokkupuutes.

Kui sama eset on vaja järjestikku uurida mitme eksperitiisi tegemisel, tuleb kõigepealt määrata kiuekspertiis - teise ekspertiisi tegemisel (näit. kohtubioloogiaekspertiis vere- ja spermajälgede tuvastamiseks esemel) võivad kiud minna kaduma või esemele satub kõrvalisi vöörosiseid.²³

Kui kahtlustatavat pole veel välja selgitatud ja puudub rõivas või muu kontrollitav objekt, millelt pidi sattuma kiude kannatanu rõivastele, on ekspertiisi eesmärk kiudude avastamine ja nende päritolu selgitamine. Sel puhul esitatakse eksperdile järgmisi küsimusi:

- kas esemel on vöörosistena esinevaid kiude;
- milline on kiudude loomus;
- millist liiki rõivast need pärinevad.

Kui sündmuskoha vaatlusel või läbiotsimisel on ära võetud ese, mida võidi kasutada kannatanu vastupanu mahasurumiseks ja millele pidi jääma kiude kannatanu rõivalt või muult kontrollitavalt riideesemelt, esitatakse eksperdile identifitseerimisülesanne:

²³ Vöörosise mõiste asemel kasutatakse uurimis- ja ekspertiisipraktikas sageli mikroosakese mõistet. See ei ole aga täpne: mikroosake on füüsikase kvantmehaanikale alluv kindla koostise ja kindlate omadustega aineosake (molekul,ioon, aatom, aatomituum või elementaarosake). Vöörosistest rääkides rõhutatakse, et tegu on objektile endale vööraste osistega.

- kas esemel on kiude, millel on ühine grupikuuluvus kontrollitava eseme või esemete kiududega.

Näit.: "Kas kahtlustatavalt A. Tuisult 21. mail 1984 äravõetud noal on kiude, millel on ühine grupikuuluvus kannatanu E. Laiuse kampsuni ja kleidi kiududega?"

Kui on alust arvata, et kiudude kõrval esineb veel muidki vöörosiseid, määratakse kompleksekspertis, lahendamaks küsimust:

- kas esemel on kiude ja muid vöörosiseid, millel on ühine grupikuuluvus kontrollitava objekti kiududega ja sellel leiduvate vöörosistega.

Näit.: "Kas sündmuskoha vaatlusel Tallinnas Mündi t 3 leitud taskunoal on kiude ja muid vöörosiseid, millel on ühine grupikuuluvus kahtlustatavalt O. Kaljaselt äravõetud kuue ja selle taskuriide ning taskus leiduvate vöörosistega?"

Vägistamise eeluurimisel on tarvis saada andmeid selle kohta, kas kahtlustatava (süüdistatava) ja kannatanu rõivastele on vastastikusest üle kandunud riidekiude ning kas need rõivad on omavahel kokku puutunud. Selleks esitatakse ekspertidele järgmisi küsimusi:

- kas kannatanu rõivastel on riidekiude, millel on ühine grupikuuluvus kahtlustatava (süüdistatava) rõivaste kiududega;
- kas kahtlustatava (süüdistatava) rõivastel on riidekiude, millel on ühine grupikuuluvus kannatanu rõivaste kiududega;
- kas kahtlustatava (süüdistatava) ja kannatanu rõivad on olnud vastastikusel kokkupuutes.

Küsimuses nimetatakse rõivad, millega ekspertiisiülesanne seondub.

Ebaõige on esitada küsimust kiudude sarnasusest, sest kiudude sarnasust mõningates tunnustes täheldatakse ka siis, kui need pärinevad eriliigilisest materjalist.

Eraldi küsimust selle kohta, kus kiud esemel paiknevad või millised riideeseme lõigud on omavahel kokku puutunud, pole vaja: nendele vastab ekspert niigi identifitseeri-

misülesannete lahendamisel. Ei tule esitada ka küsimust selle riide levikuala või esinemissageduse kohta, mille kiude leiti esemelt, kuna see on väljaspool eksperdi eriteadmiste piire.

Kui sündmuskohalt leiti nõõp, mille aukudes oli niidiotsi ja kahtlustatavalt võeti ära kuub samaliigiliste nõõpidega, esitatakse küsimus:

- kas sündmuskoha vaatlusel leitud nõõbi aukudesse jäänud niidiotste ja kahtlustatava kuue nõõpide õmblemisel kasutatud niidi kiududel on ühine grupikuuluvus.

§ 4. Pinnaseekspertiisi määramine

Pinnaseekspertidile esitatakse pinnasejäljega või pinnasekahtlase määrdumisega ese. See võetakse ära kas sündmuskoha vaatlusel, läbiotsimisel, isiku läbivaatusel või võetusel. Pinnas eemaldatakse objektilt üksnes siis, kui seda ei ole võimalik sündmuskohalt ära võtta.

Identifitseerimisülesande lahendamiseks vajatakse võrdlusmaterjali. Pinnaseproovide võtmisega ei tohi viivitada. Need võetagu kohe, kui selgub, et pinnaseekspertiis on kriminaalasjas vajalik. Kiirustada on vaja sellepärast, et pinnases toimuvad pidevalt muutused, mis raskendavad paikkonna (maa-ala) identifitseerimist.

Kui pinnaseproove on vaja koguda sündmuskoha või paikkonna vaatluse ajal, toimub see vaatluse teostamisel. Muidu saadakse pinnaseproovid võrdlusmaterjali võtmisel. Sel puhul kutsutakse proovide võtmise juurde maakasutaja või tema esindaja.

Et võrdlusmaterjali läbimõeldult koguda, analüüsitakse vaatlusandmete alusel, samuti kannatanu või kahtlustatava ütluste pinnalt kuriteosündmuse olustikku, selgitamaks, kust ja mil viisil võis pinnast sattuda kuriteosündmuse puutuvale objektile, kus liikus kurjategija ja millised olid tema toimingud.

Võimaluse korral osalegu võrdlusmaterjali võtmisel spetsialistina Eesti NSV Kohtuekspertiisi Teadusliku Uurimise Laboratooriumi ekspert.

Võrdlusproovid (2 - 3) võetagu kõigepealt sealt, kust lähteandmete järgi pidi pinnasejalg objektile jääma (näit. jalatsijälgedest, mille järgi ei ole võimalik jalatsit identifitseerida). Kui see ala, kust pinnast võis objektile sattuda, määratakse vaid ligikaudu, võetagu proove rohkem.

Pinnaseproove on vaja võtta ka sealt, kust kahtlustatava enda ütluste järgi võis pinnast sattuda tema jalatsitele, rõivastele või muule objektile.

Et ekspertiisiga tuvastada, kas pinnas on paikkonnas ühtlane või mitte ning missugune on paikkonna pinnasele omane tunnuste kogum, vajatakse veel kontrollproove (4 - 5). Need võetakse külgnevatelt aladelt. Kui paikkonna lõik on piiristatud (aed, õu, ettevõtte territoorium jms.), võetagu kontrollproovid mõne meetri kauguselt kohast, kust pinnast võis objektile sattuda. Muidu tuleb need võtta kuni paarikümne meetri kauguselt või veelgi kaugemalt. Kontrollproove vajatakse rohkem siis, kui maa-ala ei ole looduslikult piiritletud või pinnas on paikkonnas ebaühtlane.

Iga proov kaalugu umbes 50 - 100 g. Proovide võtmisel taimeosiseid pinnasest ei eemaldata.

Kogutud pinnaseproovid pakitakse paberpakendisse. Pakendile või märkmelipikule märgitakse pinnaseproovi järjekorranumber ning koht, kust proov võeti. Kui pinnas on niiske või märg, kuivatatakse pinnaseproovid enne pakkimist toatemperatuuril laialilükatuna paberilehtedel.

Vaatlusprotokollist või võrdlusmaterjali võtmise protokollist peab nähtuma, kus paikneb paikkonna see ala, kust võis pinnast sattuda kuriteosündmusse puutuvale objektile ja missugune on selle ulatus; milline on paikkonna reljeef ja mis seal valdavalt kasvab.

Kui on alust arvata, et kuriteosündmusse puutuvale objektile võis koos pinnasega jääda veel muidki aineosiseid (näit. lõkkeasemelt tuhka), tuleb protokollis märkida ka niisuguste ainete olemasolu kohapeal ja viidata nendest ainetest võetud proovidele.

Kuna pinnase koostist mõjustavad sellele piirnevatele aladelt, maanteelt või raudteelt sattunud aineosised, märgitagu protokollis, millised alad piirnevad teokohaga ning kui kaugel on lähikonnas maantee või raudtee.

Protokollis kantakse ka see, millistes ilmastikutingimustes pinnaseproovid koguti.

Protokollile lisatakse paikkonna skeem, millel tähistatakse proovide võtmise kohad ja nende vahekaugused. Need kohad skeemil nummerdatakse, kusjuures numbrid peavad vastama proovide järjekorranumbritele.

Ekspertiisimääruses tehakse ekspordile teatavaks kuriteosündmuste asjaolud, millel on tähtsust ekspertiisi tegemisel. Sellest peab nähtuma, kus paikneb identifitseeritav paikkonna ala; millal ja millistel asjaoludel võis pinnas sattuda objektile; kellelt ja millal võeti ära pinnasejäljega ese või millal eemaldati objektilt pinnas; kas pinnasejäljega eset on pärast kuriteosündmust kasutatud ja millistes tingimustes seda hoiti; millal koguti pinnaseproovid; millised asjaolud võisid tingida pinnases muutusi ajavahemikus kuriteosündmusest kuni pinnaseproovide võtmiseni (näit. künnimine, väetamine, mürgkemikaalide kasutamine).

Kui pinnasejäljega esemel avastati vere- ja spermakahtlasi jälgi, määratakse kõigepealt pinnaseekspertiis: kohtubioloogiaekspertiisi tegemisel võib pinnasejalg hävida.

Ekspertiisimääruses märgitakse, et pinnaseekspertiisi järele määratakse kohtumeditsiniekspertiis. Siis välditakse pinnase uurimisel muude jälgede rikkumist.

Vägistamise eeluurimisel tuvastatakse pinnaseekspertiisiga enamjuhtudel seda, kas pinnasejalg vastab oma liigi- ja grupikuuluvuselt paikkonna ala pinnasele. Liigi määramisel lähtutakse muldade liigitusest mullateaduses. Grupikuuluvus tähendab ühesuguse koostise, kasutuse, kultuuristatuse või saastatusega pinnast. Pinnase kitsama grupikuuluvuse tuvastamist ja paikkonna konkreetse ala identifitseerimist raskestab asjaolu, et sageli on pinnasejäljes pinnast liialt vähe ning pinnaseproovide järgi ei saa välja selgitada pinnase tunnuseid kogumis, mis seda võimaldaksid.

Ekspertdile esitatakse järgmisi küsimusi.

- Kas kuriteosündmusse puutuval objektil on pinnast?

Kui on ilmne, et tegemist on pinnasega, on niisuguse küsimuse esitamine liigne.

- Kas objektil on pinnast, mis pärineb teokoha pinnasest?

Näit.: "Kas kahtlustatavalt J. Toompalult 23. juunil 1984 äraõetud kingadel ja pükstel on pinnast, mis pärineb kannatanu O. Püvi elukohas Tartu raj. Pala kn-s elamu akna all paiknevast pinnasest?"

Sõltuvalt tõendamise vajadustest määratakse vägistamise eeluurimisel veel teiseliihilisi ekspertiise (näit. daktyloskoopia- ja trassoloogiaekspertiis²⁴). Seeläbi kindlustatakse eeluurimise igakülsus, täielikkus ja objektiivsus.

²⁴ Selleliigiliste ekspertiiside ettevalmistamise ja määramise kohta vt. L i n d m ä e H. Kriminialistikatehnik. - Tln.: Eesti Raamat, 1976, lk. 82 jj.

KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU

1. G r o s s H. Handbuch für Untersuchungsrichter als System der Kriminalistik. I Teil. - München; Berlin und Leipzig: s.n., 1922.
2. Eesti NSV kriminaalkodeks; Kommenteeritud väljaanne/ Koost. Rebane I. - Parand. ja täiend. trükk. - Tln.: Eesti Raamat, 1980.
3. Eesti NSV kriminaalprotsessi kodeks; Kommenteeritud väljaanne /Koost. Raudsalu V. - Tln.: Eesti Raamat, 1965.
4. K a d a s t i k H., V a h i n g V. Tähelepanekuid kohtupsühhaatriaekspertiisi praktikast. - Nõukogude õigus, 1979, nr. 1.
5. M a r u s t e R. Psühholoogia eriteadmiste kasutamine kriminaalprotsessis; Õppevahend kohtupsühholoogiast õigusteaduskonna üliõpilastele. - Tartu: s.n., 1982.
6. Высшая школа МВД СССР. Криминалистика. Том 2 /Под ред. Белкина Р.С. и Зуйкова Г.Г. - М.: Науч.-исслед. и ред.-изд. отдел, 1970.
7. Г а л ь п е р и н И. Ответственность за изнасилование. - Социалистическая законность, 1980, № 5.
8. Ж у к о в А., О н и ш к о А. Борьба с посягательствами на честь женщины. - Социалистическая законность, 1960, № 8.
9. Комментарий к уголовно-процессуальному кодексу РСФСР / Ответст. ред. Орлов А.К. - М.: Юрид. лит., 1976.
10. К о н и ш е в а Л. Судебно-психологическая экспертиза по делам об изнасиловании несовершеннолетних. - Социалистическая законность, 1983, № 9.
11. С т е п а н о в В.В. Предварительная проверка первичных материалов о преступлениях. - Саратов: б.и., 1972.
12. Судебная медицина. - М.: Юрид. лит., 1974.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA LOETELU

13. Постановление № 2 Пленума Верховного Суда СССР от 25 марта 1964 г. "О судебной практике по делам об изнасиловании". - Бюллетень Верховного Суда СССР, 1964, № 3.
14. Постановление № I Пленума Верховного Суда СССР от 16 марта 1971 г. "О судебной экспертизе по уголовным делам. - Бюллетень Верховного Суда СССР, 1971, № 2.
15. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi määrus nr. 1 21. märtsist 1968. a. "NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 3. juuli 1963. a. määruse nr. 6 "Kohtupraktikast alaealiste kuriteoasjadest" täiendamisest". - Nõukogude Õigus, 1968, nr. 4.
16. NSV Liidu Ülemkohtu pleenumi 3. detsembri 1976. a. määrus nr. 16 "Alaealiste kuritegude ja nende kuritegelikule või muule ühiskonnävastasele tegevusele kaasatõmbamise asjade kohta käiva seadusandluse kohaldamise praktikast kohtuis". - Nõukogude Õigus, 1977, nr. 1.
17. Eesti NSV Ülemkohtu pleenumi 9. märtsi 1976. a. määrus nr. 1 "Eesti NSV kohtute ülesandest, mis tulenevad NLKP XXV kongressi otsustest". - Nõukogude Õigus, 1976, nr. 3.

S I S U K O R D

SISSEJUHATUS	3
I. KRIMINAALASJA ALGATAMINE JA SÜNDMUSKOHA VAATLUS	5
§ 1. Kriminaalasja algatamine	5
§ 2. Sündmuskoha vaatlus	19
II. KANNATANU ÜLEKUULAMINE JA LÄBIVAATUS	28
§ 1. Kannatanu ülekuulamine	28
§ 2. Kannatanu läbivaatus	47
III. TUNNISTAJATE SELGITAMINE JA ÜLEKUULAMINE	53
§ 1. Tunnistajate selgitamine	53
§ 2. Tunnistajate ülekuulamine	56
IV. KAHTLUSTATAVA SELGITAMINE JA TEMAGA SEONDUVAD	
UURIMISTOIMINGUD	61
§ 1. Kahtlustatava selgitamine	61
§ 2. Kahtlustatava ülekuulamine	63
§ 3. Muud kahtlustatavaga seonduvad uurimistoimingud	72
VI. EKSPERTIISIDE MÄÄRAMINE	76
§ 1. Kohtumeditsiiniekspertiisi määramine	76
§ 2. Kohtupsühholoogia- ja kohtupsühhiaatria- ekspertiisi määramine	83
§ 3. Kiuekspertiisi määramine	89
§ 4. Pinnasekspertiisi määramine	92
KASUTATUD KIRJANDUSE LOETELU	96
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA LOETELU	97

Герберт Илья Я.
РАССЛЕДОВАНИЕ И ЭКСПЕРТИЗА.
Учебное пособие по особому курсу Советской
криминалистики "Вопрос методики расследования".
На автомобильном языке.
Тартуский государственный университет.
СССР, 202400, г. Тарту, ул. Силкооли, 18.
Vastutav teinetaja E. Märgaste.
Korrektor L. Jago.
Päljundamisle antud 13.09. 1984.
Formaat 60x84/16.
Kirjutuspaber.
Mäainakiri. Rotaprint.
Tingtrükipoognaid 5,81.
Arvestuspoognaid 5,56. Trükipoognaid 6,25.
Trükiarv 300.
Tell. nr. 931.
Hind 15 kop.
TRU trükikoda. KESV, 202400 Tartu, Põlsoni t. 14.